

Selectie

 Ochtendeditie
 zaterdag 27 feb 2021

 Afdeling CAR (NB)
 Voor intern gebruik

Horeca wil dinsdag open: goedschiks of kwaadschiks

Algemeen Dagblad 27-02-2021

Een handreiking richting horeca én de knoet hanteren. Het kabinet bewandelt twee sporen in een poging het steeds hogeroplopende conflict over snelle heropening van bars en terrassen niet te laten escaleren.

 TOBIAS DEN HARTOG 5.1.2e
 5.1.2e CASPAR NABER

Een groot aantal horeca-ondernemers wil aanstaande dinsdag de terrasstoelen buiten zetten. Ze vinden het onbegrijpelijk dat mensen wel in het park een biertje kunnen drinken, maar niet op een netjes ingericht terras met inachtneming van de 1,5 meterregel. „Bij ons in Breda gaan de terrassen naar buiten”, zei initiatiefnemer Johan de Vos gisteren. „En ook open. Het kan wel eens gezellig worden.”

Na afloop van de ministerraad riposteerde minister Ferd Grapperhaus (Veiligheid en Justitie, CDA) dat De Vos - en andere horecazaken die hun deuren openen - beboet zullen worden. Ook kunnen ze er in het uiterste geval op rekenen dat hun zaak gesloten wordt. „We zijn er niet om ondernemers te belemmeren - en ik heb er alle begrip voor dat er zo langzamerhand een zekere maatregelenmoetheid is. Maar het ellendige is dat de besmettingen

weer oplopen. Als de ziekenhuizen overstromen, kun je daar niet meer terecht, ook niet voor een hartoperatie.” Gisteren registreerde het RIVM voor de tweede dag op rij meer dan 5000 nieuwe besmettingen. Het aantal infecties is ruim 20 procent hoger dan een week geleden.

De Vos vindt de reactie van de minister op de plannen voor het heropenen van de terrassen aanstaande dinsdag beneden alle peil. „Ik vind het heel ongepast om zo te reageren op een noodkreet van horeca-ondernemers. De minister roept sinds oktober alleen maar 'handhaven' in plaats van te kijken wat wél mogelijk is”, zegt de Bredenaar.

Goed plan

Desalniettemin lijkt het kabinet gevoelig voor de situatie van de horeca-ondernemers. Grapperhaus bekijkt of er een manier is om de horeca op termijn toch weer deels te openen. Hij heeft contact gezocht met Koninklijke Horeca Nederland (KHN) om 'een goed plan' te maken. „Dat kan dan aan het OMT en het RIVM worden voorgelegd.”

Hij benadrukte daarbij dat hij geen valse verwachtingen wil wekken. „Als er veel mogelijk was geweest, had de premier maandag wel een

andere boodschap gehad.” Toch rekent KHN er op dat de gesprekken resultaat zullen hebben. 'Er komt een heropenings-taskforce, met als doel om zo snel mogelijk te kijken naar een snelle en verantwoorde opening van de hele horeca', schrijft de branchevereniging in een persverklaring.

Het kabinet staat niet alleen voor de moeilijke opdracht de horeca 'aan boord' te houden, de regering heeft ook te maken met burgemeesters die kritisch zijn. Donderdag noemde Hubert Bruls, burgemeester van Nijmegen en voorzitter van het landelijke Veiligheidsberaad, het openen van de terrassen 'bijna een openbare ordemaatregel'.

Handhaven

Een woordvoerder van het Veiligheidsberaad reageert opvallend schimmig op de vraag of burgemeesters gaan handhaven, als ondernemers toch besluiten open te gaan. „In principe is de lijn dat als je doelbewust je zaak opent, dat er dan gehandhaafd zal worden. Maar als ondernemers een zitje neerzetten, maar niet meteen open gaan, dan zullen gemeenten wellicht niet meteen ingrijpen.”

Het Veiligheidsberaad vindt dat het kabinet mensen meer ruimte moet

bieden om buiten te kunnen zijn. Bij sportclubs zouden mensen bijvoorbeeld ook weer in groepjes samen moeten kunnen trainen. „Het wordt lekker weer, mensen gaan naar buiten. Dan moet je niet op voorhand alles dichtgooien. Neem de buitensport: dat kan goed

gereguleerd worden, je kunt denken aan triage bij de ingang. Mensen hebben sowieso veel vragen bij de besmettelijkheid van het virus in de buitenlucht.”

Maandag zitten de 25 regio's om tafel met de ministers Grapperhaus

en De Jonge. Het Veiligheidsberaad wil van het kabinet graag horen hoe het verder moet na 8 maart, wanneer de huidige maatregelen worden heroverwogen. De regio's zouden graag zien dat de richtlijnen van het kabinet 'wat minder zwart-wit' zijn.

Terrassenstrijd naar kookpunt

Telegraaf 27-02-2021

door 5.1.2e en Elif Isitman

AMSTERDAM De druk op het kabinet om maatregelen te versoepelen loopt steeds verder op. De horecabranche waarschuwt dat zij ondernemers die hun terrassen willen opengooien niet meer in bedwang willen en kunnen houden. Coronaminister Hugo de Jonge smeekt om geduld.

Nu het lentezonnetje langzaam doorbreekt en mensen massaal de parken intrekken, wordt de roep om heropening van de terrassen luider en luider. „Er lijkt nu echt een kantelpunt te zijn bereikt”, signaleert 5.1.2e, algemeen directeur van Koninklijke Horeca Nederland.

Burgemeesters

Een groep van 65 regionale horeca-afdelingen heeft zelfs ondernemers opgeroepen om de stoelen buiten te zetten. De ondernemers krijgen

bijval van de Nederlandse Politiebond. Het heropenen van de terrassen kan de politie helpen bij het handhaven van de coronaregels, zegt voorzitter Jan Struijs. Minister Hugo de Jonge (Volksgezondheid) torste na de ministerraad een emmer vol begrip met zich mee. „Natuurlijk kun je zeggen: als mensen netjes op het terras zitten is dat niet minder onveilig dan grote groepen bij elkaar”, aldus De Jonge. „Dat is misschien best een punt. Ik snap dat een horecaondernemer dan denkt: waarom kan het daar wel en bij mij op het terras niet?” Toch gaat die vlieger volgens De Jonge niet op. „Als je de horeca opent, gaan er nog meer mensen naar buiten. Ontmoetingen leiden in potentie tot besmettingen. Al kan ik me voorstellen dat er een tijd komt dat het wel kan. Met een heel beperkte openingsduur en alleen buiten, bijvoorbeeld.” Maar de ruimte om nu te versoepelen is er simpelweg niet, waarschuwt hij. „We zitten nu aan het begin van een derde golf. Dat is niet het moment om te zeggen: we laten de teugels even vieren. Dat is de snelste weg terug naar af.” Veel horecaondernemers houden het niet meer, was donderdag Beljaarts

boodschap aan minister Van 't Wout (Economische Zaken) en staatssecretaris Keijzer. Hij kan en wil zijn achterban niet meer in bedwang houden. „Dat balletje ligt bij het kabinet.” Maar justitieminister Ferd Grapperhaus waarschuwt ondernemers die hun terrassen willen openen. „Doe dat nou niet”, benadrukte de minister. Anders dreigen er boetes of zelfs sluiting. Een bittere pil, zegt Beljaarts. „Terwijl het kabinet de sleutel in handen heeft waardoor er niet beboet en gehandhaafd hoeft te worden.” Toch houden de betrokken ministers – althans voorlopig – voet bij stuk. Pas op 8 maart wordt er op zijn vroegst besloten of de terrassen weer open kunnen. Eerder niet, beklemtoonde De Jonge. „Maar of er dan ruimte is om iets te doen, dat weten we nog niet.” De Jonge smeekt om geduld. „In de talkshow is er veel aandacht voor mensen die lijden onder de maatregelen”, signaleert hij. „Maar als we daar te veel begrip voor hebben, zitten we straks met talkshowtafels vol mensen die lijden onder het virus zelf. Laten we verstandig zijn. Alsjeblieft.”

Roep om sneller versoepelen van de lockdown zwelt aan

NRC Next 27-02-2021

Een jaar corona in Nederland - Overvolle parken, ongehoorzame horeca: na een jaar crisis lijkt de burger moe. De druk op het kabinet stijgt.

5.1.2e

Het 'hou vol' lijkt niet meer vol te houden. Precies een jaar na de eerste gemelde coronabesmetting was dat deze week op veel plekken in Nederland zichtbaar. Nadat SCP-directeur **5.1.2e** maandag in NRC constateerde dat sociaal gezien „de rek eruit” is, stonden woensdag honderden jongeren in het Vondelpark dicht op elkaar te drinken en te dansen alsof er een festival gaande was. Horeca-ondernemers dreigen dinsdag – niet voor het eerst – open te gaan en bezweren dat het dit keer menens is. Ondertussen is het vertrouwen in het coronabeleid gedaald: onderzoek van het RIVM liet vrijdag zien dat steeds meer burgers vinden dat verschillende maatschappelijke belangen beter door het kabinet moeten worden afgewogen. Het politieke en maatschappelijke debat is na een jaar coronacrisis aan het kantelen. Demissionair premier Mark Rutte (VVD) kondigde dinsdag een nieuwe fase van de crisis aan waarin het kabinet „een klein beetje meer risico neemt”. Maar de Tweede Kamer wil sneller meer versoepelen, hoewel **5.1.2e** **5.1.2e** van het RIVM diezelfde parlementariërs prognoses voorschotelde van mogelijk overbelaste IC's in april. Zijn doemscenario's maken in Den Haag echter minder indruk. De

wens om breder te kijken dan het virus zwelt aan, net als de roep om slim beleid dat een alternatief zoekt tussen het volledig open of dicht houden van sectoren. „Er zit iets tussen versoepelen en keihard in lockdown blijven”, zei GroenLinks-leider Jesse Klaver. De huidige besmettingscijfers rechtvaardigen het continueren van de lockdown niet meer, vindt hoogleraar klinische virologie Louis Kroes (Universiteit Leiden). Hij begreep de korte lockdown vorig voorjaar heel goed, toen een nieuw virus de zorg in korte tijd dreigde te ontwrichten. Nu ziet hij „verstarring” bij het kabinet en OMT. Hoewel het virus deze winter volgens hem relatief goed onder controle was, ziet Kroes een nieuwe strategie van 'better safe than sorry'. Ingrijpende maatregelen als een avondklok werden uit voorzorg ingevoerd, uit angst voor de 'Britse' variant en een hoge derde golf. Allemaal niet gebaseerd op werkelijk stijgende cijfers, maar „extreem sombere scenario's met enorme onzekerheidsmarges”, zegt Kroes. „Dan raak je los van de realiteit en krijg je bijzonder schadelijk beleid.” Het doel van het Nederlandse coronabeleid is „ongemerkt” ingewisseld, volgens hoogleraar 'medicine at old age' Rudi Westendorp (Universiteit van Kopenhagen). „We zijn gegaan van het voorkomen van een zorginfarct naar het idee: elke coronadode is er een te veel. Maar is dat een reëel gezondheidsdoel? Je kunt niet ieder leven redden, dat doen we in een normale situatie ook niet.” De gezondheidsschade van uitgestelde zorg loopt op, net als de economische en mentale schade

van de lockdown, ziet hij. „Het lockdownbeleid geeft onevenredig veel schade die niet goed in beeld is. Maar als je dat soort rekensommen gaat maken, gaat in Nederland je hoofd eraf.”

Maar in de Kamer vroegen veel partijen zich deze week wel af of er geen middenweg is: kunnen naast de middelbare scholen en contactberoepen niet snel meer sectoren veilig open, zoals het hoger onderwijs? En zijn open terrassen buiten op 1,5 meter niet veiliger dan grote groepen mensen te dicht op elkaar in een park? De Kamer kreeg bijval van de Bredase burgemeester Paul Depla, die zei: „De tijd van verbieden is voorbij.” Westendorp doelt op Herstel NL, het discussieplatform van een aantal vooraanstaande economen dat begin deze week uit elkaar viel na interne onenigheid en felle negatieve reacties. Hun belangrijkste idee, het scheiden van kwetsbaren en andere groepen om de lockdown snel te beëindigen, lijkt praktisch onuitvoerbaar en is politiek onhaalbaar.

Creatief initiatief

Het kabinet blijft huiverig. Premier Rutte vindt te veel tegelijk versoepelen bij de huidige besmettingscijfers te riskant. Meer sectoren openen, betekent meer bewegingen, contacten en dus meer besmettingen, redeneerde hij in de Kamer. D66-fractievoorzitter Rob Jetten noemde dit „een dogma”, waar de politiek na een jaar corona afscheid van moet nemen. Dat vindt ook hoogleraar beleid en bestuur van de gezondheidszorg **5.1.2e**

(Erasmus Universiteit). „Vorig jaar was onze lockdown nog intelligent, maar nu niet meer”, oordeelt Bal. „Er is alleen algemeen beleid, er wordt geen ruimte gegeven aan lokaal en creatief initiatief.” Bal stoort zich aan de rigide instructies vanuit de overheid „waarin precies wordt bedacht hoe wij ons leven moeten vormgeven”. Hij denkt dat het beter werkt om burgers en ondernemers actief te betrekken bij coronabeleid. Bal is bezorgd over de afnemende bereidheid van mensen om zich aan de maatregelen te houden. „Als je ze betreft, zullen ze zich juist beter aan de coronaregels committeren.” Het kabinet heeft versoepeling van

de maatregelen gekoppeld aan het vaccineren, maar hoe snel dat genoeg effect heeft, is onzeker door tegenvallende leveringen. Viroloog Louis Kroes denkt dat wachten met versoepelen niet nodig is, omdat hij snel heil verwacht van de inenting van ouderen en een sterk seizoenseffect op het virus. Buiten meer mogelijk maken op terrassen kan, denkt hij, vanwege het lage besmettingsrisico in de open lucht. Ook winkelen en het openen van sportscholen geeft weinig risico, volgens Kroes, en levert ook belangrijke gezondheidsvoordelen op. „Miljoenen mensen zitten al maanden stil.” Sneller versoepelen

kan betekenen dat de druk op de zorg toeneemt. Maar zolang die niet instort, moet de samenleving nu echt voorgaan, vindt Rudi Westendorp. „We moeten iets proberen, we moeten leren leven met dit virus. Mensen denken na een jaar: waar doen we dit allemaal nog voor? Als je de lockdown ooit nog opnieuw wil inzetten, moet je mensen nu meer vrijheid geven.” Het kabinet geeft 8 maart alweer een volgende persconferentie, een week voor de verkiezingen. Dan moet blijken of Rutte de steeds luider klinkende roep om meer vrijheid kan weerstaan.

Kabinet zit klem tussen roep om versoepelingen en derde golf

Trouw 27-02-2021

Maatschappelijke druk - analyse - Het debat over het coronavirus is omgeslagen. De roep om een einde te maken aan de lockdown en te leren leven met het virus klinkt luid, terwijl de derde golf in aantocht is.

NIELS MARKUS, REDACTIE POLITIEK

Het kabinet zal afgelopen week het gevoel hebben gehad dat het voorzichtig een steen uit een zorgvuldig opgebouwd bouwwerk trok, waarna het hele gebouw met donderend geraas dreigt in te storten.

Exact een jaar nadat de eerste Nederlandse coronapatiënt is opgedoken, klinkt luider dan ooit de roep om het coronabeleid grondig te herzien. Niet alleen uit bekende, coronasceptische hoek, maar ook van bondgenoten van het kabinet. En dat terwijl allermindst is uitgesloten dat het binnenkort opnieuw hard moet ingrijpen, om

een derde golf te bestrijden.

Het begon met de economen van Herstel NL, die oproepen de samenleving open te gooien voor niet-kwetsbare Nederlanders. Vervolgens waarschuwden de planbureaus SCP, PBL en CPB voor de ingrijpende sociale en economische gevolgen van de lockdown, en toenemende ongelijkheid en polarisatie. Uit onderzoek in opdracht van het Trimbos-instituut blijkt bovendien dat Nederlanders hun levensgeluk een fors lager cijfer geven dan een jaar geleden.

Coronaminister Hugo de Jonge noemde het plan van Herstel NL tijdens de persconferentie van dinsdag 'levensgevaarlijk'. Voor de oproep van de planbureaus bleek het kabinet veel gevoeliger. Volgens premier Mark Rutte kon het kabinet niet om de 'stevige analyses en cijfers' heen: "Op zijn Hollands gezegd: het moet wel vol te houden zijn." Vandaar de

verrassende hoeveelheid versoepelingen: voor contactberoepen, voortgezet onderwijs, mbo's en winkels.

De aankondiging van de verruiming ging gepaard met de grootst mogelijke omzichtigheid. Rutte: "Als over een paar weken de cijfers onverhoopt weer door het dak gaan, liggen alle andere opties van aanscherping wel weer op tafel." Rutte deed daarom een appel op de Nederlanders om zich alsjeblieft aan de regels te houden.

Na die oproep waren voor het kabinet nauwelijks pijnlijker beelden denkbaar dan die van hossende jongeren in het Amsterdamse Vondelpark. De steun voor het coronabeleid neemt af, blijkt ook uit RIVM-cijfers van gisteren: iets minder dan de helft van de Nederlanders vindt de maatregelen goed afgewogen, tussen april en november lag dit nog rond twee derde. Dat neemt niet weg dat de overgrote

meerderheid zich nog altijd aan de regels houdt.

Maar de roep om een ander coronabeleid is na dinsdag niet verstomd.

Prominente burgemeesters, onder wie ^{5.1.2e} (Amsterdam), Emile Roemer (Alkmaar), Hubert Bruls (Nijmegen) en Paul Depla (Breda) sloten zich aan bij een oproep vanuit de horeca om de terrassen te openen, omdat die beter te reguleren zijn dan overvolle parken. En ook in de Tweede Kamer vraagt een Kamermeerderheid - waaronder coalitiepartijen VVD, CDA en D66 - om op zijn minst te onderzoeken of de terrassen weer open kunnen. Andere partijen hebben weer andere wensen. De ChristenUnie

wil weten of bibliotheken en buurthuizen hun deuren kunnen openen.

Virus is nog lang niet weg

De aanstaande verkiezingen zullen vast een rol spelen in de roep om een verder heropende samenleving, maar een jaar na het begin van de coronapandemie is in de Kamer ook het besef ingedaald dat het coronavirus iets blijvends is. Het woord endemie viel tijdens het coronadebat: het virus is here to stay en we zullen er mee moeten leren leven door een combinatie van vaccinaties, tests en (tijdelijke) beperkingen. De Jonge wil er niets van weten; volgens hem zit Nederland nog volop in de bestrijdingsfase.

Hij zou zomaar gelijk kunnen krijgen, als de dagelijkse groei van het aantal besmettingen de komende tijd aanhoudt en Nederland inderdaad de derde golf ingaat die het RIVM eerder deze week ontwaarde. Dan staat het kabinet voor een helse opdracht: het moet opnieuw beperkingen opleggen aan een samenleving die snakt naar bewegingsvrijheid en die door de gestarte vaccinatiecampagne het gevoel heeft er al bijna te zijn. Die zich bovendien gesteund voelt door steeds meer Kamerleden en kabinetsadviseurs. Kort voor de verkiezingen komt het kabinet bekneeld te zitten tussen de roep om verruiming en de derde golf.

Hoelang houdt de verwende burger dit nog vol?

Volkscrant 27-02-2021

De rek is eruit: opeens lijkt de stemming te zijn omgeslagen en vinden mensen het wel welletjes met de coronamaatregelen. Wordt burgerlijke ongehoorzaamheid de norm? Door

OLAF TEMPELMAN

Het ene moment is burgerlijke ongehoorzaamheid nog onverantwoordelijk, het volgende moment wordt er openlijk op gezinspeeld omdat het 'zo niet langer kan'. Over twee weken is het een jaar geleden dat Nederland in lockdown ging. De historisch warme laatste februariweek leek de week waarin naast warmterecords ook een taboe sneuvelde op het openlijk in de wind slaan van coronaregels.

Het voorjaarsweer noopte inwoners van de hoofdstad in het Vondelpark massaal sociale

afstandsregels te overtreden en een confrontatie met de politie te riskeren. Winkeliers in Klazienaveen maakten bekend op 2 maart ook zonder toestemming weer open te gaan. Flink wat collega's in driehonderd andere gemeenten spelen met dezelfde gedachte. Een groot deel van de horeca wil op 2 maart de terrassen weer openen. Nederlandse burgemeesters zeiden deze week: de rek is eruit, het gaat niet meer, heropen vrijplaatsen van consumptie.

Geen kracht meer

Welbeschouwd gaf de regering deze week ook blijk van een overtuiging dat het zo niet langer kan. Op de persconferentie van dinsdag zei premier Rutte versoepelingen noodzakelijk te achten óndanks het feit dat het aantal besmettingen weer stijgt.

Ruttes Oostenrijkse collega, Sebastian Kurz, tot voor kort voorstander van strenge lockdowns, ging in zijn aankondiging van opheffing van maatregelen nog verder. 'We hebben eenvoudig gemerkt dat de bevolking er geen kracht meer voor heeft. Je kunt nog steeds formeel in lockdown blijven, maar niemand doet meer mee.'

Kurz kreeg meteen veel lof, maar het blijft een arbitrair inzicht: wanneer precies een bevolking ergens 'geen kracht' meer voor heeft, laat zich niet tot op de komma nauwkeurig vaststellen. Er zijn Oostenrijkers en Nederlanders die het naar alle objectieve maatstaven op dit moment erg moeilijk hebben. Je kunt betogen dat wat de meeste mensen in West-Europa moeten incasseren zelfs na een jaar coronamaatregelen meevalt, vergeleken met wat

mensen in minder bevoorrechte landen voor de kiezen krijgen. Maar daar lag de kwaliteit van leven voor corona niet zo hoog.

Zelfbewuste burgers

Wijdverbreide frustratie over coronamaatregelen in welvarende landen heeft op zijn minst te maken met feit dat mensen in het precovidium een veel beter leven hadden dan nu. Veruit de meeste mensen die stellen dat 'het zo niet langer kan' vergelijken hun huidige leven met hun leven van voor maart 2020. Mensen voor wie de maat vol is, kunnen dat sentiment bij elkaar versterken: naarmate meer mensen in kranten, op tv en op sociale media vertellen dat de situatie onhoudbaar is, wordt die situatie dat ook.

Die mate waarin mensen in het openbaar onvrede etaleren, heeft óók te maken met hun inschatting van de autoriteiten. Waar mensen die niet vrezen, ligt de drempel voor burgerlijke ongehoorzaamheid lager. Om afstandsregels in het Vondelpark te overtreden hoef je minder angst te overwinnen dan wanneer je in Minsk wil demonstreren. Wie een positief perspectief hanteert, kan in de breed tentoongespreide afvalligheid van de afgelopen week de kracht zien van een maatschappij van mondige, zelfbewuste burgers, in vele talen bekend als de 'civil society'.

In zo'n maatschappij laten inwoners zich niet eindeloos beperkende maatregelen door de strot duwen, het wemelt daar van de initiatieven om de autoriteiten te corrigeren. Typisch voor zo'n

maatschappij is niet Viruswaarheid, dat de autoriteiten als vijand ziet. Typisch voor zo'n maatschappij is Herstel NL, het samenwerkingsverband van artsen, economen, beleidsonderzoekers en wetenschappers dat grote bezwaren heeft bij het coronabeleid en ijvert voor 'risicogestuurd beleid met gerichte bescherming' in plaats van een lockdown.

De toon van Mark Rutte op persconferenties is er bij uitstek een van een regeringsleider die weet dat hij te maken heeft met een kritische bevolking met een eindig geduld: houd nog even vol beste mensen, we zijn er bijna. Dinsdag zei hij ook: met deze bescheiden versoepelingen moet u het voorlopig doen. Hij mag hopen dat de beste mensen het inderdaad voorlopig met die bescheiden versoepelingen willen doen. Dan behoudt hij het initiatief en kan de regering maatregelen langzaam afbouwen zonder dat burgerlijke ongehoorzaamheid de norm wordt terwijl het aantal coronabesmettingen weer snel stijgt.

Een bepaald andere situatie ontstaat als veel van Ruttés beste Nederlanders met deze bescheiden versoepelingen domweg geen genoeg meer nemen, als winkeliers en horecaondernemers regels gaan negeren, handhavers het nakijken hebben en ongehoorzaamheid zo 'inburgerd' dat boa's lachwekkende figuren worden. Vanaf dat moment is het niet meer de regering die bepaalt in welk tempo regels worden afgebouwd. Slechts vier op de tien Nederlanders steunt het huidige

beleid nog, bleek deze week. Zes op de tien vinden het onduidelijk van koers en oneerlijk voor wie de lasten draagt.

Frustratietolerantie

Vergelijkingen tussen het coronabeleid en dictatuur, uit de koker van ^{5.12e} Engel, zijn potsierlijk. Maar uit de geschiedenis van repressieve regimes kunnen we wel leren dat het met burgerlijke ongehoorzaamheid snel kan gaan als het hek eenmaal van de dam is - de val van de Berlijnse Muur begon met burgerlijke ongehoorzaamheid die voortvloeide uit al te bescheiden versoepelingen van de autoriteiten.

In een positief scenario zullen historici van de toekomst dan schrijven: na een jaar coronamaatregelen bleek onmiskenbaar dat inwoners van sterke burgermaatschappijen zich niet langdurig in hun bewegingsvrijheid laten beperken, in tegenstelling tot die van autoritaire samenlevingen. Mensen vorderden hun levens terug op de autoriteiten en de gevreesde doemscenario's bleven uit.

In een minder positief scenario schrijven ze: na een jaar corona wreekte zich het gebrek aan frustratietolerantie in landen waar inwoners verwend waren geraakt door een lange periode van vrede en voorspoed. Ze begonnen maatregelen te negeren terwijl het aantal besmettingen weer snel steeg. Met iets meer incasseringsvermogen en geduld hadden levens kunnen worden gered.

De economie draait slecht, maar waarom blijkt dat niet uit de cijfers?

NRC Next 27-02-2021

Lockdown-onvrede Voor veel horeca-ondernemers en winkeliers is de maat vol: ze willen weer open omdat ze voor hun bestaan vrezzen. Toch blijkt uit de cijfers nog niet dat het echt slecht met ze gaat. Hoe kan dat?

Jorg Leijten

De rek is eruit. Niet alleen jongeren die door alle coronabeperkingen getroffen worden, zeiden het de laatste weken vaak. De woorden lijken nu ook op veel bedrijfstakken van toepassing. Café-eigenaren, winkeliers, sportschoolhouders, sekswerkers – wie dreigde er deze week eigenlijk niet met een opstand tegen Den Haag? Het begon met de horeca. Branchevereniging KHN liet maandag, bij gebrek aan perspectief, weten opening van cafés en restaurants te willen afdwingen via een bodemprocedure. Maar de dagvaarding ervoor was nog niet de deur uit, of een deel van de horeca-uitbaters besloot donderdag zelf dat het genoeg was geweest. Ten minste 65 lokale afdelingen van KHN riepen horeca-uitbaters op om aankomende dinsdag de terrassen te openen.

De ene na de andere sector overtoepte vervolgens met acties om via druk op het kabinet tot versoepelingen te komen. De sportscholen willen zaterdag als protest een openbare sportles geven. Honderden clubs zeggen daaraan mee te doen.

Dinsdag vragen de sekswerkers met een ‘peepshow op wielen’

aandacht voor hun situatie. Als enige contactberoep mogen zij vanaf komende week nog niet aan de slag. En dan is de detailhandel er nog. Branchevereniging INretail wil heropening van de winkels via de rechter afdwingen, zo liet het vrijdag weten. „Het is economisch onverantwoord om nog langer te wachten. Ook in het buitenland zijn de winkels weer open”, stelt INretail in een persbericht. Winkeliers in het Drentse Klazienaveen willen de rechtszaak niet afwachten en zeggen dinsdag de deuren weer volledig te gaan openen. Ook grote ketens morren. Zij hebben niet veel aan het aangekondigde ‘winkelen op afspraak’. Woonwinkel IKEA liet bijvoorbeeld al weten niet mee te doen; opengaan voor een paar klanten per uur is niet rendabel.

Tientallen horeca-ondernemers lieten deze week weten dat ze dinsdag hun terrassen weer willen openen. Ook winkeliers, sekswerkers en sportschoolhouders willen perspectief in coronatijd en demonstreren daarom de komende dagen.

Wanhoop vanwege de aanhoudende restricties is bij veel ondernemers voelbaar. Ze schreeuwen om perspectief, omdat het einde van hun bedrijf dreigt. Toch spreekt de nood lang niet uit alle cijfers. Ja, de omzet voor bedrijven in de detailhandel die geen voedsel verkopen, daalde in februari met ruim een derde ten opzichte van een jaar geleden. Dat

meldde statistiebureau CBS vrijdag. Maar datzelfde CBS telde vorig jaar ook slechts 2.703 bedrijfsfaillissementen, historisch weinig. Het percentage bedrijfsbeëindigingen, waarbij de ondernemer er zelf voor kiest te stoppen, was volgens het economisch bureau van ING ongeveer gelijk aan dat van 2019. En vastgoedonderzoeker Locatus zag het aantal leegstaande winkelpanden nauwelijks oplopen. Het aantal ongebruikte vierkante meters aan winkeloppervlak liep zelfs terug. Wie heeft er gelijk? Vertellen de cijfers een heel ander verhaal dan de boze ondernemers? Niet helemaal, stellen verschillende economen. De huidige crisis is een val in slow motion, die plaatsvindt onder atypische omstandigheden. Hoeveel bedrijven zullen struikelen, is afhankelijk van vele factoren.

Minder inkomsten, minder kosten

Allereerst is het belangrijk om onderscheid te maken tussen twee belangrijke cijfers die iets zeggen over de gezondheid van een bedrijf: de liquiditeit en de solvabiliteit. De liquiditeit geeft aan hoeveel geld er op een bepaald moment in een onderneming aanwezig is. Een bedrijf dat voldoende liquide is, kan nú zijn rekeningen betalen. De solvabiliteit geeft de mate aan waarin een bedrijf op de lange termijn aan zijn verplichtingen kan voldoen, zoals het terugbetalen van een lening. Wanneer een zaak van het ene op het andere moment sluit, vallen plots de inkomsten weg. Maar de rekeningen blijven komen. Kan iemand die op korte

termijn niet betalen, dan dreigt een zaak om te vallen. Een ondernemer heeft immers personeel, betaalt vaak huur en heeft kredieten bij de bank. Om te voorkomen dat de ondernemer snel onderuitgaat, heeft de overheid allerlei steunmaatregelen in het leven geroepen. Van de loonkostensubsidie (NOW) tot de tegemoetkoming in de vaste lasten (TVL). Veel ondernemers hebben zo kunnen overleven, niet zelden in combinatie met andere maatregelen: uitzendkrachten en flexibel personeel werden bedankt voor hun diensten, banken gaven uitstel van betaling. Ook de Belastingdienst gaf uitstel van betaling. Daardoor is tot nu toe voor 17 miljard euro aan belastingverplichtingen vooruitgeschoven. Zo is het menig ondernemer gelukt om het hoofd boven water te houden. „Wat aan inkomsten wegviel, hebben bedrijven weten te compenseren door de kosten in vrijwel dezelfde mate terug te schroeven”, zegt Jan-Paul van de Kerke, econoom bij ABN Amro. Volgens hem slaagt echter niet iedereen erin om dat evenwicht te vinden. En dan gaat het wringen. „De ondernemers die je nu hoort, zijn de partijen waar de echte problemen zitten.” Dat komt onder meer doordat de steunpakketten niet voor alle bedrijven toereikend zijn. Ze dekken sowieso niet 100 procent van de kosten; ondernemers zijn daarom ook extra eigen geld in de zaak gaan stoppen: spaargeld, hun pensioenpotje. En dan raak je aan het vermogen van een bedrijf om ook op de lange termijn te overleven. In de horeca hebben exploitanten volgens branchevereniging KHN inmiddels 5 miljard euro aan extra eigen geld in hun zaak gestoken. Directeur **5.1.2e**: „En dat begint nu echt op te raken. Terwijl leveranciers die eerst nog coulant

waren met uitstel, nu toch echt willen dat hun rekeningen een keer betaald worden.” Veel angstige ondernemers verkeren op dat punt. Ze hebben weinig inkomsten, er moet nog steeds geld bij, en er ontstaat een steeds hogere schuldenberg. Uitstel van betaling is geen afstel. De stapel rekeningen moet op termijn betaald worden. Waar banken in de eerste crisismaanden generiek uitstel van betaling verleenden, zijn ze nu overgegaan tot maatwerk. Van automatisch uitstel van de aflossingsplicht is geen sprake meer. Ook de belastingen zullen ooit betaald moeten worden, benadrukte staatssecretaris Hans Vijlbrief (Financiën, D66) donderdag nog. Kwijtschelding is geen optie. Dat zou oneerlijk zijn tegenover ondernemers die „krom hebben gelegen” om hun schulden wél te betalen, benadrukte Vijlbrief bij radiozender BNR. „Bovendien is het geld van u en mij.” Tegelijkertijd wilde de staatssecretaris ook niet dat ondernemers „met een emmertje achter hun boot de crisis uit komen”. Dus bekijkt Vijlbrief of ondernemers betaling over een langere periode mogen uitsmeren. Dan is de last wat draaglijker als straks de economie weer op gang komt.

Verschillen binnen sectoren

Dat de huidige lage faillissementscijfers niet alles zeggen over de staat van de economie is duidelijk. Ze laten evenmin zien dat de crisis sommige bedrijven en sectoren veel harder raakt dan andere. Neem – opnieuw – de horeca. Wie een restaurant heeft, kan via afhaalmaaltijden het omzetverlies misschien wat beperken, maar kroegen hebben zo'n alternatief nauwelijks. „Er zijn nu restaurants die op sommige avonden beter draaien dan

voorheen, omdat ze de volledige capaciteit van hun keuken kunnen gebruiken”, zegt ING-hoofdeconoom Marieke Blom. „Cafés kunnen hooguit een kop meeneemkoffie verkopen en zien een veel groter verlies aan inkomsten.” Met andere woorden: uitblijven van een faillissementsgolf betekent niet dat individuele bedrijven het niet lastig hebben. Wat volgens Blom ook bijdraagt aan het geringe aantal faillissementen: realisme 'in de keten'. „Veel vastgoedeigenaren hebben hun huur niet volledig gekregen, maar denken misschien: van een kale kip kan ik niet plukken. Dan heeft het nu minder zin het faillissement van een onderneming aan te vragen.” Daarnaast ligt er veel toegepaste gerechtelijke uitspraak, die bepaalt dat huurders en verhuurders de pijn eerlijk moeten verdelen. Blom: „Verhuurders hebben er niks aan om nu de boeman te spelen. Ze wachten liever af of de klant na corona wel kan betalen. Dat leidt tot terughoudendheid.” Waarmee een bankroet voor veel bedrijven nog steeds niet is uitgesloten. Want het mag een val in slow motion zijn, de voortekenen zijn er. ABN Amro-econoom Van de Kerke: „In crises zie je altijd al een vertraagde reactie van faillissementen op ontwikkelingen in het bruto binnenlands product. Ook nu verwachten we dat het aantal faillissementen gaat oplopen.”

ING verwacht eveneens dat meer bedrijven nog in problemen komen of stoppen als de economie weer gaat draaien. Hoeveel is onzeker. Hoofdeconoom Blom: „We weten eigenlijk niet bij hoeveel bedrijven het water echt aan de lippen staat.” Ze wijst op de nieuwe Wet homologatie onderhands akkoord (WHOA), die schuldsanering makkelijker zou maken. „Dat zou faillissementen

kunnen schelen." Voor een deel van de bedrijven zal alleen al de heropening lastig kunnen worden. Blom: „Kosten gaan vaak voor de baten uit. Als een leverancier wil dat je een rekening vooruit betaalt en je hebt geen reserves meer, dan

kan het snel klaar zijn." Het kabinet benadrukte vrijdag opnieuw dat het de zorgen van ondernemers begrijpt, maar dat het niet aan bedrijven zelf is de regels te bepalen. Wie dinsdag het terras opent, riskeert een boete.

„Teleurstellend", aldus Beljaarts van branchevereniging KHN. „We willen niet oproepen tot ongehoorzaamheid maar hebben de ondernemers niet meer in de hand."

Gerechtshof: Juridisch niets mis met avondklok

Algemeen Dagblad 27-02-2021

De ruim 33.000 boetes die zijn opgelegd voor het overtreden van de avondklok, blijven van kracht. Het gerechtshof oordeelde gisteren - anders dan de rechtbank - dat er juridisch niets mis is met het instellen van de avondklok sinds 23 januari.

5.1.2e

Vorige week dinsdag ontstond er grote chaos toen de rechter de avondklok per direct van tafel veegde. De overheid had onvoldoende nut en noodzaak bewezen en volgens de rechter de verkeerde wet gebruikt voor de juridische onderbouwing. Ze deden een beroep op een wet die alleen bedoeld is voor noodgevallen zoals een dijkdoorbraak. Niet voor een avondklok, waarover al langer werd gesproken.

Het was een enorme overwinning voor actiegroep Viruswaarheid die de rechtszaak had aangespannen. Het kabinet stond in zijn hemd, maar de euforie was van korte duur. Nog dezelfde dag ging de staat in hoger beroep en bleef de avondklok gewoon gelden.

Wat volgde was een chaotische

week met crisioverleg en een nieuwe spoedwet om de verstrekende uitspraak te repareren. Het oordeel van het gerechtshof gisteren had dan ook geen invloed meer op de avondklok; die zou hoe dan ook in stand blijven tot 15 maart en valt sinds maandag onder de nieuwe wet.

Maar voor de ruim 39.000 uitgeschreven boetes kon de uitspraak wel verstrekende gevolgen hebben. Die zouden wel eens kunnen vervallen. Nu het gerechtshof vindt dat het kabinet de juiste juridische weg heeft bewandeld, verandert er ook niets aan de status van de uitgeschreven boetes.

Anders dan de rechtbank vindt het gerechtshof dat er wel degelijk sprake is van buitengewone omstandigheden die het invoeren van de avondklok rechtvaardigen. De coronapandemie is hiervoor voldoende aanleiding. De regering mocht uitgaan van het advies van het Outbreak Management Team. Ook is het gerechtshof van mening dat het instellen van de avondklok proportioneel is en dat andere middelen redelijkerwijs niet

voorhanden waren. De inbreuk op diverse grondrechten, zoals het recht op bewegingsvrijheid, is volgens het gerechtshof dan ook gerechtvaardigd.

Minister Ferd Grapperhaus (Justitie en Veiligheid) is blij met de uitspraak van het gerechtshof. Vooral ook voor de boa's en politieagenten die de boetes hebben uitgeschreven. „Ik had het voor hen heel erg gevonden als zij hun werk voor niets hadden gedaan." Maar voorman 5.1.2e Engel van Viruswaarheid is teleurgesteld. „Welkom in de dictatuur. Natuurlijk gaan we in cassatie", laat hij weten.

Advocaat Frank van Ardenne die iemand bijstaat met een boete voor het overtreden van de avondklok, laat weten toch naar de rechter te stappen om de boete aan te vechten. Volgens hem is het een principiële zaak geworden. „Als de regering zelf overtuigd zou zijn van de kwaliteit van de eerste wet, dan was zo'n hersteloperatie overbodig geweest. Het juridisch fundament blijft volgens ons onvoldoende voor een boete."

Arrest over avondklok is opsteker voor het kabinet

NRC Next 27-02-2021

Gerechtshof Den Haag In hoger beroep heeft het kabinet gelijk gekregen inzake de avondklok. Er waren wél 'buitengewone omstandigheden'.

5.1.2e

Sabrina Ingabire
Noor Zwolsman

Een week nadat de avondklok werd gered met het aannemen van een spoedwet in de Eerste Kamer blijkt dat de juridische onderbouwing tóch deugde. Het gerechtshof in Den Haag gaf de Staat vrijdag gelijk in het hoger beroep van de zaak die actiegroep Viruswaarheid had aangespannen. Het arrest is een tik op de vingers van de Haagse voorzieningenrechter, die eerder oordeelde dat de avondklok onrechtmatig was en per direct moest komen te vervallen. De uitspraak van de rechter leidde tot paniek aan het Binnenhof. De Staat slaagde er vorige week dinsdag vlak voor het ingaan van de avondklok in om de maatregel in elk geval tot het hoger beroep te laten doorlopen. In de dagen daarna schreef het kabinet met grote haast een nieuwe spoedwet, die binnen twee dagen in Tweede en Eerste Kamer werd behandeld. Daarmee was de avondklok politiek gered.

Nu blijkt dat de oorspronkelijke juridische onderbouwing van het kabinet gewoon in orde was. Het Haagse gerechtshof is uitermate kritisch over de uitspraak van de Haagse rechter, die stelde dat bij invoering van de avondklok geen sprake was van een 'acute noodsituatie' en daarom de Wet buitengewone bevoegdheden burgerlijk gezag niet had mogen worden geactiveerd. Ook noemde rechter de stelling van de Staat dat het invoeren van de avondklok onvermijdelijk was „discutabel en niet erg overtuigend gemotiveerd”.

Het hof vindt dat de rechter hiermee te veel op de stoel van de politiek is gaan zitten. In het arrest staat dat de vraag welke maatregelen tegen het coronavirus genomen moeten worden „primair een politieke afweging is”. Volgens het gerechtshof is er overigens wel degelijk sprake van de „buitengewone omstandigheden” die horen bij het activeren van de Wbbg. De coronapandemie is hiervoor voldoende aanleiding, oordeelt hof, vanwege de grote aantallen dodelijke slachtoffers. Het arrest van het hof is een opsteker voor het kabinet, dat steeds volhield dat de juridische onderbouwing van de avondklok in

orde was. In de praktijk verandert er weinig: het kabinet verlengde deze week de avondklok tot in elk geval 15 maart. Volgens demissionair premier Rutte is verlenging noodzakelijk om versoepelingen als het openen van middelbare scholen en kappers mogelijk te maken. Een aantal advocaten wil alsnog proberen avondklokboetes die sinds vorige week zijn uitgedeeld aan te vechten. Volgens advocaat Frank van Ardenne, die een cliënt bijstaat die een kwartier te laat thuis was, moet een boete gebaseerd zijn op „op rechtsregels van goede kwaliteit”. Dat dit niet het geval was blijkt volgens Van Ardenne uit het feit dat het kabinet direct een nieuwe wet maakte. Hij heeft het OM in Noord-Holland gevraagd een proefproces te beginnen. Advocaat 5.1.2e Ruperti, die een groep mensen bijstaat die een boete kregen, roept demissionair minister Fred Grapperhaus (Justitie en Veiligheid) op om de boetes kwijt te schelden. Grapperhaus lijkt dat niet van plan. Hij zei vrijdag blij te zijn met het arrest. „Ik zou het heel erg hebben gevonden als ik tegen politie en boa's had moeten zeggen: 'die boetes hebben jullie voor niets uitgereikt'.”

Voucherfonds race tegen klok

Telegraaf 27-02-2021

door Paul Eldering en Yteke de Jong

ROTTERDAM Het 'voucherfonds' met 400 miljoen euro aan staatsleningen om een half miljoen pakketreizigers geld terug te geven,

is zo goed als rond. Komende week wordt er getekend.

Donderdag werd 'op hoofdlijnen' een akkoord bereikt met het

ministerie van Economische Zaken en Klimaat. Als de puntjes juridisch op de i staan, moet ook de Europese Commissie goedkeuring geven. Het voucherfonds moet half maart klaar zijn. Dat wordt een race tegen de klok.

tegen de klok.

Schadeloos

„We hopen dat het lukt”, zegt directeur Erik Jan Reuver van garantiefonds SGR, die het voucherfonds beheert. De Nederlandse toeristen moeten zo schadeloos worden gesteld, als zij de voucher niet willen gebruiken om een nieuwe vakantie te boeken. De tegoedbonnen zijn afgelopen jaar uitgegeven, toen veel vakantievluchten door corona geschrapt moesten worden. De (ANVR-)reisorganisaties hadden niet genoeg cash om iedereen meteen uit te betalen. Daarom kunnen ze nu tegen 4% rente maximaal 80% van de voucherwaarde lenen bij de overheid. Daarvoor gelden strenge financiële criteria. Zo mogen er in 2020 niet te veel andere schulden zijn gemaakt. „Dat lenen gebeurt via de SGR. Reisbedrijven moeten eerst zelf het geld uiterlijk een jaar na uitgifte uitkeren aan de voucherhouders. Daarna kunnen ze zo nodig bij het voucherfonds aankloppen. De door ons gedekte tegoedbonnen zijn slechts een jaar geldig. Met de ANVR is afgesproken dat klanten tijdig worden geïnformeerd”, aldus Reuver. Juist

dat baart de Consumentenbond, verzekeraars en incassobureaus grote zorgen. „Het zal spannend worden of iedereen volgens afspraken geld terugkrijgt. We zitten erbovenop. We gaan ook praten met KLM en Transavia”, zegt de bond. „Wat gebeurt er als de vervaldatum van één jaar toch wordt overschreden? Zijn de vouchers dan nog gedekt door SGR? Juridisch rammelt het. De reiziger moet zelf actie ondernemen. Het is twijfelachtig of alle touroperators en ticketsites dat publieksgeld op tijd terugbetalen”, stelt EUclaim-baas Hendrik Noorderhaven. Reuver: „Of de toerist krijgt zijn geld na een jaar terug, of hij wordt met kortingen verleid om alsnog een nieuwe boeking te maken. Die is bij ons gedekt tegen bankroet. Wie niet op tijd krijgt uitbetaald, kan een voucherclaim bij de SGR indienen. Als dit jaar opnieuw vakanties door corona worden geannuleerd, krijgt men binnen twee weken geld van de reisonderneming terug. Vouchers worden niet meer verstrekt.” Behalve 'pakketvakanties' zijn er ook veel vouchers in omloop voor losse vliegtickets. Eind 2020 stond er 2,4 miljard open bij Air France-KLM aan terug te betalen tickets, waaronder ruim 700 miljoen vouchers. Volgens een woordvoerder is er al 2,3 miljard terugbetaald aan klanten, een

miljard door KLM.

Op schema

Boekingssite Zoover beweert als eerste Nederlandse reisorganisatie alle vouchers te hebben terugbetaald. Transavia meldt op schema te zijn na enige vertraging. „Reizigers die dat willen, hebben hun geld terug. Veel passagiers gebruiken de vouchers voor een nieuwe vlucht.” Brancheclub van Europese vliegmaatschappijen A4E pleit intussen voor een systeem van digitale verificatie van vaccinaties en coronatesten. „Dit kan pas verplicht worden gesteld bij een hoge vaccinatiegraad. Tot die tijd moeten gevaccineerden toch vrij kunnen reizen, zonder quarantaineplicht.” KLM is voorstander van het heropenen van het luchtruim door vaccinatiebewijzen in combinatie met testen. „De lappendeken aan reisregels verstoort het veilig opstarten van vliegvluchten. Er is overall hetzelfde vaccinatiecertificaat nodig.” Zestig vakantielanden en toerismeorganisaties pleiten ook met klem voor coördinatie bij open grenzen voor toeristen.

Licht aan het einde van de tunnel: verpleeghuizen zien effect van vaccinatie

Volkscrant 27-02-2021

Een derde coronagolf blijft onvermijdelijk, maar er gloort hoop aan de horizon: in verpleeghuizen blijft het aantal besmettingen dalen. Het RIVM ziet in die trend het eerste effect van de vaccinatiedcampagne.

5.1.2e, 5.1.2e
5.1.2e

Tussen waarschuwingen over de derde golf en waarschuwingen over de opmars van nieuwe besmettelijke virusvarianten door, meldde 5.1.2e

woensdagochtend in de Tweede Kamer ook goed nieuws. Het vijfde plaatje van zijn presentatie markeerde een belangrijke trendbreuk. In de cijfers over de opnamen van nieuwe patiënten in het ziekenhuis meende de RIVM-directeur een eerste effect van

vaccinatie te ontdekken, vertelde hij. Want terwijl zestigers en zeventigers zich nog altijd even vaak bij het ziekenhuis meldden met hevige klachten door covid-19, waren er de afgelopen week minder nieuwe patiënten van hoge leeftijd in het ziekenhuis binnengebracht. In de categorie boven 85 jaar en zeker in de categorie boven de 90 jaar was er fikse daling te zien van het aantal nieuwe patiënten.

Middenmoot

Deze daling zou het eerste effect van vaccineren kunnen zijn, vertelde Van Dissel in de Tweede Kamer, uiteraard met alle gebruikelijke slagen om de arm. De cijfers moeten nog langer worden gevolgd en verder worden geanalyseerd. Maar het ligt wel in de lijn der verwachtingen dat vaccineren een duidelijk effect laten zien. 'Ik wil dit gunstige beeld u nu al niet onthouden', aldus Van Dissel woensdag in het parlement.

'Wetenschappelijk gezien is de trend nog geen heel sterk bewijs, daarvoor zijn de eerste vaccins te kort geleden', zegt Marc **5.1.2e**, arts-microbioloog bij het UMCU. 'Maar wat we denken te zien komt overeen met wat we hopen te gaan zien. De berichten uit Israël en het Verenigd Koninkrijk, waar een groot deel van de ouderen is ingeënt, bevestigen volgens

5.1.2e dat vaccinatie de druk op de zorg zal verminderen en kwetsbare groepen zal beschermen.

Na een moeizaam begin - er is al veel over gezegd - heeft Nederland nu ongeveer evenveel burgers gevaccineerd als landen als België, Frankrijk en Duitsland. Binnen de Europese Unie is Nederland ondertussen deel van de middenmoot qua vaccinatie. Wereldwijd zijn verschillende landen nog veel verder met vaccinatie, maar gezien de beschikbaarheid van vaccins kan Nederland het tempo van circa 50 duizend prikken per dag niet veel verder opvoeren. Inmiddels heeft een kleine 9 procent van de bevolking boven de 18 jaar een eerste dosis ontvangen. Dat lijkt weinig, maar juist de oudste, zeer kwetsbare groep heeft massaal een eerste dosis vaccin ontvangen. Van de thuiswonende ouderen boven de 85 heeft al meer dan de helft een eerste dosis gekregen, zo blijkt uit cijfers die het RIVM afgelopen dinsdag publiceerde.

Trendbreuk

Juist vaccinatie van de kwetsbare groepen zal een groot effect hebben op sterfte en opnamen in het ziekenhuis, zo was de afweging van de Gezondheidsraad. En als je naar de beschikbare cijfers tuurt, is

zo'n eerste effect ook al zichtbaar, zoals de grafiek van Van Dissel ook liet zien. Hoe ouder de groep, hoe sterker de afname van het aantal ziekenhuisopnamen.

Ook in verpleeghuizen is een trendbreuk zichtbaar. Vrijwel alle verpleeghuisbewoners hebben een eerste dosis vaccin toegediend gekregen, een deel van de bewoners is al volledig ingeënt. Met een gunstig effect, zo meldt het RIVM. Terwijl in de rest van Nederland het aantal besmettingen de laatste week weer aanzienlijk oploopt, houdt de daling van besmettingen in verpleeghuizen aan. Momenteel zijn er nog 448 verpleeghuizen waar de afgelopen vier weken minimaal 1 besmetting is ontdekt, bijna 100 minder dan twee weken geleden.

5.1.2e waakt voor te veel optimisme. 'De vraag is of we op tijd zijn. Het vaccineren is een race tegen de klok. De varianten leiden onvermijdelijk tot een derde golf.' Hij pleit ervoor om niet te star te zijn met de vaccinatiestrategie. 'Uit onderzoek blijkt dat één dosis ook al enige bescherming biedt. We kunnen ervoor kiezen om mensen die al immuniteit hebben opgebouwd, die al corona hebben gehad, in eerste instantie maar één prik te geven. Zo kunnen sneller meer kwetsbare mensen worden beschermd.'

Ingrep bij overstromingsdreiging IC's

NRC Next 27-02-2021

Versoepelingen coronaregels Het kabinet neemt een risico met versoepelingen, stelde premier Mark Rutte. Mogelijk kunnen de IC's de toestroom aan patiënten straks niet aan.

5.1.2e

„We moeten bereid zijn een klein beetje meer risico te nemen”, zei demissionair premier Mark Rutte afgelopen week in de persconferentie waarin hij de eerste versoepelingen van de huidige lockdown aankondigde.

Het was, gaf Rutte in dezelfde persconferentie toe, niet per se het ideale moment om te versoepelen: het aantal besmettingen loopt weer op, de derde golf is volgens experts onafwendbaar - maar zonder versoepelingen is het niet meer vol te houden. Rutte

benadrukte wel: „We doen hiermee iets heel spannends.” Maar hoe groot is het risico dat het kabinet neemt? **5.1.2e** van het RIVM deed daar afgelopen week in de Tweede Kamer een gooi naar: de modellers van het RIVM hebben gekeken wat het effect is van het maatregelenpakket op de ziekenhuisopnames. Daaruit blijkt: het kabinet riskeert dat de IC's de toestroom niet aankunnen. Let wel, het gaat 'maar' om modelberekeningen. Van Dissel introduceert de uitkomsten daarvan sinds enige tijd met het schilderij 'La trahison des images' van René Magritte, met een afbeelding van een pijp en de tekst 'Ceci n'est pas une pipe' – dit is geen pijp. Van Dissel wil maar zeggen: je kunt de werkelijkheid in een model zien, maar het is géén voorspelling hoe het precies zal gaan.

IC's overstromen

Desalniettemin waren de prognoses pessimistisch. Het RIVM rekent met meerdere scenario's: het vaccin voorkomt dat je ziek

wordt, maar niet dat je het kunt overdragen, of het vaccin werkt tegen ziekte én overdracht. In het meest optimistische scenario, waarbij het vaccin dus tegen beide werkt, zou er een golf aankomen waarbij op het hoogtepunt, eind april, rond de 2.000 plekken op de IC nodig zijn voor coronapatiënten. Als het vaccin de overdracht niet tegengaat, gaat het richting de 3.000 benodigde IC-plekken. In het voorjaar van 2020 kon er maximaal worden opgeschaald tot ongeveer 1.700 bedden en er is nu niet veel meer mogelijk. Bovendien liggen er honderden mensen op de IC die bijvoorbeeld dringend geopereerd moeten worden. Van Dissel zelf wijst op de grote onzekerheden die uit de modelberekeningen komen. De 2.000 tot 3.000 IC-opnames zijn de middelste uitkomsten. „Met name naar boven toe is er veel onzekerheid.” Als de prognose tegenvalt, zou het dus kunnen dat er véél meer bedden nodig zijn dan 2.000 tot 3.000. Het kan, aan de andere kant, ook meevallen: de marge loopt tot een bedbezetting van zo'n 500 bedden, wat betekent

dat in het meest optimistische geval de bedbezetting nauwelijks groeit ten opzichte van nu.

Weinig ruimte

„Als je gaat versoepelen, ga je risico's nemen”, concludeerde Van Dissel. Hij ziet daarom weinig ruimte om te versoepelen. Hij snapt wel dat het kabinet ervoor kiest om dat toch te doen - maar dan moeten de risico's zo klein mogelijk blijven. Daarom mag er alleen worden gewinkeld op afspraak. Ontmoetingen in grotere groepen, zoals in de horeca, kan niet, maar afspraken tussen twee personen, zoals bij de kapper, kunnen wel. Hoe minder personen, des te kleiner het risico. Wat als de druk op de zorg toch flink toeneemt? „Je wacht natuurlijk niet af tot de situatie niet meer beheersbaar is”, aldus Van Dissel. Als het aantal ziekenhuisopnames te ver oploopt en de IC's dreigen te overstromen, worden de teugels weer aangehaald. Op 8 maart geeft het kabinet een nieuwe persconferentie.

'Er is in ons werk geen tijd om te twifelen. Intensivisten zijn probleemoplossers'

Trouw 27-02-2021

5.1.2e is de hoeder van de ic's. Als de bedden schaars worden, staat hij op. Als zijn mensen een vaccin willen, is Gommers op tv. Dat levert kritiek op, maar die wuift Gommers weg. 'Mijn rol is om bij alles de vraag te stellen: wat betekent dit voor de ic's?'

5.1.2e

Er heerst een serene rust op intensive care (ic) van het Erasmus MC in Rotterdam. Terwijl een verpleegkundige wat staat te

prutsen met een plastic schort, loopt een ander voorbij met een beker dampende koffie. Aan de linkerkant van de brede gang bevinden zich de kamers. Achter het glas liggen de patiënten. Ook dat ziet er vredig uit, maar deze mensen vechten voor hun leven.

De ic van het Erasmus MC is het domein van **5.1.2e** (56). Hij is sinds de uitbraak van het coronavirus, een jaar geleden, de bekendste intensivist van Nederland, mede vanwege zijn voorzitterschap van de Nederlandse

Vereniging voor Intensive Care. Gommers is lid van het Outbreak Management Team (OMT), de coronadeskundigen van het kabinet.

Zijn werkkamer bevindt zich aan de rand van de ic. Zijn bureau is een georganiseerde chaos van papieren en boeken, met naast zijn laptop een klassieke radiomicrofoon van glimmend metaal. Zijn iPhone staat op een houten telefoonhouder. Gommers tikt nog een laatste e-mail. Vandaag staat hij niet aan het bed. Gommers

klapt zijn laptop dicht. "Zo, dat is klaar. Wat wil je weten?"

Het is hier ogenschijnlijk rustig. Verschilt dat beeld met de werkelijkheid?

"Er liggen landelijk nog meer dan vijfhonderd covidpatiënten op de ic. Omdat ziekenhuizen ondertussen hun reguliere zorg oppakken en achterstanden inhalen liggen er hierdoor evenveel non-covidpatiënten. Sommige operaties kun je wel even uitstellen maar niet te lang. Na bijvoorbeeld een grote buikoperatie, een openhartoperatie of een behandeling van slokdarmkanker liggen patiënten vaak een aantal dagen op de ic. Ter indicatie: onze ic heeft normaal 44 bedden en nu 72."

U klinkt niet alsof het ergste achter de rug is.

"We hebben in oktober het aantal ic-bedden opgeschaald naar landelijk 1350. Fase 2 noemen we dat. Volgens het draaiboek zou zo'n fase een aantal weken duren, maar dat zijn nu al ruim vier maanden. Al die tijd moeten de verpleegkundigen voor meer mensen zorgen dat ze gewend zijn. De ic's liggen nog overvol. Dat voelt niet goed."

Ondertussen vieren mensen feestjes in het park. Is het gevoel van urgentie verdwenen?

"Buiten is de urgentie misschien verdwenen. Mensen die naar de absolute aantallen coronagevallen kijken, zeggen: 'Meneer Gommers, wat zit u nou te zeuren?' Maar wij zijn nog niet afgeschaald."

"De eerste golf gaf een acuut gevoel. We zagen de beelden vanuit China, Italië en Brabant naar ons toe komen. Er was een ramp en de

schouders gingen eronder. Daarna kwam de tweede golf. Die ontkenden we. We wisten wel dat-ie eraan kwam maar dat wilden we eigenlijk niet. De restaurantjes waren open, we konden lekker naar buiten en de economie en scholen vonden we ook belangrijk. We waren een maand te laat met de maatregelen. Half december kondigden we een lockdown aan. Toen de cijfers in de eerste week van januari omlaag gingen dacht ik: yes! We gaan dalen, we gaan vaccineren. Het komt goed. En toen sloeg de twijfel toe. Ineens was er die Britse variant, en die strooit echt roet in het eten."

De afgelopen weken nam het aantal ic-opnames gemiddeld juist iets toe. Schrikt u dan?

"Ja meteen. Dan denk ik: jemig jongens, dit zal toch niet waar zijn."

Hoe kijkt u naar de aangekondigde versoepelingen?

"Ik begrijp ze, we moeten aan risicobeheersing doen. We moeten ook verder. Maar ik maak me wel zorgen. Wij houden constant rekening met de worstcasescenario's. De onzekerheid is heel groot, maar volgens de modellen zitten we voor je het weet op, of over de maximumcapaciteit van de ic, en die is 1700 bedden totaal."

Het afgelopen jaar was u heel zichtbaar in de media. Bent u dan intensivist, voorzitter van de ic's of OMT-lid?

"Nee, ik ben echt intensivist en voorzitter van de ic. En daarom zit ik in het OMT. Mijn rol is om bij iedere verandering de vraag te stellen: wat betekent dit voor de ic's in Nederland?"

Is het moeilijk om die verschillende petten te dragen?

"Wat je merkt is dat als mensen het uitkomt je in het ene hoekje wordt geduwd, of weer in het andere. Dat merk je als 5.1.2e uitspraken doet over de verkiezingen. Dan ben ik ineens 'OMT-lid' en bemoei ik me met zaken waar ik geen verstand van heb."

AD-columnist Özcan Akyol vroeg zich spottend af hoe u kijkt naar de matige prestaties van PSV. U begaf zich met uw uitspraak over een eventueel uitstel van de parlementsverkiezingen volgens hem op anderens terrein. Is die kritiek terecht?

"Nee, ik ben het niet eens met die kritiek. De discussie in een podcast ging over de derde golf. Ik leg uit dat ik me zorgen maak over een waarschijnlijke piek eind maart, begin april. Dan weet je dat er in maart dus veel besmettingen zijn en in het kader van de risico's voor de ic vroeg ik me af wat erop tegen is om de verkiezingen uit te stellen. Ik ben intensivist. Ik vind niets van verkiezingen, natuurlijk zijn die belangrijk."

Kunt u niet beter zeggen: die vraag laat ik even aan me voorbij gaan, of een keer een uitnodiging afwijzen?

"Ik word iedere dag uitgenodigd. Ik doe niet alles, soms ben ik ook uit beeld. Mensen halen één zin uit een podcast en dat is dan nieuws. Tsja, dat is blijkbaar de consequentie van een bekende Nederlander zijn. Ik probeer mijn best te doen naar eer en geweten als voorzitter van de ic. 5.1.2e doet het niet voor zichzelf."

Op 30 december pleitte u met ziekenhuisbaas 5.1.2e voor

voorrang bij de vaccinatie voor het personeel in de acute zorg. De derde golf bleef uit. Was uw oproep terecht?

"Ja, wij moeten ons goed voorbereiden. Mocht het misgaan met een derde golf dan wil ik dat we er alles aan gedaan hebben, dat ik mezelf in de spiegel durf aan te kijken. En dat we niet hoeven te zeggen: jij wel naar de ic, jij ook, en jij niet."

Uw zorgen waren al bekend, u had ze diezelfde ochtend nog geuit in het OMT. Vertegenwoordigers van de verpleeghuissector, onder meer uit het OMT, waren niet blij met uw lobby.

"Mijn leden vroegen: beste voorzitter, neem het voor ons op. We maakten ons toen ontzettend zorgen. Het was aan de minister om op ons verzoek in te gaan of niet."

Maar u weet welk effect een bezoek van u en 5.1.2e op televisie sorteert. U zette daarmee de minister voor het blok.

"De minister kan toch ook nee zeggen?"

Was het sterk geweest als de minister nee had gezegd en bij zijn strategie was gebleven, waarin vervroegde vaccinatie van de acute zorg niet was opgenomen?

"Ja, ik houd van het hebben van een strategie en had dat geaccepteerd. Of dat sterk was geweest? Ik vind nog steeds van niet. Het is een relatief kleine groep mensen in de acute as en het kost een maand voordat het vaccin ons beschermt. Ik krijg net een appje dat we twee bedden moeten sluiten wegens ziekte van verpleegkundigen. Dat wil je zoveel mogelijk voorkomen."

Onlangs is bekendgemaakt dat mensen met morbide obesitas vervroegd worden gevaccineerd. Covidpatiënten op de ic zijn vaak dik, horen we. Is het vaccineren van die groep een goede strategie?

"Het gaat om mensen met een BMI hoger dan 40. Het is een luxe dat er al vaccins zijn en er groepen gekozen kunnen worden, maar slechts 3,6 procent van de ic-patiënten heeft een BMI van meer dan 40. Wij zien vooral dikkere mannen met een BMI vanaf 27."

Gaat het genoeg over de gezondheid van mensen?

"Nee. Er is misschien een paar keer op gewezen maar ik vind het jammer dat er niet structureel aandacht is voor gezondheid. Ik zag een jongen op tv vertellen dat zijn broer niet meer uit bed komt en dikker wordt door ongezond eten. Dan denk ik: jasses, dat moeten we niet hebben. We zien bij deze ziekte hoe belangrijk bewegen en het voorkomen van slechte voeding is. Daar had de regering nou een strategie van kunnen maken, bijvoorbeeld door te kiezen om buitensporten zo lang mogelijk te handhaven. Dan had je meteen iets gedaan aan de mentale veerkracht. Maar ja, dat is niet aan de intensivist."

U was vorig jaar kritisch op de aanpak van de eerste golf. Het testbeleid had beter moeten, de boel snel geautomatiseerd. Had de vaccinatiecampagne ook beter moeten?

"Tja, dat is eigenlijk al door de minister toegegeven. Kijk, wij intensivisten zijn probleemoplossers. We nemen een besluit, er is in ons werk geen tijd om te twifelen. Ik ben blij dat we in Nederland een inhaalslag

maken, maar ik vind het wel jammer dat er tijd is verloren. Alles valt of staat met vaccineren."

Neemt men in Den Haag te veel tijd om te twifelen?

"Dat weet ik niet, ik zit er niet meer dicht genoeg op. Ik ben vorig jaar een paar keer in het Catshuis geweest, daarna nooit meer. 5.1.2e heeft geen direct contact met welke minister dan ook."

Is het terecht dat u niet meer spreekt met het ministerie?

"Ik zit in het OMT en daarin kan ik zeggen: hier word ik ongelukkig van. De voorzitter van het OMT, 5.1.2e, neemt dat mee in het overleg met het kabinet. Hij weet donders goed wat er op de ic wel en niet kan."

Misschien dat u binnenkort vaker iets hoort van het ministerie. Veel partijen pleiten namelijk in aanloop naar de verkiezingen voor minder marktwerking in de zorg. Demissionair minister Hugo de Jonge zei maandag in deze krant dat de crisis heeft bewezen dat er meer centrale regie nodig is. Hoe kijkt u hiernaar?

"Als het spannend wordt, wil je inderdaad een landelijke aansturing, dat het landelijk wordt overgenomen. Dat hebben we nooit zo ingericht. Vorig jaar liep het inderdaad spaak. We hadden weinig ervaring met het landelijk spreiden van patiënten. Ik kan 's morgens niet opgeven dat er de hele dag twee bedden vrij zijn op mijn ic. Vijf minuten later loopt er misschien wel een patiënt de eerste hulp binnen. Maar dan zei het landelijke coördinatiecentrum: 'Jij moet twee patiënten opnemen'. En wij dachten: 'Kom eens hier kijken, dan. Dat gaat niet.'"

kijken, dan. Dat gaat niet."

Dus er moet centrale regie komen?

"Vroeger maakte je je als directeur van een ziekenhuis minder druk. Je dacht: 'De regering zal me wel helpen.' Maar de laatste jaren zijn er ziekenhuizen failliet gegaan en hebben we ze laten omvallen. Dus het vertrouwen van de ziekenhuizen in het ministerie en de minister, hmm, dat is niet zo...

"Voor centrale regie moeten de systemen eerst anders. Nu is de organisatie ingericht op basis van wantrouwen. Al die regeltjes, van verzekeraars, van de inspectie.

Iedereen doet het niet goed of belazert de boel. Maar er is geen dokter of verpleegkundige die 's morgens naar het werk gaat om het moedwillig verkeerd te doen. Ik begrijp wat de minister zegt, maar dan moet hij eerst werken aan het vertrouwen tussen alle betrokken partijen."

Kan het kabinet wel zeggen dat er tweeduizend ic-bedden bij moeten komen, om bestand te zijn tegen een volgende crisis?

"Sommige ic's zijn altijd te krap. Hier in het Erasmus is het altijd een strijd om de bedden, er zijn altijd nieuwe patiënten. Voor sommige

ic's is het fijn om wat ruimer in het jasje te zitten, dus landelijk misschien 200 bedden erbij. Maar je moet oppassen voor vrijstaande bedden. De vergoeding voor ic-zorg is 2500 euro per ligdag, en de gezondheidszorg is al erg duur. Daarnaast is ons werk leuk als er patiënten zijn. Ik ben bang dat als je te veel opschaalt maar er geen werk is, je een leegloop krijgt van ongemotiveerd personeel. De GGD van Rotterdam was hier van de week. Die zijn van 40 naar 4000 man gegaan. Die hebben ze volgend jaar ook niet meer rondlopen."

Missers in crisis

Telegraaf 27-02-2021

door **5.1.2e**

DEN HAAG Het kabinet heeft afgelopen zomer de bestrijding van het coronavirus onderschat. Die kritiek klonk al in de Tweede Kamer; nu erkennen bronnen bij het kabinet dat ook. Dat blijkt uit een reconstructie van de crisiscommunicatie van het kabinet.

De Telegraaf sprak met verschillende kabinetsadviseurs die het kabinet begeleiden bij het

bedwingen van de pandemie en het overbrengen van de boodschap naar de bevolking. Zij erkennen dat er verkeerde inschattingen zijn gemaakt. „In de zomer was er opluchting in het land. Ook wij kwamen misschien te veel in de modus van de weg terug.” In plaats van een terugkeer naar het oude normaal, sloeg er een tweede coronagolf over ons land. Eentje die de samenleving in een langdurige lockdown klem zou houden. „Vanaf dat moment liepen we achter de feiten aan”, zegt een betrokkene. „Pas in oktober kwam de strakheid terug.” In de

hoogoplopende 'terrassendiscussie' kiest de overheid nu, met een derde golf in het achterhoofd, voor een minder buigzame koers. Horeca-uitbaters zien tandenknarsend aan hoe naast hun gesloten terras groepen mensen samendrommen. De Nederlandse Politiebond stelt zelfs dat het heropenen van terrassen de politie kan helpen bij het handhaven van coronaregels. Coronaminister De Jonge wijkt niet: „Als je de horeca opent, komen er nog meer mensen buiten.”

Nationaal Ritueel

Telegraaf 27-02-2021

Het land laten luisteren was voor premier Rutte en coronaminister De Jonge in het begin van de coronacrisis makkelijk. Er was immers angst alom en begrip voor

de onzekerheid. Toenemende twijfel en kritiek maakten het hen gaandeweg lastiger. Maar dat hun persconferenties nu een nationaal 'bord-op-schootritueel' zijn voor

een miljoenenpubliek, daarvan hadden ze niet durven dromen.

De gordijnen zijn dicht, de lampen branden. Het is daardoor een kwartier voor aanvang al bloedheet in de Hondsrugzaal op de eerste verdieping van het ministerie van Justitie en Veiligheid. Zes verdiepingen hoger, het domein van de Nationaal Coördinator Terrorismedebestrijding en Veiligheid (NCTV), zitten premier Mark Rutte en minister Hugo de Jonge (Volksgezondheid) dan al een uur hun toespraken voor te bereiden, eerst gezamenlijk, dan apart van elkaar. Met hun adviseurs oefenen ze hun tekst en nemen ze antwoorden door op mogelijke vragen.

'Goedenavond'

De reserve-gebarentolk neemt haar wachtplek in rechts voorin. Het geluid van klikkende fotocamera's kondigt aan dat het tweetal in aantocht is, gevolgd door de eerste tolk en de directeur van de Rijksvoorlichtingsdienst. De laatste zwaait de deur open, waarop Rutte en De Jonge plaats nemen achter hun katheders. „Goedenavond”, begint de premier.... Het kabinet communiceert wat af sinds het begin van de coronacrisis. Aan de hand van het NKC, het Nationaal Kernteam Crisiscommunicatie van de NCTV, zijn er campagnes op tv, radio, sociale media ofabri's, toegesneden op doelgroepen van jong tot oud, van student tot ondernemer, in meerdere talen. De naleving van de maatregelen wordt driewekelijks gemeten door de 'gedragsunit' van het RIVM en weer

ingepast in alle boodschappen. Maar niets daarvan heeft de draagwijdte van de persconferenties van dinsdagavond zeven uur. „Het is het moment waarop de besluiten die weken zijn voorbereid samenkomen tot een rechtstreekse boodschap aan het land”, zegt een betrokkene. Nog altijd zijn er telkens 6 tot 8 miljoen kijkers, elke twee, drie weken. „Het is een ingesleten ritueel. Dat het een jaar later nog altijd een nationaal bord-op-schootmoment is, had niemand vooraf kunnen voorzien.” Dat maatregelen vaak voortijdig uitlekken, heeft meerdere redenen. „Als we met het onderwijs of de horeca overleggen hoe ze veilig open kunnen, dan horen we hun zorgen of voorpret dagen vooraf doordringen. Dan is het weleens nodig om terug te duwen dat het nog niet zo ver is”, verklaart een betrokkene. „Soms zijn er zoveel speculaties, dat het beter is te vertellen welke maatregel er echt aankomt dan ze te laten verwilderen.” Een enkele keer, zo geeft een ingewijde toe, kan het wijs zijn om berichtgeving uit te smeren over meerdere dagen. „Om begrip te kweken, of als lakmoesproef voor het maatschappelijk sentiment.” „En nu, een jaar later”, begint de premier de editie van afgelopen dinsdag. „We zijn op weg naar betere tijden.” Hij somt de voorzichtige versoepelingen op, maar waarschuwt ook. „We doen hiermee iets heel spannends.” „Hier probeerden we de kijkers mee te nemen in het dilemma”, vertelt een betrokkene. „Toenemende maatschappelijke druk om te versoepelen versus oplopende besmettingen. En dat versoepelen niet zonder de verantwoordelijkheid kan om je aan de maatregelen te houden.” Het is een kolfje naar de hand van Ruttés vaste speechschrijver ^{5.1.2e}, die de verteltechniek

'dilemmaloga' noemt. Het bracht de premier tot uitspraken als: „We moeten met 50 procent van de kennis 100 procent van de besluiten nemen.” Walravens werkt al jaren voor de premier en zit ook bij het informele beraad in het Catshuis op de zondagen voorafgaand aan de besluitvorming, met de meest betrokken ministers en RIVM-baas ^{5.1.2e}. Dilemmaloga kwam ook terug in Ruttés eerste televisietoespraak vanuit het Torentje op 16 maart vorig jaar. „Ik heb vanavond geen gemakkelijke boodschap voor u.” Waarna hij drie keuzes schetste: het virus laten woekeren, het land hermetisch op slot gooien of het virus zo goed mogelijk beheersen. Het laatste klonk zo het meest logisch. Ook in de toespraken van De Jonge zit telkens een duidelijke handtekening, die in het geval van de coronaminister meestal van de domineeszoon zelf komt. „Liever behoedzaam en stap voor stap, dan spijt achteraf, en weer terug naar af”, was het 'Hugoïsme' van afgelopen dinsdag. Rutte aarzelde aanvankelijk om de coronacrisis zelf te leiden – hij laat veel aan de vakministers over. Vanaf de toespraak in het Torentje was er geen twijfel meer: hij was de crisismanager, zeker toen hij twee dagen later Bruno Bruins terzijde stond in het debat waarin de minister voor Medische Zorg ineenzeeg. Hugo de Jonge werd toen de coronaminister.

Warrig

Toch moest er eerst een communicatie-ongeluk gebeuren voordat hun positie als centraal duo gestalte kreeg in de persconferentie. Op dinsdag 24

24 maart stonden meerdere bewindslieden van microfoons te wisselen om warrig hun eigen berichten rond te strooien. Minister Grapperhaus (Justitie) verhaspelde de data tot wanneer de maatregelen zouden doorlopen (april of 'juno'). Vanaf toen deden 'Mark en Hugo' het met z'n tweeën, al kwam Van Dissel in april nog één keer uitleggen dat leraren niet bang hoefden te zijn voor heropening van de scholen. In het begin was het vasthouden van de aandacht 'gratis' en de naleving van maatregelen gedwee, zegt een bron. „Door de beelden uit Bergamo zat de angst er goed in.” Er was saamhorigheid en begrip

voor het gegeven dat er nog veel onbekend was. Gaandeweg kwam er meer kritiek en koppigheid. „In de zomer was er ook de opluchting in het land”, zegt een kabinetsadviseur. „Ook wij kwamen misschien iets te veel in de modus van de weg terug.” De 'crisisstructuur' met de crisiscommunicatie van het NKC werd afgetuigd. Er kwam een speciale afdeling bij het ministerie van Justitie (het DG Covid-19). „Die was bedoeld om uit de crisis te komen en het herstel vorm te geven”, zegt een andere ingewijde. Een andere betrokkene: „We zouden die tweede golf toch niet krijgen. Maar we kregen hem

sneller dan verwacht.” De poging om maatregelen aan de regio's te delegeren, pakte niet goed uit en leidde tot zwartepieten tussen kabinet en veiligheidsregio's, waarvan voor de crisis nog niemand had gehoord. Kabinet en Kamer kwamen begin augustus terug van reces. „Vanaf dat moment liepen we achter de feiten aan”, zegt een betrokkene. „Pas in oktober kwam de strakheid terug.” De crisisstructuur kwam weer van stal. De Kamer had het kabinet op het hart gedrukt de persconferenties in een vast stramien overeind te houden. Dat liet het coronaduo zich geen twee keer zeggen.

Coronakabinet Rutte III: van crisis naar crisis

NRCNext 27-02-2021

Kabinet-Rutte III Toeslagen, corona, stikstof: Rutte III kende vele crises. En al werd het geen vriendenclub, toch was het geen vechtkabinet. Terugblik van binnenuit, over het afbranden van elkaars carrières en het opsturen van speciaalbiertjes.

Lamyae Aharouay Petra de Koning Philip de Witt Wijnen

Het begin - Whisky in het Catshuis De drank was op. Toch was deze avond, op woensdag 25 oktober 2017, zo mooi begonnen. De formatie was voorbij, het regeerakkoord van VVD, CDA, D66 en ChristenUnie was gepresenteerd en de volgende dag zou Ruttes derde kabinet worden beëdigd. Nu waren alle aankomende ministers en staatssecretarissen bij elkaar gekomen voor een etentje in het Catshuis – om elkaar beter te leren kennen. Rutte organiseerde altijd zo'n avondje als hij een nieuwe ploeg bij elkaar had. Hij had voor deze avond filmpjes laten maken.

Oud-bewindslieden, onder wie **5.1.2e** en Sharon Dijksma, kwamen vanaf een scherm met huis-tuin- en keukentips over de enorme tassen met werk die ze mee naar huis zou krijgen, over de chauffeur die ineens voor de deur zou staan. Rutte zelf praatte over het belang van samenwerken, en hij vond dat ze allemaal moesten meedoen aan het gymmuurtje op dinsdag- en vrijdagochtend in de fitnesszaal van Defensie. Er was een voorstelrondje geweest. Minister van Economische Zaken Eric Wiebes (VVD) vertelde over zijn brave zoons die met hun hoofd in de wolken zo tegen een lantaarnpaal konden botsen. „Wat een dotjes”, noemde hij hen. Staatssecretaris Mona Keijzer van Economische Zaken (CDA), die na hem aan de beurt was, zei dat haar zoons heel anders waren. Zij was allang blij als ze die lantaarnpalen niet zouden slopen. Je had minister voor Ontwikkelingssamenwerking Sigrid Kaag (D66) die vertelde hoe

ze de hele wereld was overgegaan, en daarna minister voor Rechtsbescherming Sander Dekker (VVD) die zei dat hij „deze vierkante kilometer” van Den Haag nooit had verlaten. Bruno Bruins, minister voor Medische Zorg (VVD), vertelde over zijn liefde voor muziek. Hij hield vooral van funk – Chaka Khan en Earth, Wind & Fire – en over de cartoons die hij tekende. Minister van Justitie Ferdinand Grapperhaus (CDA) begon over zijn vakantie in Italië en zijn klassieke Mercedes cabrio. Ze zaten aan ronde tafels in de grote zaal met aan het plafond een enorme kroonluchter. „Met van die Swarovski-steentjes erin”, zou een van de bewindslieden later zeggen. Er werd veel gelachen. Rond een uur of half elf gingen veel collega's naar huis. Gastheer Rutte zelf ook. Aan één tafel was nog bijna niemand dat van plan. Daar zaten Menno Snel, staatssecretaris van Financiën (D66), minister van Sociale Zaken Wouter Koolmees (D66), minister van Onderwijs **5.1.2e** van Engelshoven (D66),

Mona Keijzer en Sander Dekker. Maar toen was er niets meer te drinken. Ze hadden zin in whisky. Personeel van het Catshuis ging voor hen op zoek, ze haalden een fles te voorschijn die de ene minister later zou omschrijven als „bocht”, de ander als „goedkope supermarktwhisky”. Ze waren toch maar gebleven tot die helemaal op was. Een kabinet, dat wisten ze allemaal, werd nooit een hechte vriendengroep. Dat hoefde ook niet. Ze gingen wel met z’n allen veel meemaken. Er zouden, dat gebeurde altijd, mensen worden weggestuurd door de Tweede Kamer of zelf aftreden. Makkelijk werd het nooit, en niemand begreep beter wat je kon overkomen dan je naaste collega’s. Drie jaar later, na het aftreden van Menno Snel door de Toeslagenaffaire, stond Sander Dekker samen met zijn vrouw bij Snel voor de deur. Met een fles whisky. Wél een goede. Dekker ging ook langs bij Bruno Bruins die aan het begin van de coronacrisis, maart 2020, was omgevallen en ontslag nam. Voor hem had hij biertjes gekocht – Corona-biertjes. Ook voor Eric Wiebes, die aftrad in januari 2021, nam Dekker speciaalbiertjes mee. Mona Keijzer stuurde zes biertjes uit Volendam naar Wiebes. En vice-premier Kajsa Ollongren (Binnenlandse Zaken, D66) stuurde hem het boek *The happy traitor* – ze had de recente biografie over de Britse dubbelspion George Blake in één ruk uitgelezen. Het Einde - Tweede rang in de Rolzaal In de ministerraad van vrijdag 15 januari, de laatste van Rutte III als demissionair kabinet, stuurde Mona Keijzer een sms’je naar Rutte. Die zat wat verderop aan tafel. Hij had tegen de collega’s gezegd dat het kabinet naar zijn mening niet anders kon dan aftreden om de verantwoordelijkheid op zich te

nemen voor de Toeslagenaffaire, waardoor tienduizenden ouders onterecht waren behandeld als fraudeurs. En hij had Eric Wiebes het woord gegeven – die vertelde dat hijzelf ook nog zijn ontslag zou aanbieden. Wiebes was in het kabinet-Rutte II staatssecretaris van Financiën en voelde zich, zei hij, verantwoordelijk voor wat er was misgegaan. Ministers mochten daarna reageren, het was niet de bedoeling dat staatssecretarissen ook wat zeiden. Maar Keijzer had jaren met Wiebes samengewerkt op hun ministerie van Economische Zaken, zij wilde óók het woord. In de grote Rolzaal waar ze sinds de coronacrisis bij elkaar kwamen, boven de Ridderzaal op het ministerie van Algemene Zaken, viel je gemakkelijk buiten het gezichtsveld van de premier. En dus: een sms’je was het beste. Het was in de ministerraad lang niet altijd goed gegaan tussen Rutte en Keijzer. Keijzer vond dat de premier haar nooit liet uitpraten en zei daar soms iets van. Andere vrouwen klaagden daar ook wel over bij Ruttés ambtenaren: Sigrid Kaag, en ook Cora van Nieuwenhuizen, minister van Infrastructuur (VVD) en Ank Bijleveld van Defensie (CDA). Rutte, vonden ze, had de neiging om vrouwen minder serieus te nemen. Rutte en Keijzer waren het zelfs een keer gaan uitpraten bij een etentje. Maar nu mocht ze iets zeggen. Net als de ministers sprak ze haar respect voor hem uit, en zei dat ze hem zou gaan missen. Aan het begin van de coronacrisis hadden de ministers nog wel geprobeerd om in de vertrouwde Trêveszaal te blijven zitten, met wat meer afstand tussen de stoelen. Maar met staatssecretarissen erbij werd het krap en het voelde niet helemaal eerlijk: er werd een soort ‘tweede rang’ gecreëerd, met kleine tafeltjes los van de hoofdtafel. In de Rolzaal hadden de ministers en

staatssecretarissen andere problemen. De akoestiek was er beroerd, als iemand iets fluisterde, stoorde dat meteen de hele vergadering. Tot grote irritatie van Rutte. En het was er steenkoud. Wekenlang, totdat het probleem was opgelost, hielden bewindslieden hun sjaal om. Ruttés rondje - Crisis en controle Als voorzitter van de liberale jongerenclub JOVD, eind jaren tachtig, had Rutte al geleerd dat het uitmaakte wie je in vergaderingen als eerste het woord gaf. Het kon helpen als na jou iemand die het met je eens was ook iets zei. Dan was de toon gezet – mensen hebben de neiging om die daarna over te nemen. Aan tafel in de ministerraad viel het de niet-VVD’ers op dat de premier bijna altijd eerst naar links keek als er een rondje werd gemaakt. Daar zat, naast een rijtje ambtenaren, zijn partijgenoot Sander Dekker. Na Dekker was het de beurt aan minister van Onderwijs ^{5.1.2e} van Engelshoven, die van de D66-ministers meestal niet de meest kritische was. Daarna had je de VVD’ers Van Nieuwenhuizen en Wiebes, en dan pas Wouter Koolmees van D66 en de drie vicepremiers: Carola Schouten (ChristenUnie), Hugo de Jonge (CDA) en Kajsa Ollongren (D66). Als Rutte het rondje de andere kant zou laten opgaan, kwam eerst minister van Financiën Wopke Hoekstra (CDA) aan het woord. Rutte, zagen de anderen, lette er altijd goed op dat er geen openlijke onenigheid was tussen hem en Hoekstra. Als de minister van Financiën het niet eens was met plannen van anderen, steunde Rutte hem. Zo hield je een kabinet stabiel. Maar het was niet zeker dat de steun andersom net zo vanzelfsprekend was. Na het vertrek van CDA-leider Sybrand Buma, in de zomer van 2019, werd al snel duidelijk dat Hoekstra een

electorale concurrent kon worden van Rutte. De anderen aan tafel zagen ook dat de premier met zijn handige charme vat kreeg op bijna iedereen in zijn kabinetsploeg, maar niet op Wopke Hoekstra. Die omgang bleef, zagen anderen, wat afstandelijk. Dat was ook zo tussen Rutte en Kaag, maar dat lag jarenlang vooral aan Rutte zelf. Die ging pas op haar letten, en haar nadrukkelijk bij discussies betrekken, toen ze in het voorjaar van 2020 kandidaat-lijsttrekker was geworden van D66. Hij leek haar niet te zien als een grote concurrent. De rondjes van Rutte, met Sander Dekker voorop, zagen collega's als een handigheidje – een manier van de premier om aan tafel de controle te houden. Wat veel ministers echt dwars zat, was de manier waarop Rutte III al vanaf het begin de belangrijkste beslissingen nam: in het coalitieoverleg op maandag van de vier fractievoorzitters in de Tweede Kamer met de premier en de drie vicepremiers. De ministerraad op vrijdag was volgens sommige bewindslieden niet meer dan een stempelmachine: de compromissen van maandag werden nog eens doorgenomen en goedgekeurd. Door de coronacrisis verloor het coalitieoverleg aan macht en invloed: voor de bestrijding van het virus had je weinig aan een politiek compromis, het was nu alle hens aan dek op de ministeries. Het betekende alleen helemaal niet dat de ministerraad macht en invloed kreeg. Rutte organiseerde op zondagen steeds een speciaal, informeel Catshuisberaad over corona. Daar werden de belangrijkste beslissingen besproken en eigenlijk ook al genomen. De dagen erna was er crisioverleg met veel mensen, ook ministers, en op dinsdagavond was er een persconferentie. Kon je het nog meer buiten de ministerraad

om doen dan zo? Heel soms waren er bewindslieden die in opstand kwamen. Zoals die keer dat de avondklok voor het eerst werd verlengd, begin februari. In de ochtend kwamen ministers en adviseurs bij elkaar voor crisioverleg, er stond voor 's middags al een persconferentie gepland. „Ik heb er de hele dag voor uitgetrokken”, zei een van de ministers – die geen zin had om zich te laten opjagen door Rutte. „En ik wil nu wel wat kunnen terugzeggen.” Teambuilding - Voetbal bij het Catshuis Mark Rutte fietste op vrijdagmiddag 15 januari naar paleis Huis ten Bosch om de koning het ontslag van zijn kabinet aan te bieden. Zoals hij ook naar het Catshuis fietste voor het coronaoverleg op zondag, of naar het stembureau in zijn buurt als er verkiezingen waren. Toch had Rutte heel lang helemaal geen fiets. Twee VVD'ers hadden in de tijd van Rutte II voor hem een fiets uitgezocht: Sander Dekker en Eric Wiebes, die zelf ook graag fietsten en er verstand van hadden. Rutte had zelf wel als voorwaarde gesteld dat het een Nederlands merk moest zijn. De minister-president was bewegen steeds belangrijker gaan vinden. Als hij niet op reis was, gymde hij altijd mee met collega's uit het kabinet – op dinsdag- en vrijdagochtend in de fitnessruimte van Defensie, vanaf half acht. Op dinsdag was hij er samen met Sander Dekker, staatssecretaris van Binnenlandse Zaken Raymond Knops (CDA), Ank Bijleveld, Menno Snel. Op vrijdag deed Wopke Hoekstra ook weleens mee, soms **5.1.2e** van Engelshoven, minister van Buitenlandse Zaken Stef Blok (VVD). Rutte stopte altijd een paar minuten eerder dan de anderen. De meesten bleven nog even voor het ontbijt: sinaasappelsap en veel eieren. Hoekstra niet, hij was snel weg en douchte op zijn eigen ministerie. Waar wél iedereen aan

meedeed waren de familiedagen. In augustus 2018 waren de bewindslieden, hun partners en kinderen bij de brandweer in Den Haag. Ze blusten brandjes, sneden auto's open die te water waren geraakt, reddden 'slachtoffers' uit een brandend huis, veegden schoorstenen. Zo'n dag eindigde traditioneel met een etentje in het Catshuis. Na twee ijsjes, als toetje, kwam een van de kinderen van Raymond Knops aan zijn ouders vragen of hij er nog een mocht. „Meneer Rutte heeft er ook al drie op.” Ze voetbalden op het grasveld: de kinderen tegen de bewindslieden. Daar deed Rutte niet aan mee. De jonge kinderen Hoekstra vielen op door hetzelfde fanatisme als hun vader. Rutte deed wel weer actief mee aan de sportdag, het familieuitje van een jaar later in Utrecht. Onder begeleiding van bekende sporters gingen ze hockeyen, boogschieten, zaalvoetballen en ze kregen bokslas van Rico Verhoeven. De kickboksster deed staredowns met de ministerskinderen. De derde familiedag ging niet door, toen was het al crisis door corona. Hugo of Wopke - Machtsstrijd in het CDA Als Hugo de Jonge het woord kreeg, wist de rest: dit duurt even. Hij stond bekend om zijn lange verhalen. In Kamerdebatten, in de persconferenties over corona – en dus ook in de ministerraad. Als De Jonge aan de beurt was, namen veel collega's hun mailbox door. Of ze appten grapjes naar elkaar. „Dit kan ook wel in twee zinnen, Hugo.” De Jonge begon er zelf misschien wel het vaakst over. „Ik zal proberen het kort te houden”, zei hij dan. Of: „Dit is zó mooi, hier wil ik even de tijd voor nemen.” Dat De Jonge in augustus vorig jaar was gekozen tot CDA-lijsttrekker, betekende weinig voor de collega's van de andere drie partijen. Er werden aan tafel wel grappen gemaakt over zijn nieuwe rol.

Kregen mensen na een test of een vaccinatie een briefje mee naar huis met 'bedankt voor uw stem op Hugo de Jonge'? Dat was de tekst die de vrouw van lijsttrekkersconcurrent Pieter Omtzigt te zien had gekregen toen ze, wist ze zeker, op Omtzigt had gestemd. In de ministerraad zagen ze wel hoe ingewikkeld hij kennelijk lag in het CDA zelf. Ineens waren bewindslieden als Hoekstra, Keijzer en Bijleveld het opvallend vaak met hem oneens. Grapperhaus nam het dan voor hem op. En bij anderen groeide juist de sympathie voor De Jonge – die had het zichtbaar heel zwaar. Bewindslieden die zagen hoe hard hij werd behandeld, viel het op dat hij zich zelf nooit negatief uitliet over zijn partijgenoten. Hij wist zich ook te beheersen in november, toen de onenigheid over het coronabeleid tussen Hoekstra en De Jonge zo hoog was opgelopen dat ze elkaar wekenlang niet spraken en elkaars telefoontjes wegdrukten. In het CDA-smaldeel lagen in die periode meer bewindspersonen met elkaar overhoop: ook Ferd Grapperhaus en Mona Keijzer zouden een tijdje nauwelijks on speaking terms zijn geweest. En als Grapperhaus en Hoekstra bij elkaar aan tafel zaten, begonnen ze vaak elkaars carrières af te branden – Grapperhaus was advocaat geweest, Hoekstra consultant. De eufemistische toon die De Jonge erover aansloeg, hij had even een „wat minder goede relatie” met zijn partijcollega's, was niet terug te horen bij andere CDA'ers. Voor Hoekstra was de sympathie bij andere regeringspartijen veel minder groot. Ze vonden hem afstandelijk en als ze geld van hem nodig hadden, weinig meedenkend. Het leidde soms tot zoveel irritatie dat collega's probeerden om in het coalitieoverleg geld te regelen voor hun plannen, buiten Hoekstra om,

of in de Tweede Kamer. Bewindslieden vonden dat hij vooral bezig was met de 'Wopke Vooruit Show': hij was druk met de buitenwereld, met publiciteit en zijn profiel. Al vanaf het begin van deze kabinetsperiode zagen sommige collega's Hoekstra's ambitie: „Wopke doet het allemaal om premier te worden.” Ze vonden hem ook ijdel en wel erg tevreden met zichzelf. Dat hij in februari in een campagnefilmje met Sven Kramer schaatste in Thialf, de schaatsbaan die wegens corona gesloten was voor niet-topsporters, leidde dan ook tot verbazing. De vrijdag nadat het filmje was verschenen werd hij er, serieus en grappenderwijs, ook in de ministerraad op aangesproken. Kajsa Ollongren, net als Hoekstra een fervent amateurschaatster, riep dat hij eigenlijk maar één echte fout had gemaakt. Hij reed niet op noren maar op toerschaatsen. Dat deed je toch niet op het wedstrijdsvan Thialf? Corona - Crisis en controle II Bewindslieden waren na een tijdje in de ministerraad bezwaar gaan maken tegen steeds dezelfde ronde linksom, met als eerste Sander Dekker. De kritiek was vooral dat het dan te lang duurde, bij een rondje moest echt iedereen iets zeggen – was dat wel echt nodig? Rutte luisterde, hij wende zichzelf aan een nieuwe manier van doen: hij ging eerst na wie iets wilde zeggen over een onderwerp, en ging soms linksom langs al die sprekers, soms rechtsom. Bij grote onderwerpen, denk aan het ontslag van het hele kabinet, gaf hij eerst het woord aan zijn drie vicepremiers, in volgorde van grootte van de partijen. In de coronacrisis waren de ministers en staatssecretarissen er zelf al snel aan gewend geraakt dat ze scherp moesten opletten. Rutte en De Jonge waren een hecht coronateam – ze maakten soms grappen die alleen zij tweeën snaptten – en

nogal dwingend in hun ideeën. Voordat je het wist was er iets beslist op jÓúw terrein, onderwijs bijvoorbeeld of iets met de winkels, zonder dat jij je ermee had kunnen bemoeien. Je kon er als bewindspersoon van Binnenlandse Zaken ook niet blind vanuit gaan dat die twee wel zouden opletten dat de avondklok in maart niet net afliep midden in de drie dagen van de verkiezingen. Aan de irritaties en boze buien van Rutte waren ze allemaal wel zo'n beetje gewend geraakt. „Geen scheldwoorden en niet schreeuwen”, herinnerde een bewindspersoon zich die eens aan de beurt was, „maar onredelijk en op hoge toon”. En hij gaat altijd nét iets te lang door. „Op een gegeven moment weet je het wel. Ik geloof dat hij vooral even zijn punt wil maken.” Rutte kon woedend worden om grote dingen – toen er vorig najaar een golf van letterlijke citaten uit de ministerraad lekte bijvoorbeeld. Maar ook over kleinere kwesties, waar hij zich aan ergerde. Wie niet goed te verstaan was, kreeg te horen: „In de microfoon graag!” Het overkwam Grapperhaus vaak. Hij moest zich over de tafel heenbuigen om dichterbij de microfoon te komen, maar anderen zagen dat zijn buik hem dan in de weg zat. Op een dag hadden de medewerkers van Ruttés ministerie het opgelost: hij had een speciale, wat langere microfoon voor zich op tafel staan. Vanaf de zomer van 2020, toen foto's naar buiten kwamen van zijn bruiloft waarop hij zich niet aan de coronaregels hield, gebruikte hij die een tijdje veel minder. Voor die tijd had Grapperhaus de gewoonte om zich met van alles te bemoeien, daarna werd hij stil, een beetje teruggetrokken. Pas begin 2021 leek hij die affaire achter zich te hebben gelaten. Wat voor kabinet ze precies waren met z'n allen? In elk geval, valt te horen, géén

horen, géén vechtkabinet. Er ontstond niet al veel hartelijkheid tussen de vier partijen, er was vaak genoeg wantrouwen en er waren een paar weken in het najaar van 2020 dat er elke keer weer letterlijke citaten uit de ministerraad in de krant stonden - Rutte zei dat hij zoiets nooit eerder had meegemaakt. Maar het ging voorbij en ook al werden ze geen

vriendenclub, tussen de bewindslieden zelf was de omgang vaak genoeg wél vriendelijk. Zo kreeg Kajsa Ollongren, minister van Binnenlandse Zaken (D66) in de maanden dat ze ziek was van Mona Keijzer paaseitjes opgestuurd, van Sander Dekker kreeg ze druiven. Mark Rutte belde haar vaak. Carola Schouten appte haar, Grapperhaus liet soms zijn

chauffeur bij haar langsrijden met kleine attenties. Ze waren, denken bewindslieden, vooral het kabinet van de ene crisis na de andere – over het kinderpardon, klimaat, stikstof, de toeslagen. En de allergrootste: corona. „Zo zullen we”, zegt er eentje, „de geschiedenisboeken in gaan. Het coronakabinet.”

Hoe de toon veranderde in 12 maanden en 32 persconferenties

Trouw 27-02-2021

Een politieke terugblik op de coronapersconferenties. Op dinsdagavonden kijken miljoenen Nederlanders naar een inmiddels rituele dans tussen kabinet en journalisten. Ze hebben elkaar nodig. Hoe langer de crisis duurt, hoe kritischer de vragen worden.

NIELS MARKUS

Soms werden ze voorbeschouwd alsof het om een wedstrijd op het WK voetbal ging. In een jaar tijd traden premier Mark Rutte en minister Hugo de Jonge ruim dertig keer aan voor een persconferentie. En wie ze terugkijkt, ziet hoe het kabinet, net als de rest van Nederland, in het begin overvallen werd door het virus en week na week geroutineerder met 'het nieuwe normaal' omging.

De eerste persconferenties waren onwennig. Denk aan de handdruk die premier Rutte gaf aan RIVM-hoofd infectieziekten **5.1.2e**, net na de aankondiging dat we moesten stoppen met handen schudden. Ook stonden die eerste weken nog vaak meerdere bewindslieden mét Van Dissel binnen anderhalve meter. Na kritiek op de rommelige communicatie werd dit al snel teruggebracht naar twee ministers:

Rutte en 'chef corona' De Jonge.

De persconferenties verlopen sindsdien via een strak stramien. Eerst houdt Rutte een algemene inleiding, waarin hij nieuwe beperkingen dan wel versoepelingen aankondigt. Daarna onderbouwt De Jonge die maatregelen, of licht hij details toe. Vervolgens mogen journalisten vragen stellen. Eerst NOS, RTL en SBS, daarna De Telegraaf en het AD, en dan wat overblijft, zoals Trouw.

Zo'n persconferentie is een eigenaardig gebeuren. Politici en pers zijn tot elkaar veroordeeld. Rutte en De Jonge willen hun boodschap kwijt aan een zo groot mogelijk publiek - nog altijd schakelen zo'n zes miljoen Nederlanders in op dinsdagavonden om 7 uur - en zij nemen de kritische en soms verwarrende vragen daarbij voor lief. De journalisten moeten hun vragen stellen met - om een coronacliché te gebruiken - de helft van de kennis.

De adviezen van het Outbreak Management Team worden pas ná de persconferentie openbaar, zodat journalisten moeten gissen waarom de maatregelen genomen worden, en welke adviezen het

kabinet naast zich neer heeft gelegd. Ook houdt het kabinet vaak in het midden vanaf welke cijfers het ingrijpt of versoepelt. Met veel bombarie aangekondigde routekaarten kunnen een week later alweer bij het oud papier.

Een jaar persconferenties geeft desondanks goed inzicht in de fases van de coronabestrijding. Van de acute crisis in februari en maart, naar steeds sneller versoepelen in mei en juni, tot de langzaam maar zeker oplopende cijfers in de zomer, die zouden uitmonden in een tweede golf en een volledige lockdown in december. Een terugblik aan de hand van zes citaten, van Rutte, De Jonge en verslaggevers.

'Wat in Nederland niet werkt, is een regering die zegt: je mot dit en je moet zus en etcetera.' Premier Mark Rutte, 31 maart 2020

In een paar weken tijd overspoelt het coronavirus Nederland, lopen de ziekenhuizen vol en is het kabinet genoodzaakt stap voor stap het land lam te leggen. Rutte benadrukt het eind maart maar eens: "We gaan door een van de zwaarste periodes in onze geschiedenis, buiten oorlogstijd". Op 23 maart legt het kabinet de

laatste beperkingen op, en kondigt gelijktijdig een 'intelligente lockdown' af. Daarna is de boodschap vaak tweeledig. Het ene moment geeft minister Ferd Grapperhaus van justitie een donderpreek omdat Nederlanders bij mooi weer te dicht op elkaar lopen, dan weer steekt Rutte de loftrumpet over het nuchtere en volwassen volkje dat de sociale contacten toch maar mooi beperkt, zonder dat daarvoor een botte lockdown 'met politieagenten voor de deur' nodig is, zoals in veel andere landen.

'Meneer Rutte, al weken zegt u dat Nederland zich voorbeeldig gedraagt. En wat krijgen mensen ervoor terug, nog eens drie weken verlenging. Hoe rijmt u dat met elkaar?' NOS-verslaggever Albert Bos, 21 april 2020

De NOS-verslaggever die de eerste vraag mag stellen, krijgt al gauw de hoon van de Twittergemeenschap over zich heen, maar hij verwoordt wel een gevoel dat breder leeft in het land. Het nuchtere volkje, dat zo zijn best heeft gedaan, snakt naar versoepelingen. Het kabinet is zeer terughoudend. Alleen de basisscholen en kinderopvang gaan weer open, en er komen meer mogelijkheden voor jongeren om te sporten. Rutte: "Zeker is wel dat voorzichtigheid nu, beter is dan spijt achteraf". Hij ontvouwt de coronastrategie van het kabinet, die erop gericht is te voorkomen dat de zorg overbelast raakt. "De vrijheid van de één mag niet ten koste gaan van de gezondheid van de ander."

Wel spreekt hij eind april van een nieuwe fase in de epidemie. "We moeten ons goed realiseren dat we helemaal aan het begin staan van een nieuwe fase, aan het begin, het prille begin van de weg terug."

'Wij kunnen wel klaar zijn met dat virus, maar het virus is nog niet klaar met ons.' minister Hugo de Jonge, 24 juni 2020

Vanaf eind mei gaat het ineens snel. De versoepelingen buitelen over elkaar heen. Eerst mogen de kappers weer open, dan de terrassen, de theaters en bioscopen. Uiteindelijk ook de sportscholen. En we mogen met steeds grotere aantallen weer bij elkaar komen. Als kers op de taart mag Nederland op vakantie, binnen Europa.

Het kabinet blikt al terug, Rutte vertelt over hoe hij en De Jonge 'als volwassene tot volwassene' praatten met de samenleving; elkaar 'in de ogen kijken'. Ze hebben "nooit zoals in andere landen gebeurd is, topdown gecommuniceerd".

Ondertussen ligt het reproductiegetal al boven de 1, maar dat is bij lage besmettingscijfers geen probleem, sust De Jonge. Op vragen bij welke cijfers er dan wél een probleem is, komt geen concreet antwoord. De Jonge stuurt de pers met een metafoer over de watersnoodramp en de Deltawerken de zomer in. "De dijk, dat zijn we samen. En als we ons dat blijven realiseren, dan wordt het vast een mooie zomer. Dank u wel."

'Meneer Rutte, als u straks boodschappen gaat doen, zet u dan sowieso een mondkapje op?' Nieuwsuur-journalist 5.1.2e 5.1.2e, 28 september 2020

Rutte is even van zijn à propos na die vraag: "Heb ik nog niet over nagedacht. Nog niet over nagedacht. Ik denk dat ik dat wel ga doen, ja."

Na maanden waarin het kabinet en

viroloog Van Dissel bij hoog en bij laag volhielden dat mondkapjes geen of zelfs een averechts effect hebben, zijn ze eind september dan toch om. Rutte komt met het advies om in winkels in brandhaarden Amsterdam, Rotterdam en Den Haag een gezichtsmasker te dragen. Later zal dat veranderen in een 'dringend advies' voor het hele land en uiteindelijk een mondkapjesplicht.

Het is een van die middelen tegen het virus waarin Nederland lang een eigen koers blijft varen, terwijl andere Europese landen al lang om zijn, zoals ook zal gaan gelden voor de avondklok en de volledige lockdown.

Tijdens deze persconferentie voert het kabinet de eerste verscherpingen in, nadat de coronacijfers alweer maanden oplopen. Het aantal mensen dat bij elkaar mag komen gaat op verschillende plekken terug en cafés moeten een uur eerder dicht. De kritiek dat het kabinet te slap ingrijpt, is niet van de lucht. Later zal Rutte erkennen dat de maatregelen eind september strenger hadden moeten zijn.

'Je zou toch bijna hopen dat die vaccinatie ook een beetje tegen al die negativiteit helpt.' Minister Hugo de Jonge, 2 februari 2021

Welke maatregelen het kabinet ook neemt vanaf het najaar, tot structureel lage coronacijfers wil het maar niet leiden. De ingrepen die het kabinet neemt, worden vanaf oktober steeds botter: het sluiten van de horeca, een tijdelijk 'verzwaringsspakket', een volledige lockdown, en uiteindelijk een avondklok en een 'dringend advies' om maar één gast uit te nodigen. Het kabinet voelt zich bovendien op de hielen gezeten als er steeds meer zeer besmettelijke

virusmutaties opduiken.

Rutte klinkt dan ook veel strenger dan in de zomer. Geen bespiegelingen meer over een 'intelligente lockdown' en een nuchter volkje. Het gedrag van de Nederlanders is gewoon niet goed genoeg. In één van zijn antwoorden: "Ik heb eerder gezegd dat ik me maar niet waag aan sociologische vergelijkingen. Ik ben premier in dit land, ik hou zielsveel van Nederland maar als je het optelt dan hebben we het gewoon met elkaar niet goed genoeg gedaan."

De Jonge ligt vaak onder vuur. Tweede Kamer en pers zien een patroon. De minister belooft veel: over testen, een corona-app, vaccinaties, en vervolgens maakt hij het niet waar. De journalisten op de persconferenties, na bijna een jaar corona ook deskundiger geworden, stellen kritischere vragen, waarop Rutte en De Jonge steeds vaker kribbig reageren.

'Daarom wil ik vandaag met elke

Nederlander persoonlijk de afspraak maken dat de extra risico's die we nu nemen ook betekenen dat u en ik ons extra goed aan de basisregels gaan houden.' Premier Mark Rutte, 23 februari 2021

De laatste persconferentie, eerder deze week, is een verrassende. Hoewel het RIVM eerder op de dag waarschuwt dat Nederland op een derde golf afstevent, laat het kabinet voor het eerst in maanden de teugels wat vieren.

Vrijwel alle contactberoepen, middelbare scholen en mbo's kunnen weer open en winkelen kan op afspraak. Het draait om perspectief, zeggen Rutte en De Jonge, Nederlanders zijn toe aan wat ademruimte.

En ineens is hij weer terug: de volwassen Nederlander, die op een verantwoorde manier met de versoepelingen kan omgaan, afstand houdt, zijn handen wast en bij klachten thuisblijft. Wel laat Rutte zijn afspraak met Nederland gepaard gaan met een

waarschuwing: "Dat kan betekenen in combinatie met het Engelse virus dat er toch weer dingen moeten worden teruggedraaid. Dus dat hoort ook bij het volwassen gesprek. Dat als het dan toch oploopt, dat we een somber bericht moeten uitzenden."

De persconferentie eindigt toch weer met sociologische bespiegelingen door Rutte en De Jonge. Rutte: "En nou zijn wij natuurlijk een heel liberaal land waarbij mensen zeggen: interessant dat u mij vraagt te springen, mijn vervolgvraag is niet 'hoe hoog?', mijn vervolgvraag is 'waarom moet ik springen?'. Snap ik, daarom ben ik ook heel blij Nederlander te zijn, maar met een pandemie bestrijden moeten we echt met elkaar ons realiseren dat het naleven van al die afspraken ontzettend belangrijk is."

De Jonge: "Dat culturele verschil zie je al tussen Nederland en Duitsland. Is heel interessant." Rutte: "Ja."

Parlement spreekt zich uit over gevoelige onderwerpen

Trouw 27-02-2021

Bijzondere uitspraken van de Tweede Kamer trekken de aandacht, zo vlak voor de verkiezingen. Nu het kabinet demissionair is, voelen coalitiefracties zich vrij om zich uit te spreken. Afspraken uit het regeerakkoord om op bepaalde terreinen geen nieuwe stappen te ondernemen, zijn niet meer van toepassing. Bijna alle onderwerpen zijn in deze weken een 'vrije kwestie' geworden. Vooral oppositiepartijen willen graag zichtbaar maken hoe de politieke verhoudingen in de Tweede Kamer zijn bij gevoelige onderwerpen,

door moties in te dienen.

Mensenrechtenkwesties zorgen voor stevige uitspraken. Koning 5.1.2e en de aanstaande ministers moeten wegblijven bij het wereldkampioenschap voetbal in Qatar, vindt de Tweede Kamer. Een motie van SP-Kamerlid Karabulut kreeg grote steun. Alleen VVD, CDA en Forum voor Democratie stemden tegen.

Verder heeft de Tweede Kamer de Chinese behandeling van de Oeigoerse moslimminderheid

betiteld als genocide. Een motie daarover kreeg de steun van onder meer CDA, SP, GroenLinks, PvdA, Denk en Partij voor de Dieren. Daarnaast wil de Kamer dat er een onderzoek komt naar de vraag of kringen rondom het Koninklijk Huis hebben geprobeerd het onderzoek naar de Argentijns-Nederlandse piloot Julio Poch te beïnvloeden.

Voor linkse partijen was er nog een apart succesje: grote bedrijven moeten het geld gaan opbrengen dat nodig is om de sociale huren te bevrozen, is de uitkomst van een

motie van PvdA, SP en GroenLinks. Steun kwam er onder andere van regeringspartijen CDA, D66 en ChristenUnie. De Partij voor de Dieren zag de wens vervuld dat er - wat de Kamer betreft - geen

subsidie meer gaat naar het stoken van houtige biomassa.

Uitgevoerd worden de wensen niet, want het demissionaire kabinet neemt geen grote beslissingen

meer. Maar partijen kunnen zich er wel mee profileren. Waarna bij de formatie alle onderwerpen weer opduiken, om over te onderhandelen.

Met de verkiezingen op komst zien we ineens de échte Tweede Kamer

Volkskrant 27-02-2021

China pleegt genocide en de pil moet terug in het basispakket: de Tweede Kamer neemt opeens de ene na de andere verstreckende beslissing. Waarom kan dat slechts eens in de vier jaar, vraagt Raoul du Pré zich af.

'D66, CDA, PvdA, GroenLinks...' Een voor een gaan de handen omhoog terwijl voorzitter Arib doordreunt: 'SP, Denk, SGP, ChristenUnie, Partij voor de Dieren. De motie is aangenomen.' En daar legt het Nederlandse parlement officieel vast dat China genocide pleegt op de Oeigoeren. Zomaar op een donderdagavond in februari.

Nog voordat het bericht de Chinese ambassade heeft kunnen bereiken, is de bijstand aan de beurt. Voortaan moet 1.200 euro per jaar aan giften mogelijk zijn zonder dat de uitkering wordt gekort. 'SP, ChristenUnie, PvdA...', ratelt Arib. 'Aangenomen.' Volgende voorstel: de pil terug in het basispakket. Aangenomen. En door weer. De bedenktijd moet geschrapt voor vrouwen die een abortus willen. Aangenomen.

Stotterende Kamerleden

Wie op deze avond de stemmingen in de nationale vergaderzaal volgt, zou makkelijk onder de indruk kunnen raken: daar wordt het land herschape! Maar evengoed ligt teleurstelling op de loer voor wie

over drie maanden nog eens vraagt hoe het ervoor staat met de bijstand, de pil en de Oeigoeren. De kans is groot dat we dan stotterende Kamerleden gaan zien, die er nu even niets meer over kunnen zeggen omdat hun partijleider in een vergrendelde kamer elders op het Binnenhof onderhandelt over een nieuw regeerakkoord. Radiostilte.

Want daar ligt de verklaring voor al die aangenomen, verstreckende moties die zich opeens opstapelen: in het politieke niemandsland tussen de val van het kabinet en de verkiezingen doen alle fracties alleen even waar ze zelf zin in hebben. Vooral D66 en ChristenUnie, en in mindere mate het CDA, voelen zich bevrijd van de coalitiedwang en stemmen naar hartelust met de oppositie mee. Toen ze nog regeerden hielden ze maandenlang de moties tegen voor verhoging van de zorgsalarissen, inmiddels hebben ze voor gestemd. En ook voor het ophalen van die veelbesproken vijfhonderd kinderen uit de Griekse asielkampen bleek onlangs opeens tóch een politieke meerderheid te bestaan.

De buitenwereld krijgt zo opeens een zeldzaam inkijkje in wat de in 2017 gekozen volksvertegenwoordiging écht vindt. Kamerleden vrolijken ervan op. Geen moeizame verontschuldigheden meer over

compromissen of over meloenen die ze moeten doorslikken, maar gewoon trots hun aangenomen moties rondtwitteren.

Wat er van dat alles beklijft, is intussen wel de vraag. Moties zijn nog geen wetten. Het demissionaire kabinet zal er tot 17 maart weinig mee doen. Het volgende kabinet misschien wel, maar welke moties wel of niet in het nieuwe regeerakkoord belanden, hangt in hoge mate af van de partijen die daar eind maart over gaan onderhandelen. En dan moet niemand vreemd opkijken als, pakweg, de ChristenUnie toch graag even vastlegt dat de bedenktijd voor abortus gewoon blijft bestaan.

Tegenstanders van dichtgetimmerde regeerakkoorden - en dat zijn er ook op het Binnenhof steeds meer - zien zo hun gelijk volop bevestigd: al die coalitiepolitiek, waarin soms piepkleine fracties hun wil opleggen aan het hele parlement, ontnemt zuurstof aan de democratie. De vraag klinkt ook daarom steeds luider: wat als het volgende kabinet nou eens gewoon op hoofdlijnen gaat regeren en eens wat vaker doet wat een Kamermeerderheid wenst?

Het is een van de speerpunten van Forum voor Democratie, maar ook D66-lijsttrekker Sigrid Kaag en CU-leider 5.1.2e voeren er

inmiddels volop campagne mee: weg met het regeerakkoord als een soort notariële akte, weg ook met de wekelijkse coalitieoverleggen waarin de regeringsfracties alles tot achter de komma regelen en uitruilen. In de woorden van Segers: 'Ik hoop dat een volgend kabinet over een paar grote thema's ambitieuze afspraken kan maken. Bijvoorbeeld over de arbeidsmarkt, het belastingstelsel en volkshuisvesting. Andere onderwerpen kun je dan meer overlaten aan de vrije krachten tussen kabinet en Kamer.'

Het zou op zijn minst een interessant experiment zijn. En hoewel het geen nieuwe gedachte is, helpen de omstandigheden dit keer misschien mee: een lange formatie, waarin achter gesloten deuren soms dagenlang over details wordt gepraat, is nauwelijks voorstelbaar zolang het virus nog in het land is. Dat zullen de kiezers niet begrijpen.

Dat neemt niet weg dat er ook nog heel wat weerstand overwonnen zal moeten worden. In elk geval tot

in het Torentje, want daar zit nu iemand die helemaal niet houdt van onvoorspelbaarheid en die de politieke deal juist tot kunst heeft verheven.

Donderdagavond kreeg hij pardoes in een motie te horen dat hij wordt geacht niet naar het WK voetbal in Qatar te gaan, vanwege de wantoestanden daar. En de koning trouwens ook niet. SP, GroenLinks, PvdA, ChristenUnie, D66, SGP, 50Plus en PVV stemden voor. Aangenomen.

Alle pijlen op Rutte bij eerste debat

Volkscrant 27-02-2021

De verkiezingscampagne is vrijdag echt goed losgebarsten met het NOS Radiodebat. Dertien lijsttrekkers namen het voor het eerst tegen elkaar op, over thema's van kinderopvangaffaire tot coronabeleid. De drie opvallendste bevindingen.

5.1.2e

1 Doelwit Rutte Als koploper in de peilingen is demissionair premier Mark Rutte de te kloppen man in deze campagne. De VVD-leider kon vrijdag meteen ervaren hoe de komende weken er voor hem gaan uitzien: hij is het favoriete doelwit van de meeste partijen.

Zo stelden **5.1.2e** (SP) en Thierry Baudet (Forum voor Democratie) de VVD-leider verantwoordelijk voor het geslonken vertrouwen in de overheid. Marijnissen wees daarbij vooral naar de kinderopvangaffaire en de trage compensatie van aardbevingsslachtoffers in Groningen. 'De mensen die dat hebben veroorzaakt, zijn niet de mensen die het kunnen oplossen',

aldus Marijnissen, die hoopt op een kabinet zonder de VVD.

Rutte erkende enigszins berouwvol dat er fouten zijn gemaakt, maar die deemoed verdween toen Baudet begon over zijn 'irrationele coronabeleid' en covid-19 omschreef als 'niet meer dan een stevige griep'. Rutte zette 'het Forum van Baudet' weg als een partij waar niet mee te regeren valt en wees erop dat de FvD-leider 'uiting heeft gegeven aan homofobie en aan racisme'

Baudet reageerde verbolgen en noemde de verwijten 'beneden alle peil': 'Er is geen minder racistisch persoon in de Kamer dan ik.'

Tijdens het radiodebat debatteerden steeds drie lijsttrekkers over uiteenlopende thema's als de woningmarkt, veiligheid en klimaat, maar ook als Rutte niet aan tafel zat, waren de pijlen geregeld op hem gericht. Zo wees PvdA-leider Lilianne Ploumen de VVD als hoofdschuldige aan voor de misstanden op de woningmarkt. 'Wonen is een verdienmodel

geworden, en de VVD liep daarin voorop. Wonen moet weer een recht worden.'

GroenLinks-leider Jesse Klaver hekelde het onderwijsbeleid van Rutte en verweet hem een gebrek aan ambitie. 'Rutte zegt dat hij onderwijs belangrijk vindt, maar daar is de afgelopen tien jaar niks van gebleken.'

2 Ontspannen debutanten

D66-leider Sigrid Kaag mocht bij haar debuut meteen aantreden tegen Geert Wilders in een debat over het klimaatbeleid. De PVV-leider, die voorheen graag de confrontatie zocht met D66-voorman **5.1.2e**, had zich duidelijk voorbereid op een clash met zijn nieuwe lievelingsvijand.

Zo had Wilders uitgerekend dat Kaag de afgelopen jaren '4,5 keer de wereld is rondgevlogen'. 'Henk en **5.1.2e** krijgen een vliegtaks als ze een keer op vakantie willen, maar u bent recordhouder op Schiphol', aldus Wilders, die

schertste dat er een landingsbaan naar Kaag vernoemd is.

Kaag, demissionair minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking, reageerde lachend op de aanvallen. Ze wees erop dat ze die vliegweiden 'met grote vermoeidheid' en in het belang van Nederland maakte. Zelf zette ze Wilders weg als 'een klimaatontkenner'. 'We zijn de laatste generatie die kunnen handelen. Het is nu of nooit.'

Lilianne Ploumen van de PvdA, die een dikke maand geleden Lodewijk Asscher moest opvolgen, bleef koel tijdens een verhit debat tussen Wilders en Denk-voorman Farid Azarkan over het integratiebeleid. Toen ze waren uitgeraasd, merkte de PvdA-leider droogjes op: 'Twee schreeuwende mannen lossen zelden een probleem op.'

3Project Hoekstra

Het CDA, samen met de PVV nummer twee in de peilingen, hoopt nog altijd dat demissionair minister van Financiën Wopke Hoekstra kan uitgroeien tot de grote uitdager van Rutte. Het radiodebat liet voorzichtig zien hoe de partij denkt de premier in de verdrukking te krijgen.

Zo suggereerde Hoekstra na een debatje tussen Rutte en Wilders subtiel dat de sleet erop zit bij zijn

belangrijkste rivalen. 'Deze twee ex-partijgenoten voeren al tien jaar dezelfde dialoog', aldus de CDA'er.

Verder presenteerde Hoekstra zich als de man die geen onhaalbare beloftes gaat doen. De minister van Financiën, die eerder al opmerkte dat de VVD 'een erfenis van gebroken beloftes' nalaat, wees er tijdens het debat op dat Rutte in 'zijn brief aan alle Nederlanders' afgelopen weekend schreef dat er de komende jaren niet bezuinigd gaat worden. Hoekstra: 'Als de economie groeit, hoeft het niet, maar iedereen die belooft dat er nooit bezuinigd wordt, vertelt een fabel. Je kan die garantie niet geven.'

Rutte had een tegenaanval paraat. Hij erkende dat bezuinigingen niet helemaal uitgesloten kunnen worden, maar waarschuwde dat te hoge uitgaves de kans groter maken. Tegen Hoekstra, die pleit voor de afschaffing van de verhuurdersheffing en het leenstelsel: 'U heeft alleen al in dit debat 2,5 miljard aan uitgaven beloofd. En we zijn pas net begonnen met deze campagne.'

Rutte en Hoekstra treffen elkaar zondag opnieuw bij het RTL-debat. Ook Wilders, Kaag, Klaver en Marijnissen schuiven dan aan.

Van de kiezers van 70 jaar en ouder is 30 procent van plan per brief te

stemmen. Dat meldt ouderenbond Anbo op basis van een eigen peiling. De organisatie noemt dat 'voor een heel nieuwe optie best veel'. Van de 70-plussers denkt 11 procent erover om een of twee dagen eerder naar het stembureau te gaan.

Om het stemmen 'coronaproof' te laten verlopen, heeft het kabinet bepaald dat mensen vanaf 70 jaar per brief mogen stemmen. Ook kan op veel plaatsen al op 15 en 16 maart worden gestemd en mogen kiezers deze keer drie stemmen bij volmacht uitbrengen in plaats van twee.

Aan de enquête van de Anbo deden zesduizend mensen van 65 jaar en ouder mee. De bond wilde weten hoe corona het stemgedrag van senioren beïnvloedt. De informatie over het briefstemmen bij de aanstaande Tweede Kamerverkiezingen valt deze vrijdag bij de eerste 70-plussers op de mat.

De ouderenorganisatie is blij dat 'best veel' senioren gebruik zeggen te maken van het briefstemmen, maar maakt zich ook zorgen over mogelijk ongeldige stemmen. Als je het formulier niet juist invult, kan je stem ongeldig zijn, waarschuwt de Anbo. Ook moet de brief op tijd op de post worden gedaan.

Rutte gaat met iedereen mee tijdens debat

Trouw 27-02-2021

Stemmen - Demissionair premier Mark Rutte wist met betrekkelijk gemak aanvallen van zich af te slaan tijdens het eerste lijsttrekkersdebat op Radio 1.

ESTHER LAMMERS, REDACTIE POLITIEK
SP-leider 5.1.2e
noemde het ondenkbaar dat je "een pyromaan de brand laat blussen" en volgens FvD-lijsttrekker Thierry Baudet is het

"waanzin om nog eens op Rutte te stemmen". Het debat met dertien lijsttrekkers ging over thema's als zorg, wonen, veiligheid, klimaat, onderwijs en integratie. Op al deze onderwerpen werd het kabinet verweten te weinig te hebben

gedaan. Bovendien had het kabinet te traag de schadevergoeding voor Groningers en toeslageneouders gerealiseerd.

Rutte was het overal mee eens en complimenteerde de leerkrachten en zorgmedewerkers. En ook hij wil dat de schade sneller wordt afgehandeld en dat het tekort aan woningen wordt aangepakt, de zorg en het onderwijs verbeteren en dat het vertrouwen in de overheid wordt hersteld.

Hoekstra treft doel

Alleen CDA-lijsttrekker Wopke Hoekstra wist Rutte even te raken. De VVD zou de kiezer een loze belofte doen omdat de partij suggereert dat er straks niet hoeft te worden bezuinigd. "Het is een illusie dat nooit hoeft te worden bezuinigd. U moet wel met een realistisch verhaal komen", aldus Hoekstra.

Rutte reageerde scherp. Volgens de VVD'er zijn partijen nu in verkiezingstijd voor miljarden aan beloftes aan het doen, terwijl het

land de coronacrisis nog te boven moet komen. Tegen Hoekstra: "Ik wil ook realistisch zijn, maar dan moet het CDA niet plotseling al bij het eerste verkiezingsdebat al 2,5 miljard euro extra aan woningen willen uitgeven."

Tijdens het twee uur durende debat ontstonden er bij vlagen felle discussies. Zoals over veiligheid. Hoekstra voelt helemaal niets voor de wens van D66 om softdrugs te reguleren. "Het is ontwapend naïef", zei hij tegen lijsttrekker Sigrid Kaag. Zware criminaliteit moet hard worden aangepakt. "Criminaliteit ontwricht. Nederland heeft midden op de dag nu liquidaties met machinegeweren".

Kaag wil ook een harde aanpak, maar ook preventie. Zij verwees naar de Verenigde Staten waar de 'war on drugs' nauwelijks werkt en inmiddels ook aan preventie wordt gewerkt. Kaag wil wiet reguleren en het verdienmodel van drugscriminelen kapotmaken. Kaag: Ik ben verre van naïef, ik ben realistisch."

Denk-leider Azarkan kwam stevig in botsing met PVV-leider Wilders. Azarkan noemde diens ideologie 'fascistisch en racistisch' en sprak de wens uit dat andere partijen Wilders ook vaker tegenspreken. "De PVV zit 21 jaar in de Kamer en heeft niets bereikt behalve haatzaaien."

Scheldende mannen

Azarkan zei het spuugzat te zijn hoe steeds moslims worden aangesproken door Wilders. PvdA-lijsttrekker Lilianne Ploumen weigerde zich in deze discussie te mengen. "Twee scheldende mannen lossen nooit problemen op", stelde ze.

GroenLinks-leider Klaver legde Rutte nog eens uit waarom zijn partij nu plots tegen het leenstelsel is, dat hij notabene zelf heeft bedacht. "Omdat het voor grote onzekerheid bij jongeren zorgt en belemmert dat jongeren gaan studeren", aldus Jesse Klaver. "Het zou u goed doen, om ook eens terug te komen op een standpunt."

Rutte en Hoekstra ruziën over toekomstige bezuinigingen

Algemeen Dagblad 27-02-2021

Het is een fabeltje om te stellen dat er komende jaren nooit meer bezuinigd zal worden, zei CDA-lijsttrekker Wopke Hoekstra tijdens het NOS Radiodebat. Mark Rutte (VVD) waarschuwde Hoekstra dan ook de hand op de knip te houden.

5 12e

In het debat over Nederland na de crisis kwamen de drie lijsttrekkers van de partijen die het hoogst staan in de peilingen - Mark Rutte, Wopke Hoekstra en Geert Wilders - aan één tafel te zitten. Dat leverde

een pittige discussie op tussen Hoekstra en Rutte.

Hoekstra: „Iedereen die zegt dat er nooit meer wordt bezuinigd het komende kabinet en daarna, vertelt de mensen in het land een fabeltje. Je kunt die garantie niet geven. Maar het beste recept is economische groei. We hebben door corona één ding geleerd: er is geen enkele garantie dat er niet nog een crisis na deze komt."

Rutte is het met de CDA-lijsttrekker eens dat harde garanties niet

bestaan. „Maar ik heb hem ook al miljarden horen beloven tijdens dit debat, en dan moeten de andere debatten nog komen. Ik wil liever niet bezuinigen, en denk ook niet dat dat hoeft, maar we moeten bij de komende formatie ook niet heel veel uitgeven."

Hoekstra zei daarop dat hij 'een eerlijk en realistisch verhaal' aan Nederland wil vertellen. Rutte zei dat ook te willen, maar hij wil eveneens 'een vliegende start' maken met de economie na de verkiezingen. Het kabinet met VVD

en CDA heeft recent nog 100 miljard euro overgemaakt aan Brussel en Zuid-Europa, beet Wilders hen toe. „Besteed dat geld in Nederland aan onze mensen!” Rutte kon dat niet ontkennen, maar pareerde dat een nexit, zoals de PVV wil, vernietigend zou zijn voor Nederland. Volgens de VVD-leider is ons land groot in export en is het belangrijk om in Europa te investeren.

Hard tegen hard

Lijsttrekkers van alle dertien partijen in de Tweede Kamer trapt vandaag in het NOS Radiodebat op Radio 1 traditiegetrouw het 'debatseizoen' af. De dertien partijleiders debatteerden in acht rondes in de Oude Zaal aan het Binnenhof, waar de Tweede Kamer tot 1992 vergaderde. Bij het onderdeel Integratie, waaraan PvdA, PVV en Denk meededen, ging het hard tegen hard.

Lilianne Ploumen haalde uit naar Geert Wilders vanwege zijn kritiek op de dubbele nationaliteit van Kamervoorzitter Arib, ook een

PvdA'er. De PVV-leider nam het Farid Azarkan weer kwalijk dat hij vindt dat kwetsende cartoons niet kunnen. Azarkan reageerde fel: „Het komt door de 'fascistische en racistische' PVV dat het niet goed gaat met de integratie. Hij heeft niets bereikt in de Kamer, behalve haatzaaien tegen moslims. Ik ben dat spuugzat en wil dat bestrijden.”

Wilders herhaalde dat Nederland er 'niet fraaier' op wordt door de 'ideologie' van Azarkan. Die bijvoorbeeld vrouwen zou achterstellen. De Denk-leider wees Wilders er vervolgens op dat PVV-Kamerlid Dion Graus zijn ex-vrouw slecht heeft behandeld.

Asociaal

Ook bij het onderwerp Klimaat tussen ChristenUnie, PVV en D66 waren de tegenstellingen groot. „U bent de roepende in de woestijn, het is asociaal om geen keuzes te maken voor de volgende generaties”, aldus 5.1.2e tegen een kritische Geert Wilders. „De problemen met het klimaat worden schromelijk overdreven”, stelde de PVV-leider meermaals.

„Ik voorspel u: de gewone man gaat de prijs van het klimaatbeleid betalen.”

Hij kwam met de berekening dat minister Kaag afgelopen kabinetsperiode 4,5 keer de wereld rond vloog. Wilders: „Het zou me niet verbazen als de Kaagbaan op Schiphol naar haar is vernoemd.” Sigrïd Kaag noemde Wilders op haar beurt 'een klimaatontkenner'.

D66, CDA en SGP stelden in het onderdeel Veiligheid allemaal dat dit thema hoog op hun agenda staat. „We willen investeren in de hele rechtsketen, maar ook in preventie. Bijvoorbeeld via regulering van drugs”, aldus Sigrïd Kaag. Daar is het CDA tegen. Wopke Hoekstra: „Ik vind dat ontwapenend naïef, want het leeuwendeel van de drugs produceren wij in Nederland voor het buitenland.” Kees van der Staaïj noemt preventie en repressie 'een mooie combinatie'. Hij stelde blij te zijn dat het CDA zich uitspreekt tegen staatsregulering van drugs

Opgejaagde Rutte kiest zelf ook de aanval in eerste verkiezingsdebat

Financiële Dagblad 27-02-2021

Aan het einde van het debat vrijdagavond opent VVD-lijsttrekker Mark Rutte op uitgekookte wijze de aanval op Wopke Hoekstra. De leider van het CDA én de huidige minister van Financiën heeft net verkondigd dat 'iedereen die zegt dat er niet meer bezuinigd hoeft te worden, een fabeltje vertelt'.

Rutte knikt instemmend en laat Hoekstra rustig uitpraten. Vervolgens zegt hij dat Hoekstra dan ook niet met miljarden

kostende voorstellen moet komen, zoals de afschaffing van de verhuurderheffing. 'U komt hier bij dit eerste debat met een voorstel dat €2,5 mrd kost. Zondag is het RTL-debat. De teller loopt snel op.'

Betrouwbare overheid

De uitdager (Hoekstra) die wordt aangevallen door de uitgedaagde (Rutte). Voorafgaand aan het lijsttrekkersdebat op NPO Radio 1 - het eerste grote verkiezingsdebat deze campagne - was het juist de verwachting dat Rutte veelvuldig

zou worden aangevallen door zijn politieke opposenten.

Die aanvallen kwamen ook. PvdA-leider Lilianne Ploumen verweet de demissionair premier van de woningmarkt 'een verdienmodel' te hebben gemaakt, Jesse Klaver van GroenLinks hekelde Ruttës weinig ambitieuze onderwijsbeleid en SP'er 5.1.2e stelde hem verantwoordelijkheid voor het geschonden vertrouwen van burgers in de overheid.

burgers in de overheid.

Maar Rutte bleef vrij eenvoudig overeind en opende zelf ook veelvuldig de aanval. Naast Hoekstra ook op GroenLinks-leider Jesse Klaver, die hij verweet het leenstelsel voor studenten te snel te willen afschaffen. 'U bent hier nota bene zelf een van de architecten van', hield Rutte Klaver voor. 'Geef het wat meer tijd.'

Ook viel hij Forum-voorman Thierry Baudet aan, die hij verweet twijfel te zaaien over de ernst van het coronavirus en de suggestie te wekken van een niet eerlijk verloop van de verkiezingen. 'Hoorst dit bij de betrouwbare overheid die u voorstaat', wierp Rutte Baudet voor de voeten. En PVV'er Geert Wilders wreef hij nog maar eens in voor een next te zijn. 'Toch meneer Wilders?'

Grote omwentelingen bleven uit
De verkiezingsdebatten zijn dit jaar belangrijker dan ooit, omdat

partijen vanwege de pandemie nauwelijks bewegingsruimte hebben om met de kiezer in gesprek te gaan. In de debatten moet het daarom gebeuren. Dit is het podium waarop de politiek leiders hun verhaal moeten slijten en proberen een ommekeer te bewerkstelligen in de campagne.

Grote omwentelingen en verrassingen bleven vrijdag uit. Veel lijsttrekkers hadden moeite zich te onderscheiden. Misschien had dat ook te maken met de gekozen opzet. Hoewel het ontbreken van de bekende zwart-witstellingen verfrissend was, wilden de verschillende debatten inhoudelijk maar niet ontbranden. Daarvoor was het aantal thema's (acht) en het aantal lijsttrekkers (dertien) te groot, en de tijd te kort (twee uur).

Zo onttaarde een debat over integratie in een emotionele woordenstrijd over de islam tussen PVV'er Wilders ('We verliezen onze

identiteit') en Farid Azarkan van Denk ('Wilders zaait haat tegen moslims').

Oneliners

De discussie over het klimaat kwam niet veel verder dan een uitwisseling van oneliners over de noodzaak klimaatverandering aan te pakken. 'Voor de klimaatcrisis is er geen vaccin. We moeten nu scherpe keuzes maken', zei D66-leider Sigrid Kaag. 'De gewone man draait op voor deze klimaatgekkigheid', vond Wilders. Vragen over hoe de energietransitie moet worden vormgegeven, ingepast in het landschap en gefinancierd, bleven onderbelicht.

Zo ook internationale vraagstukken als de brexit, de Nederlandse positie binnen de EU en de relatie met China en de VS. Geen woord hierover. Het eerste lijsttrekkersdebat speelde zich veilig af binnen de eigen landsgrenzen.

Veel op de persoon, vaak op de inhoud

NRCNext 27-02-2021

Verkiezingsdebat Krap drie weken voor de Tweede Kamerverkiezingen troffen dertien lijsttrekkers elkaar voor hun eerste grote debat.

onze politieke redactie

Al binnen een kwartier haalde Mark Rutte (VVD) hard uit naar Thierry Baudet (FVD) – alsof hij een lastige vlieg van zich af sloeg. Toen Baudet hem probeerde weg te zetten als onbetrouwbaar – in de Toeslagenaffaire, het Groningse gasdossier, de coronacrisis – begon de premier over de beschuldigingen van antisemitisme, homofobie en racisme binnen FVD. „U laat uw

kiezers in de steek”, zei Rutte. Hij bedoelde: Baudet zet zichzelf buitenspel. Rutte had de FVD-leider meteen op de kast. Er waren vrijdag, tijdens het eerste debat met dertien lijsttrekkers, vaker momenten dat er op de persoon werd gespeeld. **5.1.2e**

(SP) trok in twijfel of Rutte – al tien jaar premier – wel de juiste man is om de komende jaren het geschonden vertrouwen in de overheid te herstellen. „Ik denk niet dat je een pyromaan moet vragen een brand te blussen.” Farid Azarkan (Denk) noemde PVV-leider Geert Wilders „racistisch en fascistisch”. En toen Wilders daarna zei dat het de islamitische religie

van Azarkan is die vrouwen discrimineert, begon de Denk-leider over Dion Graus. NRC publiceerde onlangs dat het PVV-Kamerlid zijn vrouw zou hebben aangezet tot seks met derden. „U doet daar niets tegen, u beschermt haar niet.”

Meer dan corona

Ondanks deze persoonlijke aanvallen over en weer, was de op radio (en webzender NPO Politiek) uitgezonden krachtmeting juist vaak inhoudelijk, niet in de laatste plaats omdat corona de discussie niet domineerde. De politieke leiders spraken ditmaal ook over

wonen, klimaat, integratie, onderwijs en andere belangrijke thema's die door de coronacrisis lang zijn weggedrukt. Voor campagneteams was het radiodebat ook het moment om de concurrentie grondig te bestuderen. D66-leider Sigrid Kaag deed voor het eerst mee aan een groot lijsttrekkersdebat. Ook in de Tweede Kamer heeft zij geen grote, ingewikkelde debatten hoeven voeren. Haar concurrenten wisten daardoor niet wat ze konden verwachten: wat is haar debattechniek, wat zijn haar trucjes? Ook CDA-leider Wopke Hoekstra heeft nog weinig laten zien in de campagne. Hij deed tot nu toe alleen mee met het COC-verkiezingsdebat. Blijven Hoekstra en Kaag overeind tegen meer geoefende debaters? Kunnen ze onverwacht uit de hoek komen of doen ze alleen maar defensief? Ook dat soort vragen lagen vrijdag op tafel in de oude zaal van de Tweede Kamer, waar de lijsttrekkers bijeen waren gekomen om op gepaste afstand van elkaar, steeds in groepjes van drie, met elkaar in debat te gaan. Hoekstra en Kaag lieten niet over zich heen lopen,

zoveel was duidelijk. Kaag liet zien dat ze ad rem kan zijn, toen ze met een brede glimlach tegen Rutte zei: „Ik betrapte de heer Rutte zojuist op het woord 'visie', dus die is binnen” – een verwijzing naar de befaamde uitspraak van de premier dat je voor visie naar de oogarts moet. Wilders verweet Kaag dat niet zij, maar de „gewone man” opdraait voor de kosten van het klimaatbeleid. Hij had geturfd hoeveel kilometer Kaag als minister voor Buitenlandse Handel heeft gevlogen: volgens Wilders 178.000 kilometer. „Dat heb ik gedaan voor ons land”, zei Kaag, om even later nog een trap na te geven. „U bent een beetje een klimaatontkenner, met alle respect.” Hoekstra koos voor een eigen strategie, door zich niet sterk af te zetten tegen de plannen van anderen, maar te zoeken naar raakvlakken en die steeds te benoemen. Hij leek de rol te willen spelen van verbindende leider. Maar ook hij kwam af en toe vilein uit de hoek, bijvoorbeeld toen hij Rutte en Wilders tussen neus en lippen door „de twee oud-partijgenoten” noemde.

Rutte in de aanval

Veel pijlen waren zoals verwacht op Rutte gericht, volgens de peilingen de te kloppen man. De VVD-lijsttrekker koos de aanval, met een voorbereid lijstje aan vragen. Aan Baudet vroeg hij: is het goed voor het vertrouwen in de overheid om twijfel te zaaien over de stembusgang? En had Klaver niet het leenstelsel bedacht waar GroenLinks zich nu tegen keerde? En was Wilders nog steeds voor een Next en tegen de EU, en dus bereid om de Nederlandse welvaart op het spel zetten? Daarmee probeerde hij ook de regie van het debat over te nemen. Het laatste debatondje leverde nog een confrontatie op tussen Rutte en Hoekstra, nu nog premier en minister van Financiën in hetzelfde kabinet. Rutte verweet de CDA-leider te veel uitgaven te beloven voor de komende periode. „U heeft nu al 2,5 miljard beloofd in dit debat, en dan moet het volgende verkiezingsdebat nog komen.” Rutte leek te willen benadrukken: bij ons is de schatkist veilig, terwijl ook de VVD de komende jaren niet wil bezuinigen.

De premier is nauwelijks om te duwen

Volkscrant 27-02-2021

Premier Mark Rutte stevent vooralsnog onbedreigd af op een verkiezingszege. De onderliggende tendens: de status van het premierschap groeit, het aanzien van de Kamer slinkt. En zo zou Rutte best nog jaren kunnen blijven.

DOOR 5.1.2e JEROEN MURRÉ

heeft Nederland gehad in de laatste bijna 40 jaar. In de 35 jaar daarvoor waren het er 10. Zowel Ruud Lubbers als Wim Kok bleef tot het einde populair.

Voor de tegenstanders van Mark Rutte moet het soms deprimerend zijn om de televisie aan te zetten. Zelfs als de premier niet in beeld is, gaat het toch over hem.

'Wat maakt Rutte zo'n goede leider', wilde de presentator van talkshow Op1 afgelopen maandag

bijvoorbeeld weten van zijn gasten aan tafel. Eerder op de dag was er al een vergelijkbare paneldiscussie op NPO Radio 1. 'Hoe wordt het succes van Rutte verklaard, daar probeer ik achter te komen', zei de presentator tegen de gasten.

Een dag later kondigde Rutte tijdens zijn inmiddels traditionele persconferentie de nieuwe coronamaatregelen aan. Op woensdag stond hij weer in het middelpunt tijdens het Kamerdebat over de stand van

zaken in de pandemie.

De coronacrisis dient vaak als een belangrijke verklaring voor Ruttes ruime voorsprong in de peilingen. Hij komt meer in beeld dan wie ook en kan zich profileren als leider in crisistijd. Kiezers scharen zich in tijden van nood nu eenmaal vaak achter de zittende macht - het rally around the flag-fenomeen.

Toch kan dat niet de hele verklaring zijn. Het verschil is groter geworden, maar Rutte stond er ook voor de uitbraak van corona al goed voor. Sterker nog: in de peilingwijzer - het gewogen gemiddelde van de drie belangrijkste peilingen - is de VVD sinds 2017 altijd de grootste partij geweest. Alleen Forum voor Democratie kwam in 2019 even in de buurt.

Zelfs het overheidsfalen bij de toeslagenaffaire deed uiteindelijk amper afbreuk aan de status van de premier. Dat kan aan de kwaliteiten van Rutte liggen, zoals zijn bewonderaars menen. Of aan de onbeholpenheid van zijn tegenstanders, zoals andere commentatoren betogen.

Maar ook een meer fundamentele vraag dringt zich op: heeft een zittende premier in een versplinterd politiek landschap zoveel voordelen dat het steeds moeilijker wordt om hem te verslaan?

Zeker is dat premiers al een tijd stevig in het zadel zitten. Ter illustratie: de laatste bijna 40 jaar heeft Nederland vier premiers gehad; in de 35 jaar daarvoor waren het er tien.

De status van de man in het Torentje is ook onmiskenbaar veranderd. Politicoloog Simon Otjes spreekt van 'de

presidentialisering van de functie'. 'De reflex is geworden om alle verantwoordelijkheid bij de premier te leggen. Ook de media werken daaraan mee.'

Het premierschap geldt bij verkiezingen nu als de hoofdprijs. 'Wie serieus genomen wil worden, moet zich presenteren als een kandidaat-premier', zegt Otjes. 'Toen D66-lijsttrekker Sigrid Kaag die ambitie uitsprak, werd daar een beetje seksistisch op gereageerd. Alsof zij haar plaats moest kennen. Maar wat Kaag deed, was volstrekt logisch.'

Dat is lang niet altijd zo geweest. In een ver verleden was het voorzitterschap van de ministerraad niet meer dan een coördinerende functie die de vicevoorzitter van de Raad van State erbij deed. Ook na de Tweede Wereldoorlog werd de positie lang niet altijd opgeëist door de grootste partij. Leaders van de KVP bleven liever in de Kamer zitten.

Eind jaren zeventig veranderde die houding. PvdA-leider Joop den Uyl voerde in 1977 als eerste campagne met de slogan: 'Kies de minister-president.' De PvdA'er won, maar door een mislukte formatie werd Dries van Agt uiteindelijk de premier, al was het niet van harte. Van Agt probeerde later nog onder het premierschap uit te komen. Hij wilde liever vakminister zijn.

Pas onder zijn opvolger Ruud Lubbers werd de premier een 'Macher', de man om wie alles draait. Voormalig CDA-campagnemanager Jan Schinkelhoek werkte daaraan mee door de premier tot speerpunt te maken van de campagne. 'Bij 5.1.2e Drees zag je al dat het moeilijk is om een zittende premier te verslaan', meent Schinkelhoek. 'Maar die tendens

is sterker geworden. Dat heeft onder andere te maken met de verpersoonlijking van de politiek. Tijdens de verzuiling stemden mensen ongezien op hun partij. Die loyaliteit is verdwenen. Dus worden personen belangrijker.'

In de strijd tussen personen werkt de fragmentatie van media en politiek in het voordeel van een zittende premier, meent Schinkelhoek ook. Voor iedereen die niet in het Torentje zit, wordt het moeilijker door te breken bij het grote publiek. Er zijn niet alleen meer concurrenten dan voorheen - er staan inmiddels 37 partijen op het stembiljet -, ook de kiezers zijn lastiger te bereiken. Van TikTok tot Buitenhof: mensen zijn verdeeld over eindeloos veel bubbels. Vlak voor de verkiezingen hebben ambitieuze leiders als Lilianne Ploumen (PvdA) en Sigrid Kaag (D66) nog steeds maar een naamsbekendheid van rond de 70 procent.

De premier torent daarboven uit.

Een andere tendens die in het voordeel van het Torentje werkt: de toegenomen fixatie op bestuurlijke daadkracht en de afbrokkelende status van de Tweede Kamer. In zijn nieuwe boek *Het land moet bestuurd worden* beschrijft staatsrechtgeleerde Wim Voermans hoe de politieke cultuur in Nederland drastisch is veranderd. Het zwaartepunt is verschoven van het parlement naar het bestuur.

Dat is volgens Voermans begonnen in de jaren tachtig, toen regeringen volmachten kregen om de economische crisis aan te pakken. Het proces heeft zich daarna voortgezet. Van bestuurders wordt krachtig leiderschap verwacht, de Kamer wordt steeds meer gezien als een stelletje lastpakken dat niet te moeilijk moet doen.

'Het parlement wordt institutioneel overvleugeld', zegt Voermans. 'Alles wordt rond-, voor- en achterom de Kamer geregeld. Rutte doet dat heel openlijk: hij maakt met de polder of met klimaatpartijen afspraken over ongelooflijke hervormingen. Pas in de laatste fase loopt hij dan nog een keer naar de Kamer. Die mag bij het kruisje tekenen. Einde oefening. Het parlement slaagt er niet meer in om een tegenmacht te vormen. Dat is in alle westerse democratieën zo, niet alleen in Nederland.'

Het verlies aan status is op tal van terreinen terug te zien. Het ministerschap wordt vaak uitgelegd als de ultieme beloning voor een Kamerlid. Verder het is verloop groot: na één of twee termijnen is het tijd voor de volgende carrièrestap. Veel kiezers zien de Tweede Kamer inmiddels als 'een kakelhok', concludeert Voermans. 'Ze voelen zich meer vertegenwoordigd door de regering dan door het parlement.'

De Tweede Kamer is door de afgenomen invloed een minder aantrekkelijk podium geworden om een zittende premier uit te dagen. Iemand als PvdA-leider Lodewijk Asscher kreeg de afgelopen jaren goede kritieken, omdat hij Rutte in debatten het vuur aan de schenen legde, maar bij het grote publiek kwam het nooit over. De PvdA bleef kwakkelen in de peilingen.

Het is volgens Voermans geen toeval dat partijen als CDA en D66 bij deze verkiezingen hun ministers als lijsttrekker naar voren schoven, en geen Kamerleden. 'Die partijen weten heel goed dat een bestuurder meer indruk maakt bij de kiezer.'

Campagnestrategen spreken over een 'authority bias' bij kiezers. De mening van iemand met gezag weegt het zwaarst, of hij nu gelijk heeft of niet.

Eerder is al gebleken hoe sterk de betovering van het ambt is. Kok en Lubbers waren tot het bittere einde populair. Net als bij Rutte nu werden al hun karaktertrekken positief uitgelegd. Het onduidelijke taalgebruik van Lubbers leek een briljant politiek instrument om tegenstanders het bos in te sturen. De korzeligheid van Kok paste bij zijn status als 'vader des vaderlands'. Pas toen de premiers zelf hun vertrek aankondigden, brokkelde het gezag ineens snel af.

Onverslaanbaar is een zittende premier desondanks niet. Neem 5 1 2e Balkenende, die in 2010 na vier kabinetten de verkiezingen verloor, al ziet Voermans diens loopbaan toch vooral als een bewijs voor de almaar groeiende premiersbonus. 'Het is een wonder dat een onhandige premier als Balkenende het ruim acht jaar heeft volgehouden.'

Ook Ruttés pantser heeft barsten laten zien. In 2019 verloor hij nipt de provincialestatenverkiezingen van Thierry Baudet. Dat leidde tot een schok binnen de VVD, ook al waren die verkiezingen moeilijk te vergelijken met de Tweede Kamerverkiezingen. De opkomst is veel lager en kiezers zijn eerder geneigd een gokje te wagen met een partij.

Toch is het volgens iemand als Mark Thiessen, oud-strateeg van de VVD en eigenaar van campagnebureau Meute, duidelijk dat ook een zittende leider verrassend kwetsbaar kan blijken. 'Als je lang regeert, moet je constant mensen teleurstellen. Het gaat vaak niet over wat je wel hebt

bereikt, maar steeds meer over de dingen die je niet hebt waargemaakt.'

Een crisis hoeft niet altijd in het voordeel te werken van een zittende leider, meent Thiessen. 'Er wordt nu gezegd dat Rutte door de coronacrisis profiteert van het rally around the flag-fenomeen, maar het tegenovergestelde zie je net zo vaak. Tijdens de eurocrisis werd zo'n beetje iedere Europese leider eruit gegooid, alleen Rutte en Angela Merkel niet. De Franse president François Hollande werd midden in een recessie afgedankt. In de VS is Donald Trump er gewoon uit gevlogen in crisistijd.'

Daar moet wel heel wat voor gebeuren. Thiessen wijst op de 'verlies-aversie' bij kiezers. 'Het komt erop neer dat mensen liever iets willen behouden dan iets veranderen. Als een leider de boel niet totaal verkloot, ruilen ze hem niet zo snel in. Mensen hebben liever de duivel die ze kennen dan de duivel die ze niet kennen.'

Om te winnen moeten tegenstanders aantonen dat de zittende leider 'het verkloot heeft', maar dat wil bij Rutte nog niet lukken. Zelfs na de inschattingsfouten bij het test- en vaccinatiebeleid, of het overheidsfalen in de toeslagenaffaire, slagen tegenstanders er niet in de premier in de verdrukking te krijgen.

Sybren Kooistra, voormalig campagne medewerker van GroenLinks, denkt dat linkse en progressieve partijen zich meer moeten verenigen om een geloofwaardige vuist te kunnen maken tegen de premier. 'Het is goed dat Jesse Klaver pleit voor een stembusakkoord. Een lijsttrekker kan nu wel in z'n eentje harde woorden spreken over Rutte, maar

het is de vraag of dat relevant genoeg is. Daarvoor is er te weinig uitzicht op de macht. Rutte kan het gewoon negeren. Ook voor de media is het niet interessant genoeg.'

Kooistra ziet de tegenstanders van de premier nu weifelen: moeten ze aanvallen, of alvast rekening houden met toekomstige samenwerking in een coalitie?

Zeker is dat er risico's kleven aan het aanvallen van een zittende leider. Het kan averechts uitpakken als kiezers afknappen op harde

kritiek vanaf de zijlijn. Het schrikbeeld is de SP. Die partij opende tijdens de Europese verkiezingen de aanval op PvdA'er Frans Timmermans, ook een man met autoriteit. Een omstreden spotje over de eurocommissaris, die werd afgeschilderd als een volgevreten eurocraat, pakte averechts uit. De SP werd weggevaagd. Timmermans negeerde de aanvallen en won.

Gaat Rutte op een vergelijkbare manier de verkiezingen winnen? Bij sommige tegenstanders is al enige moedeloosheid te

bespeuren. Rutte heeft veel troeven in handen. Hij is verzekerd van publiciteit en zijn premierschap en bestuurlijke rol verschaffen hem autoriteit bij kiezers die toch al neigen naar behoudzucht. De tegenstand is ondertussen verdeeld, heeft minder status en moet vechten om aandacht.

Hoogleraar Wim Voermans vermoedt dat het voorlopig onbegonnen werk is om de zittende premier te verslaan. 'Als Rutte zelf wil, kan hij zo nog tien jaar blijven.'

De MARKetingmachine: VVD leunt volledig op de premier

Algemeen Dagblad 27-02-2021

Met slim gekozen formuleringen wordt Mark Rutte in de verkiezingscampagne neergezet als de man op wie u dolgraag wilt stemmen. Waar de VVD voor staat is minder belangrijk gemaakt.

5.1.2e

De VVD is Mark Rutte. Binnen de partij maken veel liberalen zich zorgen over de dag dat hij besluit te stoppen. Want ook al grapt hij zelf weleens dat hij op zijn 65ste nog premier is, de kiezer is ook hém een keer zat. En dan dreigt de VVD na al die jaren regeren en compromissen sluiten als sleets merk achter te blijven.

Zover is het nog niet. Vooralsnog staat de VVD een straatlengte voor in de peilingen. En hoewel de liberalen de afgelopen jaren onder fractievoorzitter Klaas Dijkhoff werkten aan inhoudelijke vernieuwing en het verkiezingsprogramma een andere koers inslaat, weet iedereen dat dát

niet de oorzaak is van het succes. Dat is Rutte. Dus draait de hele verkiezingscampagne rond Mark, zoals de VVD hem consequent noemt. Het VVD-logo is minder prominent in beeld dan in eerdere campagnes. Mark is een merk dat moet staan voor: redelijke man die zijn best doet in moeilijke tijden.

Ervaring

In de open brief die de VVD-leider vorige week aan Nederland schreef presenteerde hij zich heel bewust als de premier van het volgende kabinet. Nederland zit in een crisis en het VVD-campagneteam gokt erop dat het gros van de Nederlanders geen zin heeft in experimenten, maar liever een man met ervaring heeft om het land te besturen.

Als de peilingen uitkomen, is er straks weer een coalitie nodig van minimaal vier partijen. En dan is er nog geen rekening gehouden met de machtsverhoudingen in de Eerste Kamer, die weer heel anders liggen. Rutte zet zichzelf neer als de

man die leiding kan geven in zo'n ingewikkeld politiek landschap. Hij strooit met geruststellende zinnen als: 'Daar komen we samen uit'. Alsof hij de overwinning al op zak heeft. Mensen moeten zich ook niet laten afleiden door alle campagneretoriek van anderen, sust Rutte als een vader: 'De een wil iets meer geld naar dit onderwerp en de ander weer naar die maatregel. De volgende wil hier een accent zetten en de ander heeft daar nog een puntje.' Ook zijn eigen partij heeft echt niet alle wijsheid in pacht, klinkt het deemoedig, maar uiteindelijk komt er gewoon weer een stabiel landsbestuur onder Marks leiding. Echter: 'De keuze is aan u.'

Opvallend verschil met eerdere campagnes: het witte overhemd met opgestroopte mouwen is ingeruild voor een net pak. Zelfs bij campagne-optredens voor jongeren. Rutte wordt dit keer bewust neergezet als staatsman. Ook maakt de VVD-campagne slim gebruik van de coronacrisis. In zijn brief presenteert Rutte een visie

over hoe we uit de crisis komen door niet meer de ene sector helemaal open te gooien en de andere niet, maar door alle sectoren een klein beetje meer vrijheid te geven. Alleen: dat verkondigde hij eerder ook al namens het hele kabinet. De impliciete boodschap aan de kiezer: het kabinetsbeleid is mijn beleid. Ik ben het kabinet. Bij de campagne filmpjes op internet zit hij voor een scherm dat qua kleur lijkt op het scherm dat wordt gebruikt bij de coronapersconferenties van het kabinet. Ook de VVD-slogan 'Samen sterker verder' heeft veel weg van de kabinets slogan 'Alleen samen krijgen we corona onder controle'.

Verandering

Er is nogal een verschil tussen de MARKeting van 2021 en de

campagnes van de eerste jaren dat Rutte lijsttrekker was. Toen maakte de partij verkiezingsposters zonder zijn hoofd maar met strak vormgegeven leuzen als 'niet doorschuiven maar aanpakken' en 'de economie kan wel wat VVD gebruiken'. Sinds een paar jaar is dat anders.

Bij de afgelopen Statenverkiezingen ging het al minder om de inhoud en meer om Rutte. Hij werd neergezet als de man die het land in woelige tijden naar een veilige haven loodst. Nederland was een 'breekbaar vaasje' dat je niet zomaar iedereen in handen kunt geven. En, was de vraag destijds: willen we het land overlaten aan de schreeuwers of aan de doeners?

Die campagne had toen nog wisselend succes. De VVD verloor. Minder dan andere

middenpartijen, maar Forum voor Democratie werd de grootste.

Nu is dat anders. Mede door de coronacrisis is het merk Mark sterker geworden. Aan de campagne strategie zit wel een keerzijde: waar de VVD voor staat, is ondergeschikt gemaakt. De partij is inhoudelijk vernieuwd, maar niemand ziet het.

In de reclamewereld heet het 'merkverwatering'. Je merknaam kan nog zo bekend zijn, als je niet uitkijkt gaat een concurrent met je product aan de haal. In de kroeg bestel je een Spa rood, maar je klaagt niet als je een ander merk bronwater krijgt. Zo kan de VVD haar hegemonie verliezen als het VVD-merk te inwisselbaar wordt met dat van andere middenpartijen.

De man die initieerde dat de hashtag #klaarmetRutte de week domineerde

NRC Next 27-02-2021

Deze week: hoe de kennis over online beïnvloeding van de verkiezingscampagne toeneemt. Ofwel: de man die deze week begon met de hashtag #klaarmetRutte.

Tom-Jan Meeus

Het is driekwart jaar geleden dat ik Robert van der Noordaa (47) ontmoette, in de lunchroom van een Haags hotel. Een onderkoelde man, soms afwezig, met een ongebruikelijk veelzijdige CV: technicus, speurder, softwarebouwer, avonturier. Je wist dat zijn Haagse invloed ging groeien. Hij had milieutechniek in Delft en milieuhygiëne in Wageningen gestudeerd, hij had Russisch gedaan en een opleiding

journalistiek. Hij bouwde voor ingenieursbureaus overal ter wereld fabrieken (veel in Rusland en Oekraïne), was journalist, en hij ontwikkelde zich tot 's lands beste speurder naar online beïnvloeding van de politiek. Destijds, mei 2020, vroeg ik partijen en ministeries hoe men zich hiertegen wapende. In de VS was consternatie over de zogenoemde informatiebom: de introductie van een niet-bestaand schandaal – #Obamagate – dat Trump en zijn aanhang dagen trending maakten op Facebook, Instagram en Twitter. Een nieuwe illustratie dat je 'alternatieve feiten' via sociale media kon verbuigen tot politieke feiten.

En in Den Haag hoorde je dat Robert van der Noordaa kon bijdragen aan een oplossing. Eerder had hij als journalist op dit gebied zijn sporen verdiend. Bij de Volkskrant onthulde hij (met Mark Miserus) in 2018 hoe de zanger Dotan zichzelf met een trollenleger uitvergrootte. Bij De Groene liet hij (met Coen van de Ven) zien dat de grootste Russische desinformatie campagne ooit daags na MH17 begon: toen de bekende trollenfabriek uit Sint Petersburg in 65.000 tweets Oekraïne aanwees als dader. Begin 2020 toonde hij op Twitter aan dat de beruchte 'Marokkanen-tweet' van Baudet niet kón kloppen. En nu, vertelde hij me in mei vorig jaar, was hij inderdaad in gesprek met de overheid om online beïnvloeding

en manipulatie in beeld te brengen. Met een tweede ict-expert begon hij het „onderzoeksjournalistieke softwarebedrijf” Trollrensics, dat software ontwikkelde om trollenlegers en campagnes op sociale media te traceren en onderzoeken. Kostte het online deel van het Dotan-onderzoek hem destijds maanden, „nu doe ik dat met mijn software in een paar uurtjes”. Dus ik keek er niet van op toen minister Ollongren (Binnenlandse Zaken, D66) de Kamer in januari schreef dat Van der Noordaas bedrijf mede wordt gebruikt om mogelijke online desinformatie in de campagne in kaart te brengen. Daarbij neemt zijn bedrijf ook deel aan de zogenoemde Kieskijker, een particulier initiatief dat onder meer waakt voor „technologische bedreiging” van de democratie. En nu de campagne in de slotweken komt, met een veelheid aan televisiedebatten, breekt ook de periode aan waarin de vraag rijst wie het online opinieklimaat proberen te beïnvloeden. Zo kwam het dat ik Van der Noordaa deze week appte. Vanaf maandag werd de hashtag #klaarmetRutte trending op Twitter, en dit liep de hele week door. Er kwamen varianten bij – #klaarmetKaag, #klaarmetRIVM, #klaarmetRutte3. Vrijdagochtend was #klaarmetRutte nog steeds trending en de meest gebruikte hashtag in de voorgaande 48 uur. Dus ik vroeg Van der Noordaa: kun jij achterhalen hoe dit is ontstaan? En inderdaad: hij was er in een paar uurtjes uit. Het was allemaal begonnen met een man geheten Jan Gajentaan, een oud-VVD'er met weerzin tegen de EU, 'de massaimmigratie' en 'de klimaatwaanzin'. Hij twitterde maandagochtend vlak voor 10.00 uur dat hij „helemáál klaar met Rutte” was. Joop Verbruggen, een

'MKB-adviseur' c.q. 'financieringsspecialist', reageerde: „Kunnen we dat trending maken. #klaarmetRutte.” De hashtag werd hierna trending, zag Van der Noordaa, en dinsdagavond, vanaf 19.11 uur, ging hij door het dak. Een minuutje eerder zei premier Rutte in de coronapersconferentie dat hij „met elke Nederlander persoonlijk” de afspraak maakte dat ze de regels zouden naleven. PVV-voorman Wilders postte een afwijzende reactie („We spreken helemaal niks met je af Rutte”) – en gebruikte nu ook #klaarmetRutte. Hij plaatste dit eveneens op Facebook, PVV'ers deden mee. „De ad hoc gestarte campagne werd zo alsnog een georganiseerde actie”, zei Van der Noordaa. Hij beaamde dat hier geen sprake was van desinformatie. Het leek, zei hij, meer op de methode van de informatiebom – een al circulerend begrip dat door politici met veel volgers wordt gekopieerd en uitvergroott. Ik belde met Jan Gajentaan, de aanstichter, die mijn vragen kalm beantwoordde. Hij mag op Twitter graag „een beetje keten”, zei hij, en was verrast dat zijn maandagmorgenuitroep „zo groot” werd. Dat Wilders de actie overnam paste eigenlijk niet in zijn straatje – hij is, vertelde Gajentaan, aanhanger van Joost Eerdmans' JA21. Weliswaar stemde hij in 2017 PVV maar „ik verwerp het islamstandpunt van Wilders”. Later was hij even FVD-lid maar haakte snel af toen Baudet zich „na zijn boreale rede” profileerde als 'ultraconservatief'. „Ik blijf een liberaal.” Maar bovenal heeft hij een hekel aan Rutte. In 2006 was hij nog VVD-lid maar door Rutte schoof de partij inzake EU, migratie en klimaat „veel te ver” naar het midden. De premier doet uit machtsbehoud principiële concessies die „de oude VVD” had verworpen. In het rechtse online tijdschrift OpinieZ hekelde hij deze

week Ruittes corona-aanpak en noemde hem „een aartsmanipulator”. Evengoed beaamde Gajentaan ook dat de peilingen deze week geen nationale afkeer van de premier suggereerden. Hij zei: „Misschien zitten gezagsgetrouwe mensen toch wat minder op Twitter.” Volgens Van der Noordaa is vooral daar „de tegencultuur van rechts en extreemrechts” actief. Overigens legde Kieskijker de laatste maanden ook talrijke andere online-campagnes bloot. Het verzet tegen de avondklok werd mede gevoed door „fake politica's”. Volgens Kieskijker verspreidden „tachtig á negentig beweginkjes” Covid-19-desinformatie – antivaxxers, ontkenners ('griepje') en „extreemrechts”. Buitenlandse inmenging zag men deze maand nog toen „prominente leden van Erdogans AK-partij” de (bijna goed gespeelde) hashtag #TerroristGeertWilders uitvergrootten. Dit laatste raakt aan een structureel probleem, zei Van der Noordaa: Nederlanders onderschatten hoezeer hun land doelwit is van buitenlandse desinformatie, vooral van Rusland. „Ik heb een keer de Russische activiteit in Nederland vergeleken met die in België: Nederland steekt er met kop en schouders bovenuit.” Van der Noordaa geeft voor de NAVO trainingen over desinformatie aan journalisten uit bijvoorbeeld Oekraïne en de Baltische staten. „Daar hebben ze het wél door.” Ook gemeenten maken nu gebruik van zijn software, zodat ze kunnen meekijken hoe online propaganda zich verspreidt om mogelijke demonstraties vooraf in te schatten. Het roept evengoed de vraag op of hij, ook actief als journalist, die laatste rol onafhankelijk kan blijven vervullen. Hij ziet het probleem niet. Er is geen principieel verschil

als hij een trollenleger voor een burgemeester of een krant analyseert, zei hij. „Of ik het publiceer of aan de overheid presenteer – ik zal me altijd alleen baseren op de feiten.” Het ondoorzichtige van online

activisme blijft dat de invloed ervan moeilijk in te schatten is. Wat dit betreft plukte Van der Noordaa deze week interessante berichtjes uit zijn database: QAnon-achtige aankondigingen van een demonstratie, zondag in

Amsterdam, met onder meer de hashtag #klaarmetRutte. Het leek me een nuttige testcase voor de vraag hoe de online opwinding van deze week zich verhoudt tot de werkelijkheid van de straat.

'Voltooid leven' weer breekpunt bij ChristenUnie

Nederlands Dagblad 27-02-2021

De ChristenUnie gaat 'niet meewerken' aan een kabinet dat stervenshulp biedt aan mensen die hun leven 'voltooid' vinden. Dat zegt lijsttrekker 5.1.2e zaterdag in deze krant. Coalitiepartners VVD en D66 beloven in een volgende regeerperiode juist wél medisch-ethische verruiming.

Auke van Eijdsen, 5.1.2e Met die stevige stellingnames leggen de huidige coalitiepartijen nog vóór de verkiezingen een bom onder de onderhandelingstafel. In een gewogen gemiddelde van diverse peilingen komen VVD, CDA, D66 en CU gezamenlijk op tachtig zetels – een ruime meerderheid waarmee de huidige samenstelling nog vier jaar kan doorregeren. Maar een compromis op medisch-ethische kwesties lijkt mijlenver weg. Volgens fractievoorzitter 5.1.2e (ChristenUnie) is zijn mening over 'voltooid leven' sinds de laatste verkiezingen niet veranderd. 'Ik zeg hetzelfde als vier jaar geleden:

daaraan gaan wij níét meewerken.' Een wet die het voor (oudere) mensen eerder mogelijk maakt hun leven te beëindigen gaat lijnrecht in tegen het maatschappijbeeld van Segers. 'Als ik érgens een omslag in wil maken, dan wel van een samenleving van ieder voor zich, naar een samenleving van zorg voor elkaar. Ik zou niet weten hoe het in zo'n samenleving past om tegen eenzame ouderen te zeggen: alstublieft, hier hebt u een zelfdodingspil.' De visie van de ChristenUnie druist lijnrecht in tegen de plannen die VVD en D66 in een volgend kabinet willen verwezenlijken. Nóg vier jaar regeren met christelijke partijen zou volgens VVD-Kamerlid Ockje Tellegen leiden tot stilstand. 'Dat zou op medisch-ethisch vlak jammer zijn', zegt ze in het Reformatorisch Dagblad. De politica wil in een volgend kabinet 'een stap verder' gaan. D66-leider Sigrid Kaag maakt haar voornemens nog concreter. De wet op voltooid leven gaat er komen als

haar partij opnieuw in de coalitie komt. 'Ik ben er absoluut zeker van dat het in de volgende regeerperiode kan worden afgerond', aldus Kaag tegen het magazine Relevant van de Nederlandse Vereniging voor een Vrijwillig Levenseinde. 'De maatschappij is er rijp voor. Andere partijen moeten nu kleur bekennen.'

Kamermeerderheid

Bij de vorige formatie was 'voltooid leven' eveneens een twistpunt. In het regeerakkoord spraken de coalitiepartijen daarom af de kwestie eerst te onderzoeken. De laatste jaren komen christelijke partijen steeds meer alleen te staan bij medisch-ethische kwesties, bleek deze week nog bij een stemming over het afschaffen van de beraadtermijn van vijf dagen voor abortus. Een ruime Kamermeerderheid stemde vóór die motie van GroenLinks en de PvdA.

5.1.2e

: 'Mensen weten waar mijn hart klopt. Dat is de garantie die ik kan geven'

Nederlands Dagblad 27-02-2021

In tijden van crisis zijn mensen op zoek naar een goede manager, verklaart **5.1.2e** de goede peilingen van VVD-voorman Mark Rutte. Maar verder dan crisismanager is de premier in tien jaar tijd niet gekomen, stelt de ChristenUnie-leider. 'Rutte focust op de golven, maar mist een kompas.' **5.1.2e** en **5.1.2e**

De metafoor van een kapitein op zeereis zal nog vaak terugkomen in het interview. ChristenUnie-lijsttrekker **5.1.2e** liet zich inspireren door de Deense filosoof Søren Kierkegaard en maakt het nu de inzet van zijn campagne. Veel politici focussen alleen maar op de golven, constateert de voorman van de kleinste coalitiepartij. En dat is onverstandig, zegt hij Kierkegaard na. 'Om te voorkomen dat je in slecht vaarwater terecht komt en de golven over het dek slaan, moet je naar de sterren kijken.' We varen momenteel op de hoge golven van de coronacrisis. Dan is het toch fijn om een goede crisismanager te hebben? 'Zeker, en dat kan Mark Rutte erg goed. Hij kan de boel als ervaren kapitein uitstekend overeind houden. Maar voor politiek leiderschap heb je meer nodig.' Namelijk? 'De afgelopen tien jaar zijn de tegenstellingen steeds groter geworden: er zijn mensen met wie het goed gaat, maar ook veel gezinnen die de eindjes met moeite aan elkaar knopen. Deze verschillen zijn in de coronacrisis extra uitgegroot. Dat bestrijd je niet alleen door in deze crisis met

noodpakketten te komen, maar door naar grondoorzaken te kijken: een onrechtvaardig belastingstelsel, de liberale visie van 'ieder voor zich' en een land waarin je vaak leeft om te werken in plaats van andersom. Rutte wist twee kabinetten grotendeels bij elkaar te houden en ons land in een redelijk goede sfeer door de golven te loodsen. Maar de vraag is: waar wil hij heen?' Weet Rutte dat zelf wel? 'Ik denk dat hij het als waarde op zich beschouwt om de boel bij elkaar te houden en netjes op de winkel te passen. Maar dat is de korte termijn. Als we de afgelopen tien jaar een grote hervorming hebben gezien, is dat niet dankzij de VVD geweest maar omdat andere partijen dat wilden. Rutte vaart mee op het getijde – hij móét wel – maar op een eigen koers kan ik de VVD niet betrappen. Heeft hij daadwerkelijk de overtuiging dat je kloven tussen bevolkingsgroepen moet dichten, dat de overheid niet harteloos mag zijn en dat je mensen moet beschermen? Rutte zal zich rekenschap moeten geven van het beleid dat heeft geleid tot deze problemen.' De man die u verwijten maakt, gaat wel aan kop in de peilingen. 'Ik maak geen persoonlijke verwijten en heb veel respect voor Rutte. Mensen zijn op zoek naar een goede crisismanager, en daarin gaat Rutte onvermoeibaar voorop.' Kan Rutte de problemen oplossen die hij volgens u zelf heeft veroorzaakt? 'Ik wijs de premier niet aan. Het is duidelijk dat de agenda voor noodzakelijke hervormingen niet uit het VVD-programma komt. Wij leveren de ideeën wél. Ik wil met

hem samenwerken om onze idealen dichterbij te brengen. Maar het is niet per se ons doel om mee te regeren.' Waarom niet? Dat is toch dé manier om invloed uit te oefenen? 'Regeren is nooit een doel op zichzelf. Je wilt je idealen zo veel mogelijk verwezenlijken, maar het moet wel geloofwaardig blijven. Daarom gaat onze prijs voor regeringsdeelname omhoog.' Hebt u uw zetels in 2017 dan te makkelijk verkocht? 'Nee, we hebben veel punten bereikt. Maar we willen we de volgende keer nog meer.' Is verruiming op het gebied van voltooid leven per definitie een te hoge prijs? 'Als ik érgens een omslag in wil maken, dan wel van een samenleving van ieder voor zich, naar een samenleving van zorg voor elkaar. Ik zou niet weten hoe het in zo'n samenleving past om tegen eenzame ouderen te zeggen: alstublieft, hier hebt u een zelfdodingspil.' Opnieuw een breukpunt dus bij een eventuele formatie? 'Ik zeg hetzelfde als vier jaar geleden: daaraan gaan wij níet meewerken. Mijn mening is niet veranderd. Door wat deskundigen daarover zeggen ben ik juist gesterkt in mijn overtuiging.' Waarom zegt u niet gewoon: ja, dit is een breukpunt? 'Volgens mij zeg ik er met zoveel woorden 'ja' op. Maar ik wil geen lijstje langsgaan met breukpunten. Iedereen weet wat de inzet is van de ChristenUnie. Soms is iets tegenhouden het hoogst haalbare. Als ik dan een hele catalogus aan breukpunten maak, wordt het onwerkbaar. Mensen weten waar mijn hart klopt. Dat is de garantie die ik kan geven.' U botste recent met voormalig D66-leider Alexander

Pechtold. Volgens u is bij de vorige formatie afgesproken dat er niet zou worden gestemd over voltooid leven. Pechtold ontkent dat en haalde naar u uit. Is de ruzie al bijgelegd? 'We hebben een bakje koffie gedronken. Ik hoef niet alles te herhalen wat we hebben besproken, Pechtold moet voor zichzelf spreken. Maar ook daarna heb ik geen redenen om mijn verhaal nu aan te passen. Maar er is geen sprake van blijvende ruzie hoor. Het heeft af en toe enorm geknetterd tussen ons, maar nooit permanent.' Waar het in de afgelopen kabinetsperiode ook regelmatig knetterde, is het migratiedebat. In de verkiezingsprogramma's komen die verschillen tussen coalitiepartijen VVD, CDA, D66 en ChristenUnie duidelijk terug. Zo willen VVD en CDA een maximaal aantal migranten vaststellen dat jaarlijks naar Nederland mag komen, maar voelt Segers daar niets voor. 'Bij begrenzing moet je tegen de eerstvolgende die zich meldt – bijvoorbeeld een vervolgd christen uit Iran – zeggen: sorry, maar ons quotum is bereikt, we zitten vol. Dat vind ik problematisch.' Geen plafond dus, maar wel een ondergrens: Nederland moet volgens u jaarlijks vijfduizend kwetsbare vluchtelingen opvangen. Dat is een vertienvoudiging van het huidige aantal. 'Ja, dat kan de samenleving echt aan. Er is enorme nood in de wereld en wij willen ons steentje bijdragen aan het oplossen daarvan. Dat begint trouwens niet in Nederland, maar bij opvang in de regio. Wij willen meer geld naar ontwikkelingssamenwerking om mensen ter plekke een betere toekomst te geven. Zo voorkom je dat mensen moeten vluchten. Daarom vind ik het beleid van de VVD zo moeilijk te begrijpen. Die zeggen: wij willen hier geen

vluchtelingen hebben, maar we willen de mensen dáár ook niet helpen. Dat kan natuurlijk niet.' De ChristenUnie en de VVD botsen ook over de rol van de Europese Unie bij migratie. De VVD wil dat lidstaten de touwtjes zelf in handen blijven houden, u pleit juist voor meer Europese samenwerking. 'Dat klopt, wij willen toe naar een Europees migratiebeleid. En laat Nederland daarin maar eens voorop gaan, niet altijd wachten tot de laatste lidstaat aan boord is. Landen hebben een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid om humane en fatsoenlijke opvang te bieden aan vluchtelingen. Dat moet zéker aan onze eigen continentale grenzen – denk aan de vreselijke omstandigheden op de Griekse eilanden. Als mensen bij ons aankloppen, moeten we veel eerder een scheiding kunnen maken tussen échte vluchtelingen en mensen die uit veilige landen komen. Wie met een goede reden is gevlucht, verdelen we eerlijk over Europese landen. Die mensen kunnen dan ook vanaf dag één gaan integreren. Maar voor mensen die geen gevaar lopen en hierheen komen voor een fijner leven – hoe begrijpelijk ook – is ons asielbeleid niet bedoeld.

Wat wilt u doen voor de emancipatie van homo's in Nederland? Ook in uw achterban is dat soms best een gevoelig thema. 'Wij willen een bondgenoot zijn voor iedereen die zich afvraagt of ze zichzelf mogen zijn. Een geartheid afwijzen is ingrijpender dan een geloof bekritisieren, want geloven gaat om overtuigingen die je kunt betwisten en zelfs kunt loslaten. Maar de vrijheid om homo te zijn, gaat om je eigen identiteit. Voor die vrijheid moeten we pal staan omdat het fundamenteel is in een gelijkwaardige samenleving.'

Betekent dat ook vrijheid voor homo's om te trouwen? 'Wij staan in een christelijke traditie die zegt dat het huwelijk de verbintenis is tussen één man en één vrouw. Dat is de traditionele opvatting. Maar ik vind wel dat de overheid mogelijkheden moet bieden aan mensen die duurzaam willen samenleven. Wij hebben destijds niet voor het homohuwelijk gestemd omdat wij in christelijk opzicht vinden dat het huwelijk de verbintenis is voor één man en één vrouw. Daarmee huldig ik het meerderheidsstandpunt. Hierover wordt binnen de partij wel verschillend gedacht. Je voelt dat er een verandering in het denken plaatsvindt en een toenemende aanvaarding dat mensen hier anders instaan. Voor die ruimte sta ik. Ik heb geen ruzie met Paul Blokhuis als hij zegt: ik kijk anders naar het homohuwelijk dan mijn partij.' De ChristenUnie is in het verkiezingsprogramma tegen de opening van vliegveld Lelystad ... 'Haha, nu willen jullie zeker weten of dat een breekpunt is?' Dat gaat u vast niet zeggen. Maar waarom is uw partij zo fel gekant tegen de opening van Lelystad Airport? 'Wij willen anders met luchtvaart omgaan, we moeten ons herbezinnen over de noodzaak van vliegen – zeker als het gaat om vakantiebestemmingen. Het zou echt heel onverstandig zijn Lelystad nu te openen. Niet in de laatste plaats omdat de hele sector momenteel aan het infuus ligt.' Dat komt door de coronacrisis, en die gaat een keer voorbij. 'Maar het duurt echt nog wel een paar jaar voordat de luchtvaart weer een beetje op de been is. Ook in het licht van de stikstofcrisis zou het raar zijn om een extra vliegveld te openen. We vragen veel van boeren en bouwers om de uitstoot terug te dringen, dan moet ook de luchtvaart zijn eerlijke deel betalen.' Met de opening van

vliegveld Lelystad zou je ook Schiphol kunnen ontlasten. Een groeiend aantal bewoners in de omgeving klaagt al jaren over geluidsoverlast. 'Het blijkt in de praktijk heel lastig om vluchten van Schiphol over te hevelen naar Lelystad. In Europees verband heb je vanwege de open markt eigenlijk geen mogelijkheid om dat te reguleren. Wanneer een prijsvechter als Easyjet vliegveld Lelystad wil gebruiken voor extra vluchten, zijn er nauwelijks middelen om dat tegen te houden. Dan wordt het op termijn dus een kopie van luchthaven Eindhoven, met veel korte afstandsvluchten van maatschappijen met stuntprijzen. Dat is nou juist wat wij níét willen.' Over drie weken zijn de verkiezingen. Momenteel

staat de ChristenUnie in peilingen op één tot twee zetels winst. Zou het huidige aantal van vijf zetels daarom een teleurstelling zijn? 'Bij de verkiezingen van 2012 was ik campagneleider en gingen we volgens de exitpolls van vijf naar vier zetels. Dat was echt een stomp in m'n maag. We hadden zó hard gewerkt, en dan een zetel verliezen ... Gelukkig werden het later alsnog vijf zetels. Inmiddels ben ik bijna tien jaar ouder en hopelijk ben ik daarin geestelijk gegroeid. Bij verlies zou ik waarschijnlijk nog steeds ontzettend balen – maar ook dán gaan we keihard aan de slag. Vijf zetels aanvaard ik al wat makkelijker, en vanaf zes zetels gaan we feest vieren.' De kabinetsformatie in 2017 duurde ruim zeven maanden. Is dat in deze

coronacrisis mogelijk? 'Dat zou ik niet verantwoord vinden, het moet echt sneller. Bij de laatste formatie belandde ik op een gegeven moment aan de onderhandelingstafel bij ^{5.1.2e} – dat bleek slechts een theaterstuk met mij als figurant, want Pechtold wilde veel liever met GroenLinks verder. Voor zulke politieke spelletjes hebben we ditmaal echt geen tijd. Wat mij betreft richten we ons zo snel mogelijk op de grote onderwerpen en sluit je een regeerakkoord met hoofdlijnen, uitgangspunten en doelen. De details komen gaandeweg wel.' Dan kan er vóór de zomer nog een nieuwe regering aantreden? 'Dat lijkt me wel.' ✕

'Aardige politiek is dood in de pot'

Telegraaf 27-02-2021

Na een moeizame periode is PVV-leider Geert Wilders (57) weer in topvorm. Hij is een van de felste critici van het coronabeleid van het kabinet. Tegelijkertijd drukt de splende 'minder Marokkanen'-rechtszaak de politicus nog altijd in de marge. Toch hoopt hij nog steeds op een rol in een volgend kabinet. „Heel veel mensen, ook moslims, zijn het met mij eens dat je niet méér mensen moet binnenlaten wil je de problemen met integratie oplossen.”

Op zijn zwaar beveiligde werkkamer in het Tweede Kamergebouw constateert Wilders dat niet alles in de coronacrisis bittere ellende is. Over de rol van zijn eigen partij is de oppositieleider eigenlijk best tevreden. „We zijn de tweede partij van Nederland, doen het hartstikke goed. Ik denk dat menigeen een paar jaar geleden had voorspeld dat we nu drie zetels hadden gehad.”

Wat ziet u als u het politieke landschap bekijkt?

verkiezingsposter met daarop ook de namen van de lijsttrekkers van SP, PvdA en D66. Daarmee maakt hij van links één grote eenheidsworst. En op rechts raken VVD en CDA elkaar nauwelijks aan. Je ziet dat iedereen zich eigenlijk klaarmaakt voor de grote paringsdans.”

Misschien is het omdat partijen midden in een pandemie niet de strijd met elkaar durven aan te gaan?

„Dit was al voor die tijd. Het is de dood in de pot. Mensen moeten wel wat te kiezen hebben. Stel dat VVD en CDA mijn partij blijven uitsluiten. Dan kan Klaver nóg een poster maken, met naast Lilian, Sigrid en Lilianne ook de woorden

5.1.2e

EN

5.1.2e

5.1.2e

„Iedereen wil vooral aardig gevonden worden om maar dadelijk niet uitgesloten te worden aan de onderhandelingstafel. Kijk maar naar Jesse Klaver met zijn

Mark en... Hoe heet die ander ook alweer? O ja, Wopke erop. Ik hou niet van die politiek. Want dan weten mensen niet meer wat nou het verschil is tussen GL, VVD, of PvdA."

VVD en CDA willen na uw oproep voor 'minder Marokkanen' nog steeds niet met de PVV in een kabinet.

„Ik vind het onvoorstelbaar en a-democratisch. Een partij die misschien wel anderhalf miljoen stemmen kan halen, sluit je niet bij voorbaat uit. Nederland onder Rutte die 'nee' zegt tegen de PVV? Dan krijg je meer klimaatbeleid, meer immigratie, minder Nederlandse cultuur. Maar dat vindt Rutte niet erg, zolang hij maar aan de macht blijft."

In de Tweede Kamer heeft u nog maar weinig bondgenoten, misschien op FvD na. Wat vindt u eigenlijk van de uitspraak van Baudet dat het Neurenbergtribunaal waarbij nazikopstukken werden veroordeeld 'illegitiem' is?

„Ik zit hier niet om Baudet te bashen, maar een uitspraak zoals deze zou ik nooit hebben gedaan."

Waarom niet?

„Ik heb begrepen dat hij in de context bedoelde dat je niet iemand moet veroordelen op

wetten die er toen nog niet waren. Alleen, ik zou dat voorbeeld niet hebben gebruikt, wetende hoe pijnlijk dat voor veel mensen is en hoe terecht dat is dat die nazi's allemaal hard zijn aangepakt tot en met de doodstraf toe. Dat is niet handig."

Kan het door de beugel?

„Ik zeg: het is niet handig en ik had het niet gezegd."

Over uw verkiezingsprogramma. U wilt een ministerie van immigratie, remigratie en de-islamisering? Wat is dat eigenlijk, de-islamisering?

„Wij vinden dat de ideologie islam, dat die niet met vrijheid samen gaat. Dat is eigenlijk de kern."

Is de kern niet dat u mensen wilt verplichten van hun geloof te vallen?

„Dat kan ik niet. Er staat ook niet de-moslimiseren, maar de-islamiseren. Het gaat om de ideologie. In al die landen waar de islam dominant is, ontbreekt elk begin van vrijheid en democratie. Als mensen naar zo'n ideologie handelen, dan vind ik dat ze verplicht het land moeten worden uitgezet."

Wat bedoelt u precies met 'handelen naar de islam'?

„Als je de wet overtreedt. In Nederland zijn 41.000 besneden vrouwen. Als je je meisje hier illegaal of in je vaderland laat besnijden, dan hoort dat in Nederland niet beloond te worden met een verblijfsvergunning. Of denk aan eerwraak, ook cultureel verbonden. Kijk naar het doden van afvalligen. Ik vind dat dat allemaal niet in Nederland thuishoort."

Dan zou je toch ook kunnen optreden tegen dat soort uitwassen, in plaats van mensen uitzetten?

„Het één sluit het ander niet uit. Heel veel mensen, ook moslims, zijn het met mij eens dat je in ieder geval niet méér mensen binnen moet laten, wil je de problemen met de integratie in Nederland oplossen."

Is dat dan het doel van zo'n ministerie? Minder mensen toelaten?

„Nou, dat gaat streng immigratiebeleid vormgeven. Er dus voor zorgen dat we minder immigranten binnen krijgen. Tenminste, uit islamitische landen geen, uit andere landen misschien minder. In ons verkiezingsprogramma staat een stop op immigranten uit islamitische landen."

Én op asielzoekers. Met zo'n complete asielstop maakt u samenwerking met andere partijen nog lastiger.

„Ik maak een partijprogramma omdat ik ergens in geloof.”

Mensen met een dubbele nationaliteit krijgen wat u betreft geen stemrecht meer en geen politieke functie. Uw partij zal bijvoorbeeld niet instemmen met de herbenoeming van Khadija Arib als Kamervoorzitter, omdat ze een dubbel paspoort heeft.

„Het heeft de schijn van dubbele loyaliteit. Ik vind dus niet dat zij voorzitter had moeten zijn, maar ik vind haar wel een geweldige voorzitter. Dat zeg ik er tegelijkertijd bij.”

Zulke standpunten raken grondrechten van mensen. Betekenen die niks voor u?

„Het is toch niet onredelijk dat bijvoorbeeld een minister die wetten maakt alleen het Nederlands belang in zijn hoofd moet hebben?”

Het zijn dergelijke standpunten die ervoor zorgen dat andere partijen u buitensluiten.

„Dan ga je onderhandelen. In 2010 is dat toch ook gebeurd? We

hebben toen een formule gevonden die recht deed aan alles. Pijnpunten eruit, toch minder immigratie.”

De VVD wil niet meer met u in zee omdat u wegliep uit dat kabinet.

„Het is fout gegaan na twee jaar, oké. Maar er zijn partijen in de Tweede Kamer, zoals de SP en GL, die nog nóóit verantwoordelijkheid hebben genomen.”

Wat vindt u van die casus Graus zoals die weer opdook?

„Ik ga niet op alle onderdelen in. Ik ga ook niet een collega voor de bus gooien omdat een krant een paar weken voor de verkiezingen een stuk naar buiten gooit. Ik heb de heer Graus wel gevraagd wat er allemaal van waar is. Hij zegt dat hij dat niet heeft gedaan. Nederland is gelukkig een land waarin – als er geen bewijs en veroordeling is – dat je er dan ook van uitgaat dat het niet zo is.”

Vraagt u dan wel na bij de Rijksrecherche of er nieuw bewijs is?

„Alsjeblieft zeg, ik ga geen contact zoeken met ze. Zij hebben mij ook niet benaderd.”

De Rijksrecherche moet er iets van

vinden, maar u ook als werkgever. Graus en zijn ex-vrouw werken op uw afdeling.

„De laatste feiten die bij mij bekend zijn, is dat ze hun aangiften hebben ingetrokken. En niemand heeft mij benaderd dat er iets is veranderd.”

Heeft u het ook aan haar gevraagd?

„Nee, maar ze heeft me wel een mail gestuurd dat ze met die berichtgeving van NRC niks te maken heeft of iets dergelijks. Dus voor mij is het ook klaar.”

Er staan dingen in uw programma die voor kiezers heel aantrekkelijk klinken. Structurele salarisverhoging voor zorgpersoneel, btw omlaag, de AOW-leeftijd terug naar 65 jaar. U heeft de kosten vast tot achter de komma uit laten rekenen?

„De kern van ons programma is dat we van buitenlanduitgaven, binnenlanduitgaven willen maken. En dat we willen snijden in onzinnige uitgaven. Dat is de grote lijn. We hebben dus niet alle uitgaven en inkomsten letterlijk naast elkaar gelegd.”

Hoe duur is de AOW terugbrengen naar 65 jaar?

„Al gauw een aantal miljard. Maar

wij tekenen voor vier jaar. Wij dekken dus ook voor vier jaar.”

Pardon? U kunt toch niet zeggen na vier jaar: bekijkt u het maar?

„Nou ja, als je zou zeggen: extra geld naar defensie, dan is het in beginsel niet de bedoeling dat je dat weer terugdraait. Maar je moet ook niet over je graf heen regeren. Want dan zou elke uitgave honderden miljarden kosten om dat te doen.”

U wilt niet alleen miljarden spenderen, u pleit ook voor lagere lasten. Is dat niet financieel onverantwoord beleid? Als uw kiezer minder geld zou binnenkrijgen adviseert u toch ook niet om méér boodschappen te gaan doen?

„Nee, dat is niet onverantwoord. Want ik denk dat we dat voor de komende vier jaar goed gedekt kunnen krijgen. Nog deze week heeft het kabinet 43 miljard aan giften en leningen aan Zuid-Europese landen door de Kamer gejust. Als we dat geld nou eens in

Nederland zouden kunnen houden.”

Denkt u weleens na over uw opvolging?

„Zeker, als ik in 2031 67 jaar en vier maanden word, hou ik ermee op. Eerder ga ik hier niet de deur uit. Of het moet horizontaal zijn of met nul zetels. Ik moet de komende tien jaar goed over een opvolger nadenken. Fleur Agema? Ik doe geen enkele uitspraak over hoe en wie. Het speelt niet.”

D66 denkt vanuit de barmhartige Samaritaan

Trouw 27-02-2021

In de aanloop naar de verkiezingen praat Trouw over geloof en politiek met lijsttrekkers van partijen in de Tweede Kamer, die openlijk uitkomen voor hun geloof. In de eerste aflevering: Sigrid Kaag, lijsttrekker van D66.

MAAIKE VAN HOUTEN

Niemand in D66 heeft lijsttrekker Sigrid Kaag er ooit op aangesproken dat ze openlijk zegt dat ze katholiek is. Maar ze merkt wel dat die combinatie van D66 en gelovig anno 2021 verrassend kan zijn. "In een zeer ontkerkelijk, seculier Nederland is het voor sommige mensen opvallend dat de partijleider van D66 zegt: ja, ik ben katholiek."

Sigrid Kaag (59) groeide op in een liberaal katholiek gezin in Zeist. Ze is gedoopt, deed heilige

communie, zij en haar zus waren misdienaar. "Wij waren toevallig lang en de gewaden pasten ons. De pastoor kwam vaak bij ons thuis, dus die voelde zich vrij om ons te vragen of wij af en toe konden invallen bij bruiloften en begrafenissen." Haar vader was kerkorganist, als hij moest spelen ging ze vaak mee naar de mis.

In Jeruzalem, in Beiroet, in Damascus, in Genève, overal waar Kaag als diplomaat woonde, ging ze 'af en aan' naar de kerk, ook nu in Den Haag. In New York liet ze haar vier kinderen dopen. "Aangezien mijn man atheïst is, vond ik het belangrijk dat ze een opvoeding meekregen in geloofswaarden. Verder zijn ze geheel vrij om zelf te kiezen, het is aan hen om mee te nemen wat voor hen van waarde is. Zo ben ik zelf ook opgevoed."

Wat heeft u zelf meegenomen uit uw katholieke opvoeding?

"Een godsvertrouwen, een blijmoedigheid, hoop. Katholicisme is een blijmoedig geloof, we hebben het niet de hele dag over zonden. Je wordt vergeven op aarde. Dat is een belangrijk uitgangspunt om optimistisch in het leven te staan. Dat optimisme zie ik terug bij D66."

Eed of belofte, was dat een vraag voor u?

"Nee. Zeker als je zo'n belangrijke opdracht krijgt als minister, zo'n verantwoordelijkheid, dan zeg je letterlijk tot jezelf: moge God mij bijstaan, dat ik de bescherming van Onze Lieve Heer mag hebben. Het is een publieke daad, maar ik zou mezelf verloochenen als ik niet de eed aflegde. Het paste bij mij."

De eed luidt: zo waarlijk helpe mij God almachtig. Ziet u dat zo, dat God almachtig is?

"Zo letterlijk zou ik het niet nemen. Ik zie het meer als barmhartigheid, je krijgt bescherming van God, en wijsheid. Bijbelteksten neem ik ook niet letterlijk. Ik zie ze als bronnen van inspiratie, net zoals je die kunt vinden in de Thora, in de Koran en in het humanisme. Het gaat om het juiste doen, een rechtvaardig mens te zijn, barmhartig zijn, naar je naaste omkijken. Mijn moeder zei altijd: de mens wikt, God beschikt. Ik geloof in de eigen keuze van de mens, de eigen verantwoordelijkheid die je moet nemen, ook voor anderen. Maar als dingen anders gaan dan je wilde, dan zeg je soms wel achteraf: wat het nu is geworden lag misschien altijd al op je pad. Zo heb ik naar het leven leren kijken."

Hebt u ooit overwogen lid te worden van een christelijke partij?

"Nee, nooit. Mijn geloofswaarden zie ik meer terug bij D66 dan bij sommige christelijke partijen. Ik heb het dan over asielbeleid, de aanpak van kansengelijkheid, van armoede, de klimaatcrisis. Ik heb geen c van een christelijke partij nodig om voor deze kernwaarden te staan. De ultieme ironie wil dat er best veel mensen bij D66 gelovig zijn, maar dat dragen ze privé uit. Je brengt het niet in de politiek, maar het inspireert je, zo zie ik dat ook."

Hoe komt het dat er een beeld is van D66 als zou er geen ruimte zijn voor religie, met name niet in de publieke ruimte?

"Er is een periode geweest in het verleden dat D66 daar misschien meer accent op legde. Beelden blijven hangen, en die zijn soms hardnekkig. En thema's als abortus, euthanasie en de discussie en de initiatiefwet van Pia Dijkstra over voltooid leven, bekijken we

breed maatschappelijk. We benaderen die vanuit de eigen keuze, de ultieme vrijheid van de mens. Daar wordt dan door anderen soms over gedaan alsof dat anti-religieus zou zijn."

Aartsbisschop Eijk noemde stervenshulp bij voltooid leven een belediging voor de waardigheid van de mens. Trekt u zich daar als katholiek wat van aan?

"Ik laat me niet dagelijks instrueren door de mening van de katholieke kerk. Ik ben katholiek, ik ben gelovig, ik ben opgevoed in de waarden, maar ik maak mijn eigen afweging. Ik ga uit van de menselijke waardigheid. De mens die zijn of haar leven als voltooid ziet, moet in staat gesteld worden onder stringente voorwaarden hulp te krijgen bij het sterven. Het merendeel zal er geen gebruik van maken. Maar dat het zou kunnen, geeft rust en neemt druk weg bij mensen."

De kerk zegt ook: doe wat aan de eenzaamheid, dát is het probleem.

"Ik verzet me tegen het makkelijke beeld alsof D66 dus niets wil doen aan eenzaamheid, verlatenheid. Verre van. Het is niet of- of, je moet sowieso aan al die problemen werken. En verder respecteer ik natuurlijk de mening van de aartsbisschop, maar dat verandert mijn mening niet."

Kun je dat los zien, de visie van de kerk en je politieke handelen?

"Ja, absoluut. Ik ben een privé-persoon, mijn geloof is aan mij, ik kan er zelf naar handelen. Ik kijk niet bij alles wat ik doe naar wat de kerk ervan zegt. Mijn eigen geweten, mijn eigen waarden, mijn eigen afwegingen en waar wij als D66 voor staan, dat zijn mijn leidraden."

Heeft u weleens overwogen met de kerk te breken?

"Ja, in tijden van misbruik binnen de kerk. Hoe daarmee werd omgegaan vond ik verschrikkelijk. Maar het heeft mijn geloof niet veranderd. Ik heb zoveel vrijheid in mijn jeugd genoten en in de rest van mijn leven, ik hoef niet met iets te breken, want het heeft me nooit tegengehouden, het heeft me nooit gegijzeld. Het zou geweldig zijn als priesters kunnen trouwen, als vrouwen priester kunnen worden, maar het instituut is er niet klaar voor. Ik heb eerlijk gezegd belangrijker dingen aan mijn hoofd. Als het mij nou zo zou raken, dan moet je je echt inzetten, maar zover gaat mijn betrokkenheid niet."

Voelt u met christelijke partijen als CU en SGP verwantschap, omdat u gelovig bent?

"Eh nee. Ik kan me voorstellen dat je elkaar op thema's kunt vinden, bijvoorbeeld bij ontwikkelingssamenwerking. Vanuit medemenselijkheid zetten deze partijen zich daar voor in en dat vind ik zeer lovenswaardig. Maar wij doen dat ook. Wij zien dit niet als een geloofskwestie, maar als een kwestie van rechtvaardigheid en beschaving. We zijn een partij die denkt vanuit de barmhartige Samaritaan, zonder de letter c voor de d te hebben staan."

De initiatiefwet voltooid leven van D66 heeft in de huidige coalitie spanning gegeven met de ChristenUnie, die er fel tegen is. Hoe belangrijk is deze initiatiefwet voor u in een volgende formatie?

"Het is voor ons een belangrijk punt, waar we in de formatie niets over afspreken, geen deals over

maken. Dit is voor ons een vrije kwestie, dit moet zijn eigen weg hebben. Onze initiatiefwet ligt bij de Tweede Kamer, we wachten op het advies van de Raad van State. We zijn overtuigd van de inhoud en de kwaliteit van het voorstel. We laten het niet los, absoluut niet. Ik sta er helemaal achter."

D66 wil ook de vrijheid van onderwijs moderniseren. Met seculiere partijen is dit makkelijker te regelen. PvdA en GroenLinks gaan niet zonder elkaar aan tafel. Waarom sluit u zich daar als progressieve partij niet bij aan?

"Ik geloof niet dat Nederland op dit moment van crisis gebaat is bij politieke blokvorming en polarisatie. We sluiten wel ten principale Forum voor Democratie en de PVV uit. Dat doen we op basis van hun gedachtegoed. Het antisemitisme, de xenofobie, het racisme. Het is me een raadsel waarom CDA en VVD met deze partijen samenwerken op provinciaal en lokaal niveau. Alsof antisemitisme in de regio wél acceptabel is. Ik zie bij dit soort thema's geen verschil tussen landelijk, lokaal of provinciaal."

Dit is uw eerste verkiezingscampagne als lijsttrekker. Is dit een periode waarin u extra bidt?

"Bidden doe ik altijd al. Maar bidden voor een verkiezingsoverwinning vind ik geen goed motief. Mijn moeder heeft haar hele leven gebeden en die bad altijd thuis. Dat doe ik ook."

De volgende aflevering in deze reeks verschijnt dinsdag, met SGP-lijsttrekker Kees van der Staaij.

CDA: supermarkt laten betalen voor 'doorstart' van mkb

Algemeen Dagblad 27-02-2021

Het CDA wil noodlijdende mkb'ers en familiebedrijven financiële lucht geven 'na corona'. Veelverdieners en winnaars van de crisis, zoals supermarkten, krijgen de rekening gepresenteerd via een tijdelijke solidariteitsheffing.

LAURENS KOK

CDA-lijsttrekker Wopke Hoekstra presenteert vandaag het driestappenplan waarmee hij de economie na corona weer aan de praat wil krijgen. In de eerste plaats wil hij ondernemers helpen met een 'doorstart', nu zij flink hebben ingeteerd op hun buffers. Ten tweede wil hij weeffouten in de samenleving 'repareren' en tenslotte fors meer dan nu 'investeren' in met name kennis en

innovatie. Daarvoor zou het budget van het 'Wopke-Wiebesfonds' moeten worden verdubbeld naar 40 miljard euro.

Op de korte termijn is het vooral urgent dat bedrijven de coronacrisis overleven, aldus Hoekstra. Door de introductie van een MKB Herstelfonds, speciale stoppersregelingen en meer ruimte om geleden verliezen in de toekomst te mogen compenseren, krijgen getroffen bedrijven volgens Hoekstra 'extra zuurstof om op adem te kunnen komen en een nieuwe toekomst voor hun zaak zeker te stellen.'

Een deel van de kosten die met de 'doorstart' zijn gemoeid, wil Hoekstra ophalen bij de hoogste

inkomens en bij bedrijven die tijdens de coronacrisis juist als een tierelier hebben gedraaid. Zo wil hij tijdelijk een toptarief invoeren, zodat de hoogste inkomens tijdelijk extra belasting betalen. Het is volgens hem 'afgewogen en fair' om voor bepaalde tijd een solidariteitsheffing op bijvoorbeeld de winstbelasting in te voeren.

Hoekstra benadrukt het tijdelijke karakter van deze maatregel: anders dan veel progressieve partijen wil het CDA de extra belasting voor deze bedrijven niet blijvend verhogen. De CDA-lijsttrekker erkent dat veel ondernemers nog even geduld moeten hebben om echt weer back-to-business te kunnen.

Baudet roept op tot ronselen volmachten

Algemeen Dagblad 27-02-2021

Thierry Baudet van Forum voor Democratie roept partijleden op om 'volmachten te regelen' zodat de partij meer stemmen binnenhaalt bij de Tweede Kamerverkiezingen. Minister van Binnenlandse Zaken Kajsa Ollongren is niet blij met de oproep van Baudet. „De volmachtgever bepaalt of er een volmacht wordt gegeven”, zegt ze. „Het is niet zo dat jij aan iemand een volmacht mag vragen.

Niemand mag een oproep doen om volmachten op te halen.”

In een video op zijn YouTube-kanaal deed Baudet donderdagavond een oproep aan zijn partijleden: „Het is belangrijk dat mensen die FvD een warm hart toedragen in hun omgeving mensen enthousiasmeren om volmachten aan hen af te geven. Mensen die misschien niet zo politiek betrokken zijn willen

misschien wel een volmacht geven en dan kun je dus meermaals stemmen. Eén persoon kan vier keer stemmen. Als je die volmachten kunt regelen.”

Wie 'stelselmatig' en 'persoonlijk' mensen benadert voor volmachtstemmen, kan een maand gevangenisstraf krijgen. Een woordvoerder van de Kiesraad noemt de actie van Baudet 'op z'n minst onwenselijk'.

PvdA doet aangifte na cyberaanvallen

Telegraaf 27-02-2021

door

5.1.2e

DEN HAAG De PvdA heeft aangifte gedaan bij de politie vanwege een reeks aanvallen door vermoedelijk Turkse hackers. Dat laat partijvoorzitter 5.1.2e aan De Telegraaf weten. De cybercriminelen proberen de website van de sociaaldemocraten in verkiezingstijd plat te leggen met ddos-bombardementen. De aanvallen duren nu al twee weken. Door per dag tientallen miljoenen nepbezoekers op pvda.nl af te vuren, kan de website uit de lucht worden gehaald. Door veiligheidsmaatregelen heeft de partij kunnen voorkomen dat bezoekers in Nederland nog last hebben van de cybercriminelen. Maar voor Nederlanders in het

buitenland, die nu al mogen stemmen, ligt dat anders. Zij kunnen niet of nauwelijks de website bezoeken nu al het buitenlandse bezoek geweerd moet worden om online te kunnen blijven. Op sociale media staan berichten dat de Turkse hackersgroep 'Anka Neferler Tim' achter de aanvallen zit. De PvdA heeft sterke vermoedens dat de aanvallen verband houden met uitspraken van PvdA-Europarlementariër en kandidaat-Kamerlid Katı Piri over haar steun voor democraten in Turkije en oproepen om politieke gevangenen vrij te laten. „Dat wij vermoedelijk de dupe zijn van inmenging in verkiezingstijd van Turkse hackers is zorgelijk en bijzonder vervelend”, reageert

partijvoorzitter Vedelaar. „Juist nu was onze website niet te bezoeken voor mensen buiten Nederland, terwijl zij nu juist kunnen stemmen.” Demissionair minister Kajsa Ollongren (Binnenlandse Zaken) laat weten dat het Nationaal Cyber Security Centrum klaarstaat om de PvdA te helpen. „Het is heel belangrijk dat alle politieke partijen hun normale dingen kunnen doen in de campagne en dat er geen verstoringen plaatsvinden ook niet via de digitale route”, zegt de bewindsvrouw. „Ik ben steeds alert geweest op de mogelijkheid van buitenlandse inmenging. Dit is een manier waarop dat kan gebeuren. Daar moeten we hard tegen optreden.”

Kabinet zet korten op kinderbijslag door

Trouw 27-02-2021

Wetsvoorstel - Kortten op de kinderbijslag om extra kosten van het UWV en de Sociale Verzekeringsbank te betalen? Slecht idee, vinden de vakbonden en het Nibud.

5.1.2e WEEL, REDACTIE ECONOMIE

Het Nibud heeft 'met verbazing' kennis genomen van het kabinetsvoorstel om de komende jaren de kinderbijslag niet te indexeren. "Weet het kabinet wel hoe belangrijk deze tegemoetkoming is voor minimahuishoudens", merkt het voorlichtingsinstituut voor geldzaken op. Volgens het Nibud vormt de kinderbijslag ruim tien procent van het besteedbaar huishoudinkomen voor een alleenstaande ouder met twee kinderen op bijstandsniveau. Voor sommige huishoudens is "elke euro van belang", benadrukt het instituut.

Financiële problemen

Het Nibud vreest dat die gezinnen financiële problemen krijgen – of dat die oplopen – als de hoogte van de kinderbijslag niet wordt aangepast aan de inflatie. Het ministerie van sociale zaken is dat van plan, omdat uitkeringsorgaan

UWV en de Sociale Verzekeringsbank extra kosten moeten maken om hun dienstverlening op orde te krijgen. Dat is belangrijk, zegt vakbond CNV, maar haalt dat geld niet bij de ouders met kinderen weg. "Het probleem is dat de rekening van deze investeringen eenzijdig wordt neergelegd bij een specifieke groep: ouders met kinderen. Wij zien niet in waarom deze investeringen niet collectief gedragen kunnen worden, gewoon uit de algemene middelen."

Het CNV waarschuwt dat deze handelswijze een gevaarlijk precedent kan scheppen voor extra kosten elders. Kunnen die dan vaker worden gehaald bij ouders met minderjarige kinderen?

Het CNV vraagt zich ook af waarom het kabinet met dit wetsvoorstel komt, terwijl het demissionair is. Het gaat immers over de jaren 2022, 2023 en 2024. Volgens het CNV is het aan een nieuw kabinet om hier een besluit over te nemen.

De kinderbijslag voor nul- tot vijfjarige kinderen is dit jaar 221,49 euro per kwartaal: dus 886 euro per jaar. Voor twaalf- tot zeventienjarigen is die 316,45 euro per kwartaal: 1266 euro per jaar. De inflatie wordt voor 2021 geraamd op 1,4 procent.

Achterstallig onderhoud

Toch houdt minister Koolmees vast aan het voorstel. In antwoord op Kamervragen van SGP-Kamerlid Stoffer legt hij uit hoe belangrijk goede dienstverlening van UWV en SVB aan burgers, bedrijven en instellingen is om 'het vertrouwen van burgers in de overheid te houden en te versterken'. Koolmees ziet daar problemen. "Sluipenderwijs is achterstallig onderhoud ontstaan en is de kwaliteit onder druk komen te staan", zegt hij over de dienstverlening door UWV en SVB. Hij denkt met het voorstel jaarlijks 100 miljoen euro binnen te kunnen halen.

De inkomenseffecten van het niet indexeren van de kinderbijslag voor de 1,9 miljoen gezinnen noemt Koolmees 'relatief beperkt' en daarmee 'aanvaardbaar'.

Hij stelt ook dat het kabinet het belangrijk vindt dat alle kinderen zich kunnen ontwikkelen. "Daarom is er deze kabinetsperiode fors, zo'n 900 miljoen euro extra, geïnvesteerd in de ondersteuning van gezinnen. Veel ouders zijn er daardoor structureel op vooruitgegaan."

Opnieuw keien in zee

Telegraaf 27-02-2021

door 5.1.2e en 5.1.2e
5.1.2e

DEN HAAG Het demissionaire kabinet heeft forse kritiek op de nieuwe stenengooi-acties van Greenpeace in het Kanaal. Zelf actie ondernemen tegen de milieuclub, die stelt de natuur te willen beschermen tegen sleepnetvisserij, doet de regering niet. Tot ontsteltenis van Nederlandse vissers.

„Ik veroordeel deze werkwijze. Actievoeren mag, maar op deze manier breng je vissers in gevaar”, oordeelt demissionair minister Carola Schouten (Landbouw) vrijdag na de ministerraad. De CUBewindsvrouw kondigt aan contact te zoeken met Londen. „Het gebeurt opnieuw in Britse wateren. Ik zal mijn collega weer vragen om op te treden en zich uit te spreken tegen deze actie.”

Terreuracties

Ook minister Cora van Nieuwenhuizen (Waterstaat) spreekt van 'onverantwoordelijk gedrag'. Het is de tweede keer binnen een half jaar dat Greenpeace reusachtige keien neergooit op een plek waar krabben, anemonen en zeesterren rondscharrelen. In september wierpen activisten basaltblokken neer op de Doggersbank, de afgelopen dagen in een

natuurgebied nabij Brighton. VVD-Kamerlid Remco Dijkstra is furieus. „Het is schandalig dat Greenpeace al jaren met deze terreuracties bezig is. Rotsblokken in zee gooien is levensgevaarlijk voor vissers. We moeten hier samen met de Britten een einde aan maken.” Ook CDA-Kamerlid Agnes 5.1.2e is boos. „De tijd is gekomen dat Greenpeace Nederland hier afstand van moet nemen.” Andy Palmen, waarnemend directeur van Greenpeace Nederland, weerspreekt stellig dat de acties een risico veroorzaken voor vissersschepen en opvarenden. „Wij geven de coördinaten van de stenen gewoon door. Ook rechters hebben al bepaald dat onze acties niet gevaarlijk zijn. Dat de ministers nu dit frame gebruiken, is ronduit kwalijk. Het klinkt alsof er verkiezingen in aantocht zijn.” Hoewel de actie plaatsvindt in Britse wateren door de Britse tak van Greenpeace, gebruikt men wel het onder Nederlandse vlag varende schip Esperanza. „We willen voorkomen dat vissers met sleepnetten over de bodem van natuurgebieden gaan”, verklaart Palmen. „Want het is hetzelfde als over de Veluwe rijden met een bulldozer.” Minister van Nieuwenhuizen vreest echter voor haar Noordzee-overleg. Er ligt weliswaar een akkoord klaar over een nieuwe verdeling van natuur, windparken en visserij, maar visserijorganisaties weigeren dat tot nu toe te ondertekenen. „Dit verpest de sfeer en het helpt niet. Ik hoop dat Greenpeace Nederland de Britse collega's erop aanspreekt dat dit geen goede manier is van actievoeren”, zegt de minister. De

Nederlandse Vissersbond bevestigt dat de stenengooi-acties de kans verkleinen dat vissers zullen meewerken aan een akkoord uit het Noordzee-overleg. „Deze actie roept alleen maar meer weerstand op tegen natuur- en milieuorganisaties. Het is gewoon een domme actie”, oordeelt voorzitter Johan Nooitgedagt. Maar ook het kabinet krijgt kritiek. Zo zou Den Haag er volgens hem goed aan doen een voorbeeld te nemen aan de Duitse regering. Nooitgedagt: „Wij snappen niet waarom Nederland niet hard optreedt. Het werpen van grote keien zijn voor onze vissers gewoon terroristische aanslagen.” De Duitse regering daarentegen dreigde met boetes, waarna acties zijn gestopt. „Op een gegeven moment moet je ophouden met praten en gewoon handhaven.”

Goedpraten

Afgelopen jaar werden de omstreden stenengooi-acties van Greenpeace nog goedgepraat door toenmalig directeur Joris Thijssen, maar inmiddels staat Thijssen hoog op de PvdA-lijst voor de Tweede Kamer. Daarmee volgt hij het pad van de huidige Haagse wethouder Liesbeth van Tongeren. Zij verdedigde als Greenpeace-directeur tien jaar geleden ook dezelfde soort keienacties, en kwam vervolgens voor GL in de Tweede Kamer.

'Aardverschuiving' in belastinglandschap EU

Trouw 27-02-2021

Winst - Na een jarenlange blokkade is nu een meerderheid van EU-landen vóór: bedrijven moeten per land aangeven hoeveel belasting ze daar betalen.

CHRISTOPH SCHMIDT

In Brussel spreekt men al van de grootste doorbraak in de strijd tegen belastingontwijking in jaren. Met name de fanatiekste strijders reageren opgetogen op de uitkomst van een EU-ministersvergadering van donderdag, waarin zich een meerderheid aftekende voor het zogeheten country-by-country-reporting door multinationals. Dat betekent dat die grote bedrijven voortaan per EU-land moeten opgeven hoeveel winst ze daar hebben behaald en vooral hoeveel belasting ze in dat land hebben betaald.

Met die informatieplicht wordt het moeilijker om dubieuze belastingconstructies te verhullen. Het oorspronkelijke voorstel ontstond zo'n vijf jaar geleden na journalistieke onthullingen (onder meer in deze krant) als LuxLeaks en de Panama Papers.

Jarenlang werd het tegengehouden door een stevige minderheid van lidstaten, waaronder Duitsland, Ierland en Luxemburg. Dat er nu wel een zogeheten gekwalificeerde meerderheid vóór is, komt vooral doordat Oostenrijk is overgestapt van tegen naar voor.

Dat werd vorig jaar al duidelijk door de nieuw aangetreden regering in Wenen, waarin de Groenen samenwerken met de conservatieve ÖVP van bondskanselier Sebastian Kurz. Het Duitse EU-voorzitterschap zette het onderwerp in de tweede helft van vorig jaar echter niet op de agenda. Het huidige Portugese voorzitterschap heeft dat wel gedaan. Intussen bleek ook Slovenië naar het kamp van de voorstanders te zijn overgestapt.

Nederland zit daar al een tijdje in en is tevreden met de uitkomst. "Dit voorstel draagt bij aan de strijd tegen belastingontwijking en agressieve belastingplanning, en stimuleert bedrijven om hun eerlijke aandeel aan belastingen af te dragen in het land waar de winst is behaald", aldus de Nederlandse EU-vertegenwoordiging in Brussel.

Volgens het voorlopige voorstel - er moet nog worden onderhandeld met het Europees Parlement - zal de meldingsplicht gelden voor bedrijven met een omzet van minimaal 750 miljoen euro per jaar.

De Duitse Europarlementariër Sven Giegold van de Europese Groenen spreekt van een 'aardverschuiving in de belastingwereld', al vindt hij dat het eindakkoord straks wel wat strenger mag. Zo geldt de plicht vooralsnog alleen voor de activiteiten (en belastingafdrachten) in EU-landen. Daardoor blijft het zicht troebel op alles wat daarbuiten gebeurt.

Paul Tang (PvdA), die in Brussel al jarenlang strijdt tegen belastingontwijking door multinationals, is eveneens in zijn nopjes met deze mijlpaal. Tang is zelf niet betrokken bij deze onderhandelingen, omdat die niet onder fiscaal EU-beleid vallen, maar onder interne markt en concurrentie. Bij belastingzaken is in de EU unanimitéit nodig, bij concurrentiezaken niet.

Vaccinatiepaspoort: hoge verwachtingen, zware klus

Volkskrant 27-02-2021

Het Europese vaccinatiepaspoort bestaat nog niet, maar de verwachtingen ervan (vrijheid!) en de druk om het razendsnel te produceren (voor de zomer!) zijn groot. Net als de verwachte technische en politieke

problemen. 'Dit wordt een enorme klus', zegt een betrokken EU-ambtenaar.

Donderdagavond gaven de regeringsleiders hun zegen aan de technische ontwikkeling van een 'vaccinatiecertificaat'. Het woord 'paspoort' gaat ze vooralsnog te ver, over het gebruik van het certificaat bestaat immers geen

overeenstemming. De Europese Commissie heeft haast en maakte vrijdag bekend dat commissaris Reynders (Justitie) medio maart de eerste voorstellen zal presenteren.

Commissievoorzitter Von der Leyen denkt 'minimaal drie maanden' nodig te hebben voor de technische kant. Ze is optimistisch gestemd omdat het werk voor de Commissie verhoudingsgewijs bescheiden is: die moet een digitaal platform opzetten waar de lidstaten straks de noodzakelijke vaccinatie-informatie kunnen vinden van 450 miljoen EU-burgers. Het gaat daarbij om de naam van de persoon en wanneer die welk vaccin heeft gehad. Wanneer iemand niet gevaccineerd is moet te vinden zijn of er een recente negatieve PCR-test is of een verklaring van een arts dat de persoon immuun is na een eerdere covidbesmetting.

Volgens Von der Leyen is zo'n platform in drie maanden te realiseren. De Commissie heeft enige ervaring opgedaan met traceerapps: 15 lidstaten wisselen

nu al info uit over de contacten van besmette personen via een Brusselse hub.

De lidstaten wacht een aanzienlijk zwaardere taak. Zij moeten niet alleen hun burgers vaccineren maar vervolgens die informatie opslaan in nationale zorg- en douanedatasystemen die ook nog eens raadpleegbaar zijn voor andere lidstaten via het Brusselse platform. Het gaat om privacygevoelige informatie; de recente datalekken bij de GGD-prikcentra tonen dat veilige opslag geen vanzelfsprekendheid is.

In de ideale situatie kan straks iedere douanier of hotelier via een QR-code of een fysieke kaart zien of iemand gevaccineerd is. Voordeel van de Brusselse hub is dat de data in het thuisland blijven: de douanier krijgt alleen een groen of rood lichtje te zien.

Dat de EU er gezamenlijk werk van maakt, ligt voor de hand. Geen enkel land is gebaat bij 27 verschillende kaarten. Daarnaast vreest Von der Leyen dat bij gebrek

aan Europese slagvaardigheid Google of Apple een kaart ontwikkelen en met onze zorgdata aan de haal gaan.

Staat na drie maanden de technische infrastructuur klaar, dan wacht de regeringsleiders een moeilijk politiek besluit: wat kan iemand met zijn vaccinatiekaart doen? Maakt die kaart reizen makkelijker? Kan iemand ermee een concert bezoeken of een sportevenement bijwonen? En is het medisch gezien 100 procent zeker dat een gevaccineerde niet meer besmettelijk is?

De lidstaten zijn hierover nog verdeeld. De zuidelijke landen zien de kaart als de redding van hun toeristische sector, Nederland en Frankrijk vrezen discriminatie (van degenen die nog wachten op hun prik) en druk op burgers om zich toch vooral in te enten. 'De druk om alles open te gooien is sowieso groot', zegt een EU-ambtenaar. 'En als de infrastructuur voor het certificaat klaarstaat, ga je die gebruiken.'